

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

На правах рукопису

МАРКО СЕРГІЙ ІВАНОВИЧ

УДК 343.51

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА
ВИГОТОВЛЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ПРИДБАННЯ,
ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ПЕРЕСИЛАННЯ,
ВВЕЗЕННЯ В УКРАЇНУ З МЕТОЮ ЗБУТУ
АБО ЗБУТУ ПІДРОБЛЕНИХ ГРОШЕЙ,
ДЕРЖАВНИХ ЦІННИХ ПАПЕРІВ
ЧИ БІЛЕТІВ ДЕРЖАВНОЇ ЛОТЕРЕЇ**

**12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право**

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

**Науковий керівник
доктор юридичних наук, професор
Глушков Валерій Олександрович**

**ЛЬВІВ
2009**

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВИГОТОВЛЕННЯ ТА ІНШІ НЕЗАКОННІ ДІЇ З ПІДРОБЛЕНИМИ ГРОШИМА, ДЕРЖАВНИМИ ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ ЧИ БІЛЕТАМИ ДЕРЖАВНОЇ ЛОТЕРЕЇ.....	15
1.1. Стан дослідження питань кримінальної відповідальності за виготовлення та інші незаконні дії з підробленими грошима, державними цінними паперами чи білетами державної лотереї в юридичній літературі.....	15
1.2. Історико-правова характеристика виникнення фальшивомонетництва та розвитку законодавства про відповідальність за виготовлення та інші незаконні дії з підробленими грошима, державними цінними паперами чи білетами державної лотереї.....	22
1.3. Соціальна зумовленість кримінальної відповідальності за виготовлення та інші незаконні дії з підробленими грошима, державними цінними паперами чи білетами державної лотереї.....	46
Висновки до першого розділу.....	54
РОЗДІЛ 2. ОБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ВИГОТОВЛЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ПРИДБАННЯ, ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ПЕРЕСИЛАННЯ, ВВЕЗЕННЯ В УКРАЇНУ З МЕТОЮ ЗБУТУ АБО ЗБУТУ ПІДРОБЛЕНИХ ГРОШЕЙ, ДЕРЖАВНИХ ЦІННИХ ПАПЕРІВ ЧИ БІЛЕТІВ ДЕРЖАВНОЇ ЛОТЕРЕЇ.....	56
2.1. Об'єкт незаконного виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збуту підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї.....	56
2.2. Предмет виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збуту підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї.....	70

2.3. Об'єктивна сторона виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збуту підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї.....	94
Висновки до другого розділу.....	119
 РОЗДІЛ 3. СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ВИГОТОВЛЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ПРИДБАННЯ, ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ПЕРЕСИЛАННЯ, ВВЕЗЕННЯ В УКРАЇНУ З МЕТОЮ ЗБУТУ АБО ЗБУТУ ПІДРОБЛЕНИХ ГРОШЕЙ, ДЕРЖАВНИХ ЦІННИХ ПАПЕРІВ ЧИ БІЛЕТІВ ДЕРЖАВНОЇ ЛОТЕРЕЇ.....	122
3.1. Суб'єкт незаконного виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збуту підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї.....	122
3.2. Суб'єктивна сторона виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збуту підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї.....	130
Висновки до третього розділу.....	144
 РОЗДІЛ 4. ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ВИГОТОВЛЕННЯ ТА ІНШИХ НЕЗАКОННИХ ДІЙ З ПІДРОБЛЕНИМИ ГРОШИМА, ДЕРЖАВНИМИ ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ ЧИ БІЛЕТАМИ ДЕРЖАВНОЇ ЛОТЕРЕЇ.....	146
4.1. Проблеми визначення змісту кваліфікуючих ознак виготовлення та інших незаконних дій з підробленими грошима, державними цінними паперами чи білетами державної лотереї.....	146
4.2. Проблеми відмежування складу злочину, зазначеного у статті 199 КК України, від суміжних складів злочинів.....	161
Висновки до четвертого розділу.....	174
 ВИСНОВКИ.....	176
 ДОДАТКИ.....	196
 СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	283

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АЕОМ	– автоматизована електронно-обчислювальна машина;
АРК	– Автономна Республіка Крим;
ВАТ	– відкрите акціонерне товариство;
ВР	– Верховна Рада;
ВСУ	– Верховний Суд України;
ГК України	– Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. (з наступними змінами);
ГУ ДСБЄЗ	– Головне управління державної служби боротьби з економічною злочинністю;
ЕОМ	– електронно-обчислювальна машина;
ЗАТ	– закрите акціонерне товариство;
КК 1960 р.	– Кримінальний кодекс України від 28 грудня 1960 р. (з наступними змінами);
КК України	– Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. (з наступними змінами);
КПК України	– Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 грудня 1960 р. (з наступними змінами);
МВС	– Міністерство внутрішніх справ;
НБУ	– Національний Банк України;
ОВС	– органи внутрішніх справ;
ООН	– Організація Об'єднаних Націй;
РСР	– Радянська Соціалістична Республіка;
СРСР	– Союз Радянських Соціалістичних Республік;
УБОЗ	– управління боротьби з організованою злочинністю;
УРСР	– Українська Радянська Соціалістична Республіка;
ЦВК	– Центральний Виконавчий Комітет;
ЦК України 2001 р.	– Цивільний кодекс України від 29 листопада 2001 р. (з наступними змінами).

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Власна грошова система та належний її захист є однією з умов існування будь-якої суверенної держави, фактором стабільності та розвитку її економіки. Посягання на основи функціонування такої системи завдають значної шкоди фінансовій безпеці держави в цілому, а насамперед, як її складовій – кредитно-фінансовій системі.

Одним з найнебезпечніших посягань у даній сфері є вчинення суспільно-небезпечних діянь, які прийнято іменувати збірним поняттям «фальшивомонетництво»*. В результаті таких протиправних діянь порушується економічний баланс між платіжними засобами та їх товарним забезпеченням, що в свою чергу призводить до низки негативних соціально-економічних наслідків як для держави в цілому, так і для життєво важливих інтересів її громадян, зокрема. Ігнорування питання належного захисту власної кредитно-фінансової системи від обігу «підрбок» може обернутися для держави та її громадян катастрофічними економічними наслідками. Не даремно такі протиправні діяння свого часу використовувались навіть окремими державами як спосіб економічної боротьби з політичними ворогами.

В системі з захисту грошової системи держави важливе значення має встановлення кримінальної відповідальності за підробку державних цінних паперів та білетів державної лотереї. Незаконні дії з ними порушують прерогативу держави на їх випуск, дискредитують владні структури, знижують довіру до них та держави в цілому, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Визнання і розуміння важливості ефективної протидії суспільно-небезпечним діям, що пов'язані з виготовленням фальшивих платіжних засобів, є беззаперечним. Важливість вирішення цієї проблеми була визнана на

* Враховуючи, що ст. 199 КК України має досить об'ємну назву, в цій роботі, виключно з міркувань зручності, послуговуватимемось поняттям «фальшивомонетництво», хоча й розуміємо, що воно не повною мірою характеризує злочин, відповідальність за вчинення якого передбачена вказаною статтею.

міжнародному рівні, наслідком чого стало прийняття в 1929 році Міжнародної конвенції по боротьбі з підробкою грошових знаків. У чинному Кримінальному кодексі України (далі – КК України) ст. 199 встановлює відповідальність за такі діяння, є першою в розділі «Злочини у сфері господарської діяльності». Разом з тим, як свідчить аналіз статистичних даних МВС України, показники вчинення злочинів, відповідальність за які передбачена цією статтею, викликають певну стурбованість. Так у 2007 році питома вага злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена ст. 199 КК України в структурі злочинів у сфері господарської діяльності, складала 16,2%. У 2008 році з 8638 виявлених злочинів у сфері господарської діяльності 1499 – це злочини, відповідальність за вчинення яких передбачена у ст. 199 КК України (тобто 17,4% від загальної кількості). Слід враховувати, що ст. 199 КК України, це лише одна з 40 статей, які містяться у відповідному розділі КК України «Злочини у сфері господарської діяльності».

Отже, статистика поширеності названого злочину в Україні засвідчує, що проблема підвищення ефективності кримінально-правової протидії таким суспільно небезпечним діянням не отримала належного вирішення.

Аспекти кримінально-правової протидії виготовленню, зберіганню, придбанню, перевезенню, пересиланню, ввезенню в Україну з метою збуту або збуту підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї частково висвітлені в роботах Т.П. Бірюкової, О.В. Воробей, Н.О. Гуторової, О.О. Дудорова, В.М. Коваленка, С.Я. Лихової, В.С. Мацишина, А.В. Савченка, Є.Л. Стрельцова, В.Я. Тація, М.І. Хавронюка, І.О. Хара тощо.

Питанню підвищення ефективності кримінально-правової протидії фальшивомонетництву присвячено дисертаційне дослідження І.В. Сингаївської, де основна увага зосереджена на кримінологічній характеристиці таких злочинів, а питанням кримінально-правової характеристики складу злочину, передбаченого у ст. 199 КК України, у дисертації відведено лише два підрозділи.

У сучасній російській юридичній літературі дослідженню проблем відповідальності за незаконні діяння з підробленими грошима та цінними

паперами присвятили свої праці О.М. Ватутін, Б.В. Волженкін, С.О. Бесчасний, Б.С. Болотский, В.В. Загайнов, І.Е. Максимова, Н.В. Образцова, О.В. Петрянін, В.О. Сергеев та ін.

Разом з тим, низка положень та висновків, що викладені у працях вищеназваних авторів, на нашу думку, є до деякої міри дискусійними, такими, що не повною мірою відповідають положенням чинного КК України або такими, що потребують додаткового обґрунтування. Окремі ж питання, взагалі не отримали належної уваги. Наприклад, не отримали належного висвітлення та чіткого вирішення проблеми відмежування злочину, відповідальність за вчинення якого передбачено у ст. 199 КК України від суміжних злочинів, зокрема, від передбачених ст.ст. 200, 224 КК України та ін.

Вищевикладене свідчить про доцільність та актуальність проведення поглибленої кримінально-правової характеристики складу злочину, визначальні ознаки якого передбачені у ст. 199 КК України, адже лише на основі чіткого розуміння сутності такого злочину можна вирішувати інші питання протидії злочинним проявам такого виду, а саме: визначати причини та умови його вчинення, формулювати напрямки та способи протидії тощо.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано на кафедрі кримінального права та кримінології Львівського державного університету внутрішніх справ у межах комплексної теми наукових досліджень «Актуальні проблеми вдосконалення українського законодавства та практики протидії злочинності» (Державний реєстраційний номер 0106U003641). Тема роботи узгоджується з тематикою пріоритетних напрямів наукових та дисертаційних досліджень, які потребують першочергового розроблення і впровадження в практичну діяльність органів внутрішніх справ на період 2004–2009 років, яка була затверджена наказом МВС України від 05 липня 2004 року № 755.

Мета та завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є на основі комплексного системного кримінально-правового дослідження складу

злочину, передбаченого ст. 199 КК України, формулювання обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення положень кримінально-правової науки, кримінального законодавства та практики його застосування в цій частині.

Для досягнення вказаної мети були поставлені такі завдання:

- прослідкувати історичні аспекти розвитку законодавства про відповідальність за фальшивомонетництво;
- визначити соціальну зумовленість встановлення кримінальної відповідальності за виготовлення та інші незаконні дії з підробленими грошима, державними цінними паперами та білетами державної лотереї;
- охарактеризувати об'єктивні ознаки незаконних дій з підробленими грошима, державними цінними паперами та білетами державної лотереї, відповідальність за вчинення яких передбачена ст. 199 КК України;
- дослідити суб'єктивні ознаки незаконних дій з підробленими грошима, державними цінними паперами та білетами державної лотереї, відповідальність за вчинення яких передбачена ст. 199 ККУкраїни;
- розробити науково-обґрунтовані підходи кримінально-правової кваліфікації окремих незаконних дій з підробленими грошима, державними цінними паперами та білетами державної лотереї;
- сформулювати на основі проведеного дослідження теоретичні положення, спрямовані на подальший розвиток науки кримінального права щодо кримінально-правової характеристики складу злочину, передбаченого ст. 199 КК України;
- сформулювати на основі проведеного дослідження практичні рекомендації та пропозиції щодо вдосконалення чинного кримінального законодавства України в частині протидії незаконним діям з підробленими платіжними засобами, кримінально-правовими засобами та практики застосування ст. 199 КК України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері кримінально-правового захисту обігу грошей, державних цінних паперів та білетів державної лотереї в Україні.

Предметом дослідження кримінально-правова характеристика складу злочину передбаченого ст. 199 КК України, в якій встановлено відповідальність за виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї, інші норми вітчизняного кримінального законодавства.

Теоретичну основу дослідження склали насамперед праці вітчизняних та зарубіжних вчених юристів-криміналістів. Праці з інших галузей науки (історії, економіки тощо), а також енциклопедична та довідкова література носять у дисертації допоміжний характер.

Емпіричною базою дослідження стали: статистична інформація правоохоронних органів України щодо стану злочинності у сфері господарської діяльності в цілому та щодо злочину, відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 199 КК України, зокрема; авторське узагальнення слідчої (понад 200 справ, порушених за фактом вчинення такого злочину) та судової практики (67 справ даної категорії, за якими винесено обвинувальні вироки та засуджено 127 осіб), а також матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень України (понад 120 документів); анкетування практичних працівників ОВС (опитано 160 працівників різних служб ОВС). При підготовці дисертаційного дослідження використовувався також особистий досвід роботи автора на посаді старшого оперуповноваженого в ОВС УБОЗ України.

Методи дослідження. При підготовці дисертації автором були використані сучасні методи соціально-правового пізнання. Використання для дослідження розвитку кримінально-правового регулювання, кримінальної відповідальності за виготовлення та інші незаконні дії з грошима, державними цінними паперами чи білетами державної лотереї *історико-правового методу* дало можливість прослідкувати тенденції такого розвитку, зрозуміти зміст та сутність цієї норми у сучасному праві. Для проведення аналізу основного та кваліфікованого складів злочину, передбаченого ст. 199 КК України, та розгляді питання про відмежування його від суміжних складів злочинів, розробці пропозицій щодо

вдосконалення окремих статей КК України та рекомендацій щодо правильної правової кваліфікації даного злочину застосовувалися *системно-структурний, формально-логічний та метод системного аналізу*. Статистичний метод використовувався при дослідженні судово-слідчої практики боротьби зі злочинами аналізованого виду. Задля досягнення мети дисертації в ній використовувався *порівняльно-правовий* метод дослідження правових явищ. Комплексне застосування названих методів дало можливість сформулювати низку нових наукових положень та пропозицій щодо вдосконалення чинного кримінального законодавства України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є окремим цілісним монографічним науковим дослідженням питань кримінально-правової характеристики виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збуту підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї з урахуванням новітніх підходів у кримінально-правовій науці та положень судово-слідчої практики у справах даної категорії. У проведеному дослідженні обґрунтовано та сформульовано положення та висновки, які є новими для науки кримінального права, або наділені істотними ознаками новизни та виносяться на захист, а саме:

вперше

- проведено комплексну детальну кримінально-правову характеристику злочину, відповідальність за вчинення якого передбачена у ст. 199 КК України, а саме: досліджено зумовленість криміналізації діянь, відповідальність за вчинення яких передбачена у цій статті, здійснено системний аналіз змісту елементів та ознак складу такого злочину, з'ясовано тенденції слідчо-судової практики щодо практичного застосування кримінального законодавства в цій частині, встановлено точність та ефективність сучасного викладу як самої ст. 199 КК України, так і положень інших нормативних актів, що мають значення для з'ясування її змісту.

- пропонується основним безпосереднім об'єктом злочину, відповідальність за вчинення якого передбачено у ст. 199 КК України, вважати

суспільні відносини у сфері обігу грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї, забезпечення монополії держави на їх випуск, авторитет держави в цілому, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Додатковим безпосереднім об'єктом цього ж злочину є суспільні відносинам у сфері власності.

удосконалено

- підходи до визначення родового об'єкта злочину, відповідальність за вчинення якого передбачено у ст. 199 КК України, під яким пропонується розуміти господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання. Уточнено структуру суспільних відносин, які складають об'єкт цього злочину;

- на основі аналізу та узагальнення існуючих даних, обґрунтовується доцільність визначення поняття «державного цінного паперу» як предмета в аналізованому складі злочину, як підробленого документа встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право і визначає взаємовідносини між державою в особі її уповноважених органів, яка бере на себе обов'язки емітента, і власником та передбачає виконання зобов'язань згідно з умовами його випуску, а також можливість передачі прав, що впливають з цього документа, іншим особам;

- підходи до вирішення питання про значення мотиву у складі злочину передбаченому ст. 199 КК. Робиться висновок, що хоча це чітко не зазначало у аналізованій статті, проте наявність корисливого мотиву є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу злочину передбаченого в ній. Як аргумент наводиться положення, що за вчинення цього злочину може бути застосоване покарання у виді конфіскації майна. А відповідно до ч. 2 ст. 59 КК такий вид покарання встановлюється лише за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини.

набули подальшого розвитку

- знання про історичний розвиток реагування держави на фальсифікацію її платіжних засобів та інші незаконні діяння з ними. Відзначено, що фактично з

моменту виникнення грошей вони підлягали кримінально-правовій охороні з боку держави. І лише на певному історичному етапі мало місце розширення предмета кримінально-правової охорони;

- положення про суспільну небезпеку діянь, відповідальність за вчинення яких передбачена у ст. 199 КК України, акцентується на тому, що суспільна небезпека таких посягань полягає насамперед у тому, що в результаті виготовлення фальшивих грошей чи інших незаконних дій з ними в грошовому обігу утворюється дисбаланс між готівковою грошовою масою та її товарним забезпеченням; підривається забезпеченість і стійкість національної грошової системи; виникає недовіра до грошових знаків, що знаходяться в обігу. При вчиненні передбачених ст. 199 КК незаконних дій з державними цінними паперами та білетами державної лотереї порушується монополія держави на їх випуск, дискредитується гарантована державою їх надійність тощо;

- підходи до вирішення проблеми визначення вартості (розміру) підробок при кваліфікації злочину, передбаченого ст. 199 КК України. Обґрунтовується, що при вирішенні цього питання слід виходити з того, що фактична вартість підробок, дорівнює «нулю», а відтак, вирішуючи питання кваліфікації слід виходити із номінальної вартості цих предметів, про що має бути чітко вказано у примітці до ст. 199 КК України;

- положення щодо відмежування злочину, відповідальність за вчинення якого передбачено ст. 199 КК України, від суміжних злочинів. У дисертації сформульовано критерії розмежування досліджуваного посягання від таких злочинів, як шахрайство (ст. 190 КК України), незаконні дії з документами на переказ платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення (ст. 200 КК України); порушення правил випуску (емісії) та обігу цінних паперів (ст. 223 КК України); виготовлення, збут та використання підроблених недержавних цінних паперів (ст. 224 КК України), а також низкою інших злочинів.

У дисертації пропонується уточнення деяких положень чинного КК України та інших актів, з метою підвищення якості кримінально-правової протидії

виготовленню та іншим незаконним діям з підробленими грошима, державними цінними паперами та білетами державної лотереї.

Практичне значення одержаних результатів. Основні положення і висновки, викладені в дисертації, можуть бути використані в теорії кримінального права як матеріал для подальшого дослідження проблем кримінальної відповідальності та організації системи протидії виготовленню, зберіганню, придбанню, перевезенню, пересиланню, ввезенню в Україну з метою збуту або збуту підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї.

Результати дослідження можуть бути використані у законотворчій діяльності для подальшого вдосконалення чинного кримінального законодавства України.

Матеріали дослідження можуть бути використані і при підготовці проектів постанов Пленуму Верховного Суду України, а також суддями в процесі здійснення судочинства.

Матеріали дослідження можуть бути використані працівниками правоохоронних органів у їх діяльності. Так, у процесі службової підготовки та практичній діяльності органів досудового слідства МВС України використовуються розроблені на основі матеріалів дослідження методичні рекомендації для слідчих органів внутрішніх справ України (Акт ГСУ МВС України від 13.06.03 р. реєстр. № 13/2-547).

Основні положення дисертації можуть використовуватись у навчальному процесі – при вивченні Особливої частини кримінального права України та спецкурсів, присвячених вивченню питань кваліфікації злочинів у сфері економіки, а також при підготовці відповідних розділів підручників, навчальних посібників тощо.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження апробовані на семи науково-практичних конференціях, в тому числі трьох міжнародних – «Теоретико-прикладні проблеми протидії організований злочинності та злочинам терористичної спрямованості» (Львів, 2005 р.); «Проблеми вдосконалення

підготовки слідчих в умовах реформування правоохоронної системи в Україні» (Львів, 2005 р.); «Кримінальний кодекс України 2001 року: проблеми застосування та перспективи удосконалення» (Львів, 2006 р.); та чотирьох всеукраїнських – «Входження України в європейський простір» (Київ, 2004 р.); «Актуальні проблеми підготовки керівних кадрів МВС України в світлі освітянської реформи» (Київ, 2004 р.); «Правове забезпечення взаємодії оперативних підрозділів та слідчих апаратів у розкритті та розслідуванні злочинів» (Київ, 2005 р.); «Україна 2005: поступальна хода до верховенства права» (Київ, 2005 р.), «Звітна наукова конференція з підготовки слідчих» (Львів 2008 р.).

За результатами дисертаційного дослідження розроблено пропозиції про внесення змін до Кримінального кодексу України, які були надіслані до Комітету Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією та прийняті ним (акт впровадження від 20.09.06 р. реєстр. № 6/16-521).

Матеріали дисертаційного дослідження використовуються в навчальному процесі Львівського державного університету внутрішніх справ та Київського національного університету внутрішніх справ.

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 10 наукових працях, з яких п'ять опубліковано у наукових виданнях, включених до переліку фахових видань ВАК України. Дві статті опубліковано у співавторстві. Особистий внесок дисертанта у них становить 60%.

Розділ 1

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВИГОТОВЛЕННЯ ТА ІНШІ НЕЗАКОННІ ДІЇ З ПІДРОБЛЕНИМИ ГРОШИМА, ДЕРЖАВНИМИ ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ ЧИ БІЛЕТАМИ ДЕРЖАВНОЇ ЛОТЕРЕЇ

1.1. Стан дослідження питань кримінальної відповідальності за виготовлення та інші незаконні дії з підробленими грошима, державними цінними паперами чи білетами державної лотереї в юридичній літературі

Кримінально-правова характеристика та розгляд проблем відповідальності за фальшивомонетництво* отримали належне фахове зацікавлення учених-криміналістів. Ще 1873 року в Росії було видано одну з перших праць монографічного характеру, присвячених цій проблематиці, під назвою «О нарушении уставов монетных. Историко-юридическое исследование». Її автор – В.В. Сокольський на основі численних архівних джерел та осмислення тогочасної практики виклав результати аналізу процесів та способів підроблення монет та паперових грошових банкнотів, а також розглянув питання відповідальності за цей злочин [205]. Звичайно, ця праця, в якій відображено стан тогочасних суспільних відносин, становить для нас певний науковий інтерес не лише у контексті історичного аналізу проблеми кримінальної відповідальності за такі злочинні діяння і може якоюсь мірою служити певним етапом кримінологічного дослідження у цієї надзвичайно складної злочинної діяльності.

І хоч протягом тривалого часу в різних соціально-економічних умовах відбувалися істотні зміни у законодавстві про відповідальність за

* Тут і далі під фальшивомонетництвом розуміємо вчинення заборонених кримінальним законодавством, чинним на цей період, діянь, пов'язаних з підробкою чи іншими незаконними діями з підробленими грошима, державними цінними паперами та білетами державної лотереї. У КК України йдеться про виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї, тобто про діяння, що становлять злочин, передбачений ч. 1 ст. 199 КК України. Хоча ми усвідомлюємо, що цей термін не повною мірою відображає змісту розглядуваного посягання, він використовується у дисертації задля скорочення її текстової частини.

фальшивомонетництво, проте учені-криміналісти десятиліттями, на жаль, оминали цю серйозну проблему, адже від часу появи згаданої вище праці не було видано жодної монографії. Лише у 1963 році побачила світ книга Ю.В. Солопанова «Ответственность за фальшивомонетничество», датовану в 1963 р. [206]. У ній досить докладно, чітко та послідовно розглядається суть такого явища, як фальшивомонетництво, виділено основні історико-правові віхи його поширення, особливості прояву, а також заходи державної протидії та правове закріплення норм по боротьбі із фальшивомонетництвом. Це видання заслуговує пильної уваги принаймні з огляду на те, що в ній не простежується надмірна політична заангажованість, хоч відповідну данину ідеологічним стереотипам того часу автору довелося віддати, проте він зберіг чітку правову інформативність та фаховий історичний аналіз.

У 1988 р. видано навчальний посібник Н.С. Пономарьова «Уголовно-правовые средства борьбы с изготовлением и сбытом поддельных денег и ценных бумаг» [163]. Цей посібник зорієнтовано насамперед на дослідження комплексу проблем теоретичного і практичного характеру, пов'язаних з відповідальністю за вчинення фальшивомонетництва, передбачену ст. 87 КК РФСР (до речі, відповідна стаття була і в КК УРСР).

Ймовірно така доволі обмежена кількість публікацій можливо пов'язана з тим, що на території СРСР до кінця 80-х років відомості про такий злочин, як фальшивомонетництво, вважались секретними і не розголошувались, а повідомлення у пресі, якщо й з'являлися, то давали досить обмежене уявлення про криміногенні процеси в цій галузі злочинної діяльності.

За роки існування незалежної Української держави різні аспекти боротьби з фальшивомонетництвом досліджувалися низкою вчених. Доволі детальному аналізу піддавались насамперед процесуальні та криміналістичні аспекти такого злочину. Так, дисертація В.С. Мацишина «Особенности расследования фальшивомонетництва» присвячена дослідженню проблеми методики розслідування фальшивомонетництва. У ній, зокрема, конкретизовано історико-правову характеристику, висвітлено зарубіжний досвід боротьби з підробкою

грошових знаків, проаналізовано ряд кримінологічних аспектів. Дисертант також систематизував основні питання, які підлягають встановленню та доказуванню, при порушенні кримінальних справ, а також стосуються визначення структури функціонування слідчо-оперативних груп органів внутрішніх справ з розкриття та розслідування фальшивомонетництва, типізації слідчих ситуацій та версій початкового етапу розслідування, визначенню особливостей тактики окремих слідчих дій при розслідуванні, розробці криміналістичних алгоритмів вивчення особи підозрюваного (обвинуваченого), встановлення співучасників та їх ролей, перевірки алібі підозрюваного (обвинуваченого), удосконаленню чинного кримінального законодавства щодо боротьби з фальшивомонетництвом [126].

З означеною проблемою тісно пов'язана й дисертаційна робота О.В. Воробей «Криміналістичне дослідження паперових грошей України». У ній досліджено теоретичні, методичні та прикладні питання, пов'язані з проведенням кримінологічної характеристики паперових грошей України, зокрема реквізитів та загальних захисних елементів сучасних паперових гривень НБУ всіх зразків (до 2003 р.). Проаналізовані способи повної та часткової підробки гривень НБУ, а також підробки або імітації їх елементів захисту. За результатами проведеного узагальнення статистичних даних та матеріалів експертної практики визначено основні причини зростання у нашій країні кількості підробок паперових грошей України та найбільш розповсюджені категорії цього злочину. Автор науково обґрунтувала комплексність криміналістичного дослідження паперових грошей України, розробила методику та проаналізувала сучасні методи та засоби для його проведення. На основі результатів анкетування експертів-криміналістів та співробітників правоохоронних органів, а також аналізу сучасної судової практики та літературних джерел визначила шляхи експертної профілактики підробки гривень НБУ. Вивчені особливості організації, використання та оптимізації криміналістичних обліків підроблених паперових грошей України з метою поліпшення боротьби з підробкою та збутом гривень НБУ [23].

Кримінально-правові ж аспекти сутності злочину, відповідальність за вчинення якого передбачено ст. 199 КК України, не отримали комплексного та

детального вирішення, хоча і не належать до таких, які українські вчені оминули увагою взагалі. Так, у 2008 році І.В. Сингаївською була захищена дисертація на тему «Кримінально-правова та кримінологічна характеристика фальшивомонетництва» [204]. Як зазначено в анотації, автор досліджувала об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу злочину, передбаченого ст. 199 КК України; у дисертації наведено результати дослідження рівня, динаміки фальшивомонетництва, надано характеристику особистості фальшивомонетника, запропоновано основні заходи спеціально-кримінологічного попередження; проведено історико-правовий аналіз розвитку законодавства про відповідальності за підроблення грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї та порівняльно-правовий аналіз кримінального законодавства деяких країн, яке передбачає відповідальність за фальшивомонетництво [204].

Не заперечуючи наведеного, слід відзначити, що вказана праця, насамперед, зорієнтована на вирішення кримінологічних питань фальшивомонетництва, адже лише один з підрозділів дисертації присвячено кримінально-правовому аналізу основного складу злочину, передбаченого ст. 199 КК України (підрозділі 2.1 «Кримінально-правовий аналіз злочину, який передбачений ст. 199 КК України»), а один – з'ясуванню змісту кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак (підрозділ 2.2 «Кримінально-правова характеристика кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак, передбачених ст. 199 КК України»). Водночас дисертантка зовсім не звернула увагу на низку, без сумніву, важливих питань і, насамперед тих, що стосуються відмежування складу аналізованого злочину від суміжних, особливості слідчо-судової практики при розгляді справ цієї категорії тощо. За таких умов навряд чи можна вважати детально дослідженими питання кримінально-правової характеристики злочину, відповідальність за вчинення якого передбачена у ст. 199 КК України.

Кримінально-правова характеристика складу злочину передбаченого ст. 199 КК дається у всіх без винятку підручниках з Особливої частини кримінального права України та у науково-практичних коментарях КК України опублікованих

після 2001 року. З огляду на характер цих видань є підстави вважати, що така характеристика базова, а не детальна і не комплексна.

Досліджувались питання кримінально-правової характеристики відповідальності за фальшивомонетництво і в низці інших наукових публікацій. З-поміж них слід особливо виділити працю О.О. Дудорова, який доволі детально аналізує кримінально-правову характеристику фальшивомонетництва у своїй монографії «Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика» [44]. Не оминула увагою цього питання і Н.О. Гудорова. У її дисертації «Проблеми кримінально-правової охорони державних фінансів України» здійснено комплексне наукове дослідження функціонування державної фінансової системи, з'ясовано сутність та виявлено характерні особливості державних фінансів як родового об'єкта злочинів, особливості механізму заподіяння йому шкоди, зокрема акцентовано на злочині, передбаченому ст. 199 КК України [35]. У цьому контексті певний інтерес становить і стаття І.О. Хари «Кримінальна відповідальність за виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних чинних паперів чи білетів державної лотереї» [237], в якій обґрунтовується суспільна небезпечність злочинів, передбачених ст. 199 КК України, їх об'єктивні та суб'єктивні ознаки, соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за їх вчинення.

Деяких аспектів, що стосуються підроблення державних цінних паперів, торкнулася О.Б. Сахарова в дисертації «Попередження органами внутрішніх справ злочинів, що вчиняються на ринку цінних паперів». У ній досліджується комплекс теоретичних та практичних питань, пов'язаних з попередженням злочинності на ринку цінних паперів, дається кримінологічна характеристика таких злочинів з розкриттям механізмів їх вчинення, аналізуються чинники, що детермінують ці злочини. У дисертації проаналізовані особливості та проблемні питання в чинній системі контролю та державного регулювання ринку цінних паперів, а також у діяльності органів внутрішніх справ щодо боротьби з відповідними злочинами. Особливу увагу приділено розробці заходів,

спрямованих на вдосконалення діяльності органів внутрішніх справ щодо попередження та виявлення злочинів на ринку цінних паперів [198].

Вагомий внесок, у дослідження проблем кримінально-правової характеристики фальшивомонетництва та відповідальності за злочин подібний, до передбаченого у ст. 199 КК України, за КК Російської Федерації зробили і російські науковці.

Так, Б.С. Болотський у праці «Фальшивые деньги (фальшивомонетничество)» аналізує проблеми, пов'язані з об'єктом і предметом цього злочину, досить детально характеризує додатковий та факультативний об'єкти, розглядає питання співвідношення об'єкта і предмета фальшивомонетництва, місця останнього у структурі правоохоронюваних суспільних відносин. Чималу увагу приділено дослідженню об'єктивної сторони аналізованого злочину. Зокрема, детально висвітлено способи вчинення фальшивомонетництва [9]. Вагомим внеском у теорію сучасного кримінального права Росії можемо вважати ряд наукових досліджень проблем відповідальності за фальшивомонетництво. У їх числі слід назвати дисертацію О.В. Петряніна «Ответственность за изготовление или сбыт поддельных денег или ценных бумаг», в якій проводиться юридичний аналіз виготовлення та збуту підроблених грошей та цінних паперів, розкривається суспільна небезпека фальшивомонетництва, досліджуються суб'єктивні та об'єктивні ознаки цього злочину [149].

В.О. Сергєєв у дисертації «Изготовление и сбыт поддельных денег, ценных бумаг, пластиковых карт и иных платежных документов (Уголовно-правовые и криминологические аспекты)» висвітлює питання економічно-правової суті грошей та цінних паперів, і завдання кримінально-правової боротьби з злочинами в сфері їх обігу. На відміну від інших праць автор дає кримінально-правову та криминологічну характеристику не тільки виготовлення та збуту підроблених грошей і цінних паперів, а і пластикових карток та інших платіжних документів. У цій праці порушується питання співпраці правоохоронних органів у боротьбі з фальшивомонетництвом на міжнародному рівні [201].

С.О. Бесчасний в дисертації «Изготовление или сбыт поддельных денег или ценных бумаг (Уголовно-правовые и криминологические аспекты)» крім

юридичного аналізу складу цього злочину, детально аналізує його міжнародно-правові аспекти. Також досліджує питання відмежування фальшивомонетництва від суміжних складів злочину (шахрайства, виготовлення або збут підроблених кредитних чи розрахункових карток і інших платіжних документів) [5].

Чимало уваги дослідженню об'єктивної сторони складу злочину, пов'язаного із фальшивомонетництвом приділено в дисертації Н.В. Образцової «Уголовная ответственность за изготовление или сбыт поддельных денег или ценных бумаг». Дисертантка докладно розглядає суть соціально-правової природи злочинного виготовлення та збуту підроблених грошей або цінних паперів, обґрунтовує кримінально-правову характеристику цього злочину, акцентує на застосуванні кримінальної відповідальності за це діяння [146].

І.Е. Максимова захистила дисертацію на тему «Изготовление или сбыт поддельных денег или ценных бумаг (фальшивомонетничество): криминологический и уголовно-правовой аспекты». У ній пріоритетним стало висвітлення питань, пов'язаних із застосуванням кримінально-правових та криминологічних засобів попередження фальшивомонетництва, водночас досліджуються фактори, що сприяють вчиненню цього посягання. Авторка проводить порівняльно-правовий аналіз зарубіжного кримінального законодавства у царині боротьби з фальшивомонетництвом, наводить цікаві дані основних криминологічних показників підробки грошей та цінних паперів у Росії [114].

Питаннями кримінально-правової та криминологічної характеристики злочинів пов'язаних підробленням грошей, цінних паперів та інших платіжних документів займався О.М. Ватутін. Свою дисертацію «Подделка денег, ценных бумаг и иных платежных документов: Уголовно-правовые и криминологические аспекты» він присвятив криминологічним проблемам сучасного фальшивомонетництва. У ній дається кримінально-правова та криминологічна характеристика цього правопорушення, а також особистості фальшивомонетника, з'ясовуються фактори, причини та умови вчинення цього виду злочинів, особливості механізму злочинної поведінки. Запропоновано заходи попередження фальшивомонетництва, розглядається система суб'єктів його попередження,

висловлюються пропозиції і даються рекомендації щодо активізації та вдосконалення їх діяльності. Робота зорієнтована на комплексне вивчення основних теоретичних та практичних проблем боротьби з виготовленням і збутом підроблених грошей та цінних паперів, пластикових карток та інших платіжних документів, тому автор вважав доцільним звернутися й до історико-правової, кримінально-правової і кримінологічної характеристики, в тому числі виявлення специфічних особливостей та вироблення пропозицій та рекомендацій з удосконалення кримінологічних та кримінально-правових заходів протидії цій специфічній злочинній діяльності [16].

Тут доцільно згадати ще одну працю також російського науковця В.В. Загайнова «Уголовно-правовая и криминологическая характеристика изготовления или сбыта поддельных денег или ценных бумаг: По материалам Восточно-Сибирского региона». У цій дисертації представлено комплексне монографічне дослідження методики розслідування виготовлення чи збуту підроблених грошей або цінних паперів, розглянуто низку теоретичних положень та практичних рекомендацій, сформульованих у результаті комплексного аналізу судово-слідчої практики останніх років, на території великого регіону Російської Федерації – Східного Сибіру [51].

1.2. Історико-правова характеристика виникнення фальшивомонетництва та розвитку законодавства про відповідальність за виготовлення та інші незаконні дії з підробленими грошима, державними цінними паперами чи білетами державної лотереї

Висвітлення питань кримінальної відповідальності за будь-яке суспільно небезпечне посягання неможливе без історичного з'ясування цієї проблеми. І річ тут не лише в тому, що такий підхід є традиційним у кримінально-правових дослідженнях, а й у тому, що лише відстеження розвитку правового регулювання встановлення відповідальності за відповідні злочинні діяння дасть можливість

виявити соціальну сутність розглядуваного злочину. Крім того, з'ясування історії проблеми забезпечить розгляд стану науково-теоретичної розробки відповідальності за виготовлення та інші незаконні¹ дії з підробленими грошима, державними цінними паперами чи білетами державної лотереї в історичному контексті, що дасть змогу дійти обґрунтованих висновків.

Методологічною основою даного підходу може стати своєрідна періодизація розвитку кримінальної відповідальності за досліджуване посягання на території сучасної України та виділення основних ознак, які розглядаються у дисертації.

Відомо, що історія фальшивомонетництва – це загалом історія цивілізації, яка з плинністю часу щораз набуває все більшої гостроти й актуальності. З прадавніх часів і до сьогодні гроші або їх речові замітники супроводжують людство. Вони не є статичною категорією, їх не можна розглядати як щось незмінне, що назавжди застигло у своєму бутті. Адже це динамічне утворення. Гроші еволюціонують, змінюючи одну свою форму на іншу, тобто конкретне втілення загального еквівалента в інший. За визначенням економістів XIX ст., – гроші – це товар, на який є такий великий і постійний попит, що він може бути прийнятим загальним мірилом цінності і загальним знаряддям обміну [205, с. 2].

В різні епохи у різних народів роль грошей, а точніше еталону вартості, виконували окремі товари, найбільш цінні для того чи іншого племені. Так, наприклад, в бедуїнів загальною мірою цінностей були верблюди, у стародавніх ацтеків і толтеків – стручки какао, у Віргінії в XVII ст. – тютюн. В Ефіопії до 20-х років XX ст. широко використовувалась як гроші звичайна сіль [26]. Зрозуміло, що за таких умов, мова про «фальшивомонетництво» в сучасному розумінні не могла вестися. Хоча дослідження історичних джерел показує, що вже в ті далекі часи розпочалися перші спроби підробки товарів, що виконували роль грошей і звісно були зовсім не схожі на сучасні монети та банкноти. Так, стародавні мексиканці підробляли стручки какао, наповняючи їх маленькими камінцями [17, с. 27].

¹ Тут і далі у роботі під іншими незаконними діями слід розуміти зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї.

Саме слово «фальшивомонетництво» виникло зі сполучення двох термінів «фальш» і «монета» (від лат. *moneta* – критерій, стандарт). Слово «фальш» (від лат. *falsus* – брехливий, невірний, вигаданий, підроблений) [40, с. 414] було запозичене в російську й українську мови. «Фальш – підробка, обман, шахрайство», а фальшивомонетництво дослівно означає виготовлення фальшивих грошей з метою збуту [15, с. 1315]. При цьому поняття фальшивомонетництва поширюється й на те, що ми називаємо погіршенням монет, тобто на різноманітні маніпуляції з грішми за дорученням царюючих можновладців [19, с. 5].

Слід відзначити, що небезпека цього виду злочину завжди гостро усвідомлювалась суспільством, а тому в усі часи і для всіх держав кара за підробку грошей була дуже суворою. Так, в одному із найдавніших юридичних документів – збірці законів Вавилонського царя Хаммурапі містяться вимоги застосовувати до людини, яка підробляє гроші, смертну кару [162, с. 3].

В малоазіатському царстві Лідія у перших монетах, які чеканились зі сплаву золота (40%) і срібла (60%), виявляли заниження вмісту золота при тій же номінальній вартості [9, с. 8].

Суворі кара очікувала фальшивомонетників у Стародавній Греції, про що свідчать знамениті закони Афінського реформатора Солона (VI ст. до н.е.). У Стародавньому Римі підпільних фінансистів або спалювали або віддавали в цирк на поталу диким звірам. У Франції власників таємних «Монетних дворів» безжалісно кидали живими в котли з киплячою водою. В Єгипті їм відрізали обидві руки, якими вироблялись фальшиві монети.

Одним із найдавніших законів про фальшивомонетників є римський закон IV ст. до н.е. – *lex Cornelia testamentaria nummaria de falsus* (закон Корнелія про підробку монет). Цей закон передбачав вигнання з батьківщини за підмішування в золото сторонніх малоцінних сумішей і підробку срібної монети, що відповідала наявній на той час у Стародавньому Римі грошовій системі, при якій срібна монета вже отримала значне поширення; а золото як гроші використовувалось ще у вигляді злитків [205, с. 15].

У законах Ману (Індія, I ст. до н.е.) смертну кару, шляхом розрізання бритвами, застосовували до золотих справ майстра, який був винуватий у фальсифікації золота [206, с. 5].

Крім того, у законодавстві Римської імперії (закони Валентина, Феодосія і Аркадія, видані 389 року) закріплювалася монополія держави на виготовлення як золотих, так і інших монет, а люди, які цим займалися, оголошувалися «...оскорбителями Величества» [205, с. 28].

У 878 року в античному полісі Діма дослідники знайшли на плиті з білого мармуру, встановленій у III або II ст. до н.е., надпис, який свідчив про смертний вирок шістьом фальшивомонетникам [195].

Фальшивомонетництвом займалися й видатні особистості. До таких зокрема відносять, наприклад, Солон (640–560 рр. до н.е.) – відомого грецького політика та поета, Діогена Синопського (412–333 рр. до н.е.) [195].

Фальшивомонетництво використовувалось і як знаряддя своєрідних економічних диверсій. Так, у 1517 р. чеський король Людовік Ягеллон випустив велику партію монет, які копіювали польські півгроші, але містили в собі значно менше срібла. Наповнивши цією неповноцінною монетою польський ринок, Людовік значно послабив економіку своїх сусідів. У свою чергу Польща, а за нею й Швеція, які воювали на початку XVII ст. з Росією, з цією метою чеканили у великій кількості фальшиві руські монети [17]. Історія пам'ятає використання фальшивомонетництва як знаряддя економічної диверсії під час французької революції XVIII ст., підробку грошей уряду США у 1861-1865 рр. з метою підризу економіки північних штатів [147].

Перша державна фабрика фальшивих грошей знаходилася у Франції. Вона належала Наполеону Бонапарту і почала працювати приблизно у 1805 р. Її перша продукція – банківські білети Віденського банку, підроблялися й російські асигнації. [195]. Після війни 1812 р. російська влада вилучила таких підробок на величезну на той час суму – 70 млн. руб. Причому Олександр I, турбуючись про народ, звелів приймати їх у банках як справжні, а потім знищувати [147].

На Україні, як і в інших європейських країнах, також в обігу було немало фальшивих монет. Це було зумовлено тим, що більша частина українських земель протягом століть входила до складу спочатку Польщі й Литви, а згодом – об'єднаної польсько-литовської держави, Речі Посполитої (кінець XIV – перша половина XVII ст.), де ніколи не було міцного фінансового господарства і впорядкованого грошового ринку.

Відомо, що фальшиві гроші поширювались головним чином на ринках країн з «хворобливою» фінансовою системою, коли кількість грошових одиниць в обігу виходила з-під контролю влади, гроші знецінювались і псувались самою державою, а техніка карбування знижувалась до примітивної.

Один з перших монетних дворів почав випуск мідних монет на території України у Львові в 1351–1354 рр. та функціонував до 1382 р. Свою діяльність він відновив за Владислава Ягайла на початку 90-х років XIV ст. Прямі ж згадки про нього з'являються у першому десятиріччі XV ст. [84, с. 90]. У Києві карбування срібних монет «динаріїв» розпочав князь Володимир Ольгердович (1362–1398 рр.) після приєднання Київських земель Литовсько-Руської держави.

Фальшиві гроші вперше з'являються на українських землях вже у 80-х роках XIV ст. В одній з грамот великого князя литовського Вітовта 1388 р. відзначено, що на Україні немало фальшивих монет. У судових книгах галицьких міст першої половини XV ст. не раз згадуються фальшиві монети, а в Сяницькій книзі від 1438 р. зазначається, що до суду притягнуто якогось Івана Чайку, котрий карбував фальшиві гроші. У наступному 1439 р. на ринку того самого галицького міста Сяника один з покупців намагався збути власникові товару фальшиві монети номіналом у півгріш. Неодноразово згадуються фальшивомонетники у Львівських, Перемишльських та інших судових книгах XV ст. [85, с. 79].

Археологам на українських землях не пощастило відкрити майстерні фальшивомонетників XIV або XV ст. а от на території Чехії відомо аж дві. [86, с. 76].

Як вже зазначалося, виготовлення підроблених монет фактично у всіх країнах суворо каралось. У Польщі, наприклад, у XIV–XV ст.ст. фальшивомонетників

навіть спалювали. [84, с. 80]. Перший із законів, в якому детально описано переслідування за фальшивомонетництво, – це постанова Краківського сейму 1527 р. (vol I fol 475), згідно з якою підроблення монет каралося смертною карою та конфіскацією майна. Винний разом зі своїм майном потрапляв у повне розпорядження короля. Цьому покаранню також підлягали співучасники та особи, що приховували злочин [205, с. 78].

У третьому артикулі першого розділу другого Литовського статуту 1566 р «О ображенъе маестату господарского» зазначено, що образою правителя вважалася підробка монет в тому випадку, коли відкрито присвоювалося монетне право без королівського дозволу.

Таємне виготовлення монет, як ми раніше згадували, виділене в артикулі тринадцятому першого розділу II Литовського статуту як самостійний злочин. Згідно з цим положенням розрізняли такі види підробки та псування монет: виробництво монет нижче від справжнього номіналу; псування та обрізання монет; домішування працівниками монетного двору в приготований для виробництва монет метал сторонніх малоцінних речовин [205, с. 81–82].

На Русі не раз приймалися урядові укази, що передбачали жорстоку кару за підробку грошей. У 1533 р. батько Івана Грозного Василь Іванович звелів відрубувати руки фальшивомонетникам і заливати їм у горло розплавлене олово. Про відповідальність за фальшивомонетництво відомо з тексту Синодального Літопису 1533 р, де сказано: «у літо 7042 вересня в Москві стратили багатьох людей у грошах... а страта була: олово лили в рот, та руки сікли. Покаранню були піддані не тільки підроблювачі, але й обрізувачі грошей» [192, с. 269].

У гл. 5 «Злочини проти порядку управління» Соборного уложення 1649 р. вводиться поняття фальшивомонетництва. У ст. 1 йдеться про злочини, вчинені грошовими майстрами, тобто фахівцями, що перебували на державній службі та користувалися особливою довірою. «Которые денежные мастера учнут делати медныя, или оловянные, или укладные деньги... за такое дело казнити смертию, залити горло» [192, с. 44]. Ст. 2: «а будет золотых и серебряных дел мастера возмут у кого золотое и серебряное дело, и учнут в золото и в серебро мешати

медь же и олово и свинец, и их по сыску за то бити кнутом. А что они кому учинят убытка тем, что в золото, или в серебро подмешают меди, или олова, или свинцу, и то на них доправя отдати тому, кому они такой убыток учинят» [192, с. 44] передбачала відповідальність золотих і срібних справ майстрів за приховування або підміну благородних металів. На відміну від фальшивомонетництва, що посягало на інтереси держави, а тому передбачало страту, цей вид підробки карався більш гуманно – відшкодуванням збитку потерпілому та побиттям батою.

Отже, суб'єкт злочину – спеціальний, тобто грошовий майстер, що перебував на момент здійснення злочину на державній службі. Ті ж злочини, з боку приватних осіб, які були підсудні іншим наказам, розглядалися за Грамотою 1637 р.

Якщо спробувати екстраполювати аналізовані норми історичних пам'яток законодавства на сучасні знання у галузі теорії кримінального права, то є підстави стверджувати, що об'єктом відповідного злочину були суспільні відносини з приводу охорони державної скарбниці (фінансової системи держави). Предмет злочину – монети з вищеперелічених металів. Даний злочин мав дві форми об'єктивної сторони, які виражалися у різного роду діях, кожна з яких є самостійним складом злочину: виготовлення підроблених монет з міді, олова, або інших неблагородних металів; додавання в срібло або золото міді, олова чи свинцю, з метою отримати більше монет.

У 1654–1663 рр. замість срібних монет в обігу російської держави з'явилися мідні із примусово встановленим срібним курсом. Знаходячись в обігу нарівні зі срібними грошима, мідні монети були в багато разів дешевші. Таємне карбування приватними особами мідних монет стало прибутковим ремеслом, у якому брали участь навіть особи, що належали до пануючих верств населення. В результаті курс мідних монет безупинно падав, різко зросли ціни. Збільшення в грошовому обігу неповноцінних монет викликало сильне знецінення грошей, а це, в свою чергу, призвело до масового зубожіння народу й викликало повстання, що увійшло в історію під назвою «Мідного бунту». Повстання придушили, а багатьох фальшивомонетників суворо покарали [9,

с. 16–17]. За свідченням В. Сокольского, з 1654 по 1663 роки було страчено 7000 і покарано відсіканням рук та ніг 15000 «денежных воров» [205, с. 135].

В інших країнах за виготовлення підроблених монет теж карали смертю. Пов'язувалося це з тим, що фальшиві монети підривали господарство країни, вносили безлад у грошовий обіг, призводили до тяжких фінансових криз [85, с. 81].

Із плином часу західноєвропейські монети (особливо дрібні), якими користувалося населення України, стають все більше низькопробними і недбало зробленими. Отже, не дивно, що актові джерела XVI–XVII ст.ст. досить часто згадують про фальшиві гроші і фальшивомонетників. Адже підроблювати низькопробні і недбало виготовлені монети набагато легше, ніж високоякісні. У справі Лохвицького суду за 1665 р., що зберігається у Державному історичному архіві в Києві, згадується, що фальшивомонетника Федька за підробку грошей повісили [85, с. 80].

26 квітня 1715 р. цар Петро I видає «Воинский артикул», в якому гл. XII «О лживой присяге и подобных сему преступлених» включає в себе артикул 199 «Кто лживую монету будет бить или делать, оный имеет живота лишен, и по великости нарушения, сожжен бать» [193, с. 363]. Покарання в цей період за фальшивомонетництво – конфіскація майна, а коли злочин був особливо небезпечним – спалення.

Порівняно із законодавством 1649 р., об'єктивна сторона такого злочину включала в себе і діяння, які становили самостійний склад злочину:

1) виготовлення монети недержавним чеканом. Це означає заборону виготовлення грошей приватними особами, які своїми діями порушували державну монополію й підривали доходи царської скарбниці;

2) домішування іншого неблагородного металу, тобто додавання при виробництві монет неблагородних металів;

3) зменшення ваги монети, яке полягало в тому, що законодавчо була зазначена конкретна вага монет різного номіналу, а зменшення цієї ваги призводило до порушень, пов'язаних із забезпеченістю даних монет з боку держави за допомогою вмісту дорогоцінних металів у них.

Виготовлення монети із додаванням неблагородних металів і виготовлення монети меншої ваги могло каратися не стратою, а позбавленням майна й честі, а отже, ця форма злочину вважалася менш суспільно небезпечною. Слід зазначити, що в кримінальному законодавстві США й досі передбачена кримінальна відповідальність за спотворення, зменшення або фальсифікацію монет. Такі дії караються штрафом або позбавленням волі на строк до 5 років, або обома покараннями водночас [197, с. 37].

Одною з визначних пам'яток українського права є «Права, по которым судится малороссийский народ» 1743 р. Так, у гл. 2 14-го артикула «Про фальшування монети в грошовій справі» у пункті 1 сказано, що осіб, які без дозволу правителя, на збиток державній казні, виготовляли чи псували державну монету, переробляли та обрізали, а також майстрів грошового двору, які золото, срібло та інші матеріали, що належали до грошової справи, нищили, переплавляли для свого прибутку, чекала смертна кара – горло розплавленим свинцем заливали. Така ж кара чекала осіб, які виїжджали в іншу державу і там виготовляли фальшиві гроші та випускали в обіг, чим завдавали збитків для народу. Згідно з пункт 2 особа підлягала аналогічному покаранню за неповідомлення про фальшивомонетництво, тобто за недонесення про вчинення такого злочину. Пункт 3 виключав покарання особи, в домі якої виготовлялися фальшивки, якщо вона про це не знала. Пункт 4 звільняв від відповідальності дітей за даний злочин, а пункт 5 – від покарання осіб, які були затримані при збуті фальшивки, але вказали від кого вони її отримали [167, с. 135]. На нашу думку, необхідно звернути увагу на те, що в законодавстві цього періоду фігурувала норма, яка повністю звільняла від покарання суб'єкта злочину, який був затриманий при збуті фальшивих грошей, але вказав на особу, від якої він отримав фальшивки. Отже, законодавець того часу для ефективнішої боротьби з підробленням грошей застосовував норми, які за певних обставин звільняли суб'єкта злочину від покарання.

Згідно з маніфестом Катерини II від 29 грудня 1768 р. (опублікований 1 лютого 1769 р.) в Росії введені в обіг паперові гроші спочатку в Петербурзі й

Москві. У документі відзначалося, що від стану грошового обігу залежать добробут народу й розвиток торгівлі, вказувались причини введення асигнацій. Отже, у 1769 р. в Російській Імперії, до складу якої входила того часу й значна частина України, з'явилися паперові гроші (асигнації) [26]. Фактично з цього моменту можна констатувати зміну характеру аналізованого злочину, яка відбулася у зв'язку із зміною характеру грошей – із самоцінного предмету вони перетворилися на предмет з умовною цінністю, а отже, й їх підроблення перестало бути «здешевленням» вартості предмету, що позначав гроші (золото, срібло, сплави металів тощо).

На початках паперові гроші підроблялись переважно малюванням. Згодом, з розвитком і удосконаленням технічного оснащення поліграфічних підприємств та введенням фотомеханічних способів виготовлення типографських кліше, отримали поширення підробки, виготовлені із залученням засобів поліграфічної техніки [124].

Розпочата в Росії під керівництвом Сперанського кодифікація кримінального права завершилася після його смерті прийняттям у 1845 р. «Уложенія о наказаніяхъ уголовныхъ и исправительныхъ» (далі – Уложення). По суті, це був перший у Росії кримінальний кодекс [71, с. 371]. В цьому Уложенні фальшивомонетництву був присвячений розділ VII «Про злочини та проступки проти майна і доходів скарбниці», що включав в себе підрозділ 2 «Про порушення уставів монетних», який містив низку норм, що передбачали відповідальність за різні злочини, де об'єктом злочинного посягання була фінансова система держави. В цьому розділі було два відділення: «Про підроблення та зменшення номіналу монети, протизаконний переплав, її ввезення та вивезення» та «Про підроблення державних кредитних паперів» [213, с. 529, 532].

На нашу думку, більш детального аналізу потребує відповідальність за фальшивомонетництво, яка передбачалась у 2 підрозділі «Про порушення уставів монетних». Слід зазначити, що даний підрозділ містив 23 статті, які передбачали покарання за підроблення, збут, ввезення із за кордону як Російських, так і

іноземних монет, державних кредитних білетів, білетів державного казначейства, і будь-яких білетів кредитних закладів, що мають в загальному обігу еквівалент грошей, та за інші незаконні дії, пов'язані із фальшивомонетництвом. Ст. 556 цього Уложення передбачала покарання у вигляді позбавлення всіх прав та заслання на каторжні роботи від 8-ми до 10-ти років за підроблення золотої, срібної, платинової та мідної монети Російського виготовлення, навіть якщо вміст металу відповідав всім нормам.

Отже, об'єктом даного злочину вже виступає фінансова система держави. Обґрунтовується це тим, що самотійна вартість предмету підробки до уваги законодавцем не береться, посягання відбувається не на власність особи, яка володіє монетами, а на систему обігу грошей у державі. Предметом цього злочину були золоті, срібні, платинові й мідні монети російського виготовлення. Об'єктивна сторона злочину становила собою дії, спрямовані на підроблення грошей.

Аналогічна стаття містилася в другому відділенні (ст. 571), згідно з якою за підроблення державних кредитних білетів, білетів державного казначейства і будь-яких білетів кредитних закладів, що мають в загальному обігу еквівалент грошей, передбачено покарання. Предметом цього злочину є державні кредитні білети, білети державного казначейства, білети кредитних закладів, що мають у загальному обігу еквівалент грошей. Об'єктивна сторона злочину містить у собі декілька способів підробки:

- підробка паперу й малюнків механічними засобами, збільшення номінальної вартості банківських білетів – відповідальність настає за ст. 556 Уложення як за підробку монети російського виготовлення;

- підробка на простому папері за допомогою малювання, викрадення бланків, призначених для кредитних білетів (ч. 2 ст. 571) – відповідальність може бути застосовна тільки за викрадення листів-бланків для державних кредитних квитків і не може поширюватися на розкрадання бланків-квитків приватних банків. Ця частина могла застосовуватися в тих випадках, коли викрадення бланків становило собою самотійний злочин. Якщо ж викрадення бланків було лише

засобом вчинення підробки, то винний відповідав тільки за підробку як за більше тяжкий злочин;

- зміна в кредитних білетах кольорів для надання їм номіналу більшої цінності;

- викрадення зразків державних кредитних паперів і випуск їх в обіг у вигляді грошей без зміни;

- викрадення й випуск в обіг зразків державних кредитних паперів із змінами.

При призначенні покарання за підробку державних кредитних паперів враховувалась якість підробки та ступінь суспільної небезпеки для державної грошової системи в результаті випуску підроблених кредитних квитків. Відповідно, спосіб підробки мав велике значення, тому що добре виготовлені купюри мають більшу ймовірність тривалого перебування в обігу. Підробка кредитних білетів вважається закінченою з моменту виготовлення білету. Для визнання підробки закінченою закон не вимагає випуску підроблених квитків в обіг.

Згідно зі ст. 557 Уложення 1845 р. до відповідальності притягувався державний службовець (який в даному випадку виступав спеціальним суб'єктом злочину), діяльність якого була пов'язана з виготовленням монет або наглядом за виготовленням монет. Ст. 569 також передбачала відповідальність спеціального суб'єкта – особи яка використовувалась урядом для виготовлення державних кредитних паперів чи для нагляду за їх виготовленням, за підроблення державних кредитних білетів, білетів державного казначейства і будь-яких білетів кредитних закладів, що мають в загальному обігу еквівалент грошей.

Підроблення іноземної монети за ст. 558 каралась м'якше: за такий злочин особа могла бути позбавлена всіх прав та заслана на каторжні роботи строком від 4 до 6 років.

Слід також звернути увагу на ст.ст. 559 та 573 цього Уложення, які істотно відрізнялися лише предметом злочину. До відповідальності згідно з цими статтями притягувалися особи, які брали участь в підробці монет, а відповідно до ст. 573 – державних кредитних білетів, білетів державного казначейства і будь-

яких білетів кредитних закладів, що мають в загальному обігу еквівалент грошей, чи особи, які завідомо виготовляли, доставляли або купували штемпелі, форми й інші засоби для підробки. Цікаво, що законодавець цього періоду передбачав звільнення від покарання осіб, що повідомили про співучасників злочину та допомогли його розкрити. При цьому слід мати на увазі, що, на думку А. Лохвицького, повне звільнення від покарання особи зумовлене страхом, який вселяла банда фальшивомонетників і прагненням законодавця знешкодити таку злочинну організацію [113, с. 479].

За неповідомлення органам влади про виготовлення підробок для осіб, які про це знали, хоча безпосередньої участі в цьому не брали, наступала відповідальність, передбачена ст.ст. 560 та 574 Уложення 1845 р. Було передбачено покарання і за переплавлення Російської монети (ст. 561 Уложення 1845 р.), за ввезення із-за кордону російської монети та випуск її в обіг, або підробку, ввезення й випуск в обіг фальшивих іноземних асигнацій і білетів (ст. 563 та відповідно ст. 577 Уложення 1845 р.), за обрізання монети та інше зменшення ваги (ст. 565 Уложення 1845 р.), за позолочення, посріблення або натирання ртуттю (ст. 566 Уложення 1845 р.) [213, с. 530–531, 536, 541].

Своєрідною видається ст. 567 цього нормативного акту, згідно з ч. 1 якої особа підлягала покаранню як співучасник, якщо вона не усвідомлювала підробку монети, але збувала її (виступала як посередник). Згідно з ч. 2 статті застосовувалось таке ж покарання, як і за шахрайство, до осіб, які випадково отримали фальшиву монету, дізналися про її підробку, і замість передачі органам влади, намагалися збути іншій особі [113, с. 481–482].

Аналіз відділення 1 «О подделке и уменьшении достоинства монеты, противозаконном переливе, привозе и вывозе оной» (ст.ст. 556–570) та 2 відділення «О подделке государственных кредитных бумаг» (ст.ст. 571–578) Уложення 1845 р. (в редакції 1866 і 1885 рр.) дозволяє зробити висновок, що норми, зазначені у другому відділенні, повністю дублюють норми першого відділення. Відмінним є тільки предмет злочину та покарання за протиправне

діяння. У першому відділенні предметом злочину виступає російська та іноземна монета, а в другому – державні кредитні білети, білети державного казначейства і будь-які білети кредитних закладів, що мають в загальному обігу еквівалент грошей.

Отже, Уложення 1845 р. вперше в Російському законодавстві вводить кримінальну відповідальність за виготовлення й збут підроблених цінних паперів. Законодавець цього періоду розрізняє загальний та спеціальний суб'єкти, тлумачить поняття виготовлення й збуту підроблених монет, способи й форми даного діяння, заборонені кримінальним законодавством, що використовувалися на даному історичному етапі. Положення, зазначені в документі, використалися при створенні подальших кримінально-правових актів як основа, оскільки Уложення 1845 р. закріпило основні ознаки й принципи фальшивомонетництва, що використовуються навіть у сучасному кримінальному законодавстві.

1903 р. було затверджено імператором і видано новий збірник кримінальних законів під назвою «Кримінальне уложення». У цьому документі даному злочину присвячена гл. XX Особливої частини «Про підробку монети, цінних паперових знаків» [71, с. 595]. Уложення передбачало відповідальність за підробку іноземної металеві монети й кредитних знаків. Таким чином, було зроблено один з перших кроків до правового забезпечення міжнародного співробітництва в межах кримінального права, що стало очевидним нововведенням. Уложення передбачало диференціацію відповідальності за способами підробки: підробка, зроблена способом, що становить загрозу значного поширення, та підробка, зроблена способом, що не становить такої загрози (ст. 427 Кримінального уложення) [211, с. 544].

Підробка грошей і цінних паперів не становить суспільної небезпеки без збуту, тому відповідальність збувальників згідно з Уложенням 1903 р. така ж, як відповідальність осіб, що виготовляють підробки.

Уложення 1845 й 1903 рр. закріпили основні ознаки й елементи фальшивомонетництва, а також норми співучасті й покарання за даний вид діяння, які були використані при створенні подальших правових джерел, тобто

вищевказані Уложення стали фундаментом утворення й розвитку інституту кримінальної відповідальності за фальшивомонетництво.

В Україні з лютого 1917 р. діяло законодавство Тимчасового уряду. Після утворення Центральної Ради, ще до проголошення незалежності УНР, були зроблені перші кроки в напрямі української правотворчості. Ухвалою Центральної Ради від 19 грудня 1917 р. було надруковано перший грошовий знак УНР – купюру вартістю у 100 карбованців. Відразу ж після введення в обіг нової грошової одиниці були зафіксовані випадки її підроблення [21; 22].

Підроблення грошей та державних цінних паперів в цей період включало в себе їх виготовлення, тобто дії, внаслідок яких створювалися підроблені гроші та державні цінні папери; зберігання, тобто знаходження цих грошей та державних цінних паперів безпосередньо у винного або в будь-якому іншому місці, де вони перебували у розпорядженні та під контролем винної особи; ввезення в країну, тобто переміщення грошей та державних цінних паперів з-за кордону на територію України; збут, тобто відчуження підроблених грошей та державних цінних паперів [73, с. 123].

Слід зазначити, що в цей період законодавство про відповідальність за підробку грошових знаків і цінних паперів не одержало достатнього розвитку. Лише деякі декрети містили вказівки на відповідальність за вчинення таких дій. Так, починаючи з декрету про суд № 3 від 18 липня 1918 р., радянське законодавство незмінно відносило підробку грошових знаків до особливо небезпечних злочинів. Згідно з декретом, прийнятим ВЦВК 20 червня 1919 р., в місцевості, оголошеною на військовому положенні, боротьба з підробкою грошових знаків та цінних паперів покладалася на органи Всеросійської надзвичайної комісії, яким надавалося право безпосереднього покарання (аж до застосування розстрілу) осіб, які вчинили вказаний злочин [152, с. 253].

Зміни в економічному житті суспільства зумовили подальший розвиток законодавства про відповідальність за підробку грошей і цінних паперів, уточнення юридичної характеристики цього злочину. Вперше на законодавчому рівні опис ознак складу цього злочину було здійснено в Кримінальному кодексі

РСФСР 1922 р., в якому злочин, що передбачав підроблення монет та грошових знаків, було включено у главу про державні злочини розділу про злочини проти порядку управління. Аналогічне покарання за вчинення цього злочину, передбачено і ст. 85 КК УРСР 1922 р. Слід зазначити, що покарання за підробку іноземних грошових знаків було виділено у ст. 189 цього ж кодексу із застосуванням м'якших покарань. Перший кримінальний кодекс УРСР, затверджений ВУЦВК 23 серпня 1922 р. та введений в дію 15 вересня 1922 р., відніс фальшивомонетництво до особливо небезпечних державних злочинів проти порядку управління. Ч. 1 ст. 85 цього кодексу, встановлювала кримінальну відповідальність за підробку грошових знаків і державних процентних паперів, марок та інших знаків державної оплати, якщо така підробка вчинена за попередньою згодою декількох особами у вигляді промислу. Санкція статті за відсутності обставин, які пом'якшували покарання, передбачала вищу міру – розстріл [224].

Редакція ст. 85 КК УРСР 1922 р. не розмежовує вказаних складів злочину і говорить про підробку грошових знаків (не згадуючи про металеву монету) поряд із підробкою державних процентних паперів, марок та інших знаків державної оплати за умови вчинення злочину за попередньою згодою декількох осіб і у вигляді промислу, призначаючи одне покарання: вищу міру покарання всім учасникам і пособникам, а за пом'якшуючих обставин – позбавлення волі не менше трьох років зі суворою ізоляцією та конфіскацією майна. У санкції аналізованої статті згадується й випадок відсутності попередньої згоди; покарання тоді встановлювалося – позбавлення волі не менше двох років зі суворою ізоляцією і конфіскацією частини майна. Таке ж покарання пропонував український радянський законодавець й для осіб, які винні у приховуванні цього злочину. Відтак, необхідною умовою караності слугує професійний характер делікту. Одиначний факт підробки при недоведенні промислу та за наявності попередньої згоди з іншими членами не охоплюється ст. 85 КК УРСР 1922 р.

Таким чином, аналіз першого українського радянського законодавства дає підстави стверджувати, що законодавець цього періоду об'єктом

фальшивомонетництва вважає грошовий обіг та фінансову систему держави. Предмет цього злочину – грошові знаки, державні процентні папери, марки, інші знаки державної оплати. Об'єктивна сторона злочину виявляється у діянні, спрямованому на підробку грошових знаків, державних процентних паперів, марок, інших знаків державної оплати. Зі суб'єктивної сторони склад злочину, що розглядається, передбачав наявність прямого умислу.

Істотним недоліком даної норми, на нашу думку, була відсутність кримінальної відповідальності за збут підроблених предметів. Тобто діяння, вчинені особами, що не брали участі у підробці, але зайнялися збутом, за згодою з особами, що виготовляли підробки, не тягнуло відповідальності за ст. 85 КК УРСР 1922 р. Непередбачене даною нормою і покарання за виготовлення та збут іноземної валюти. Необхідною ознакою складу злочину є наявність попередньої згоди декількох осіб та вчинення даного злочину у вигляді промислу. Ч. 2 ст. 85 передбачала відповідальність за підроблення мандатів, посвідчень та інших документів.

З цього приводу Е. Неміровський, зокрема, зазначав, що дії, передбачені ст. 85 КК УРСР 1922 р., полягали не тільки у фабрикації вказаних об'єктів, а й в переробці їх (наприклад, у приписці «0» до цифри «1» на «червонці»; а стосовно монети – у зменшенні кількості дорогоцінного металу шляхом спилювання або хімічним способом). Діяння закінчене, коли закінчена підробка, хоча грошовий знак не був випущений в обіг [141, с. 279].

У подальшому до цієї статті вносилися зміни щодо введення найменувань нових грошових знаків (білети Державного банку, державні казначейські білети, білети залізничного та водного транспорту і т.д.), за підробку яких також наступала кримінальна відповідальність, однак ці зміни не стосувалися міри відповідальності за вчинення вказаних діянь [223].

У 1924 р. на українських землях остаточно утвердилась радянська валюта. Одночасно із виникненням СРСР з'явилася необхідність створення єдиної загальносоюзної фінансової системи, яка б забезпечувала уніфікацію грошової одиниці та забезпечувала однакову платіжну силу грошей на території всієї

країни. Як зазначав С. Пригов, характеризуючи суспільну небезпеку фальшивомонетництва, спроба похитнути сталість наших грошей становить найтяжчий злочин, оскільки загрожує розходженням цін між товарами міста й села та новими потрясіннями нашого господарського життя. Тому підроблення грошових знаків та інших знаків державної оплати слід розцінювати як спробу зруйнувати налагоджені господарські відносини країни, що карається розстрілом (арт. 85 Кримінального кодексу). «Всякий випуск на ринок фальшованих грошей може порушити всі господарські розрахунки держави, може підірвати наш червінець, що навіть за кордоном цінується як найкращі гроші; через це призначається така сувора кара за спробу захитати наш грошово-господарський фронт» [172, с. 28].

У 1927 р. ЦВК СРСР прийняв загальносоюзний кримінальний закон «Положення про злочини державні», в якому було встановлено кримінальну відповідальність за фальшивомонетництво як за державний злочин. Відповідальність за виготовлення і збут підроблених грошових знаків було передбачено ч. 1 ст. 22 Положення [199, с. 224]. Ст. 22 цього Положення передбачала в своїй першій частині суворе покарання за підробку або збут у вигляді промислу підробленої металевої монети, державних білетів державної скарбівниці, квитків Державного банку Союзу РСР, державних цінних паперів, а відтак і за підробку або збут у вигляді промислу підробленої іноземної валюти. Нова редакція норми про відповідальність за фальшивомонетництво заповнила прогалини колишнього законодавства. По-перше, за збут підроблених грошових знаків і цінних паперів встановлювалася відповідальність як за самостійний злочин. Раніше збут фальшивок не самим підроблювачем, а іншими особами міг розглядатися лише як співучасть в їх підробці. По-друге, включена пряма вказівка про караність підроблення іноземної валюти.

Порівняно з КК УРСР 1922 р. «Положення про злочини державні» розширило межі кримінальної відповідальності за фальшивомонетництво за рахунок доповнення предмету злочину, встановивши її за підробку або збут підробленої іноземної валюти. Як зазначалось вище, збут підроблених грошових знаків,

державних цінних паперів і іноземної валюти був виділений в окремий самостійний злочин поряд з підробкою. У новій редакції Закону передбачалась відповідальність за підробку або збут грошових знаків, державних цінних паперів і іноземної валюти у вигляді промислу, чого не було у ст. 85 КК УРСР 1922 р. Однак практика застосування Закону відповідно до доктринального тлумачення (промисел розумівся в даному випадку як нажива) пішла у напрямі притягнення до відповідальності осіб, які вчинили фальшивомонетництво, як у вигляді промислу, так і без нього [199, с. 224].

З початку ХХ ст. фальшивомонетництво все більше стало набувати міжнародного характеру у зв'язку з розширенням економічних, культурних та гуманітарних зв'язків між державами. Вже до 20-х років ХХ ст. цей вид злочинів став небезпечним явищем для грошових систем багатьох держав. Широкого розголосу набула історія з виготовленням Німеччиною великої кількості англійських та французьких паперових грошей у 20-х роках ХХ ст. Ці фальшивки виготовлялися у м. Кьольн та за підтримки Угорщини масово розповсюдилися в Англії, Франції та інших країнах, де ця валюта була в обігу. Обставини такого масового фальшування вдалося розсекретити, після чого вибухнув міжнародний скандал. Звісно, Німеччина заперечувала свою причетність до цього злочину. Але дана історія спонукала уряд Франції виступити в Лізі націй з пропозицією підписати багатосторонню міжнародну угоду щодо боротьби з фальшивомонетництвом [124].

Ця пропозиція була схвалена Лігою націй і невдовзі за активної участі співробітників секретаріату Міжнародної комісії кримінальної поліції (Інтерпол) такий Документ був підготовлений [122]. 20 квітня 1929 р. договір (конвенція) за № 262 був підписаний у Женеві. Президією ЦВК СРСР 3 травня 1931 р. зазначена конвенція була ратифікована радянською стороною (ратифікаційну грамоту здано на зберігання 13 липня 1931 р.). Конвенція вступила в силу для СРСР 17 січня 1932 р. [129].

Міжнародна конвенція по боротьбі з підробкою грошових знаків складається із 28 статей. В них викладені основи міжнародно-правового співробітництва у

боротьбі з фальшивомонетництвом, визначені види злочинів, які належать до категорії фальшивомонетництва [124].

Основним досягненням цього документа стало те, що держави-учасниці взяли на себе обов'язки у боротьбі з фальшивомонетництвом не робити різниці між підрубкою власних і іноземних грошових знаків і цінних паперів та з однаковою суворістю карати злочинців. Фальшивомонетництво оголошувалось екстрадиційним міжнародним кримінальним злочином, а тому всі держави-учасниці Конвенції повинні надавати допомогу зацікавленим країнам у розшуку і поверненні виготовлювача, розповсюджувача грошових знаків або їх співучасників, які сховалися за кордоном.

Найбільш важливим положенням, яке відрізняє конвенцію від інших універсальних міжнародних договорів, є положення, яке закріплює принцип міжнародного рецидиву фальшивомонетництва (ст. 6). У Конвенції (ст. 12) визначений орган – центральне бюро – повинен вести в рамках національного законодавства дізнання по справах підрубки грошових знаків. Вироблені Женевською конвенцією універсальні правила значно вплинули на розвиток міжнародного співробітництва у боротьбі з фальшивомонетництвом, яке реально загрожувало у той час та й загрожувє зараз економічній безпеці держав перш за все Європейських. Значною мірою Конвенція вплинула на процес уніфікації норм кримінального законодавства про фальшивомонетництво, удосконалення міжнародної практики боротьби з цим злочином [122].

Єдність напрямів міжнародної боротьби з фальшивомонетництвом підтверджено на V-й та VI-й міжнародних конференціях 1969 та 1977 рр. На VII-й міжнародній конференції прийнято резолюцію, в якій рекомендується включити в повістку дня всіх сесій Генеральної Асамблеї Інтерполу спеціальний пункт, що стосується підрубки грошових знаків [122].

Новий Кримінальний кодекс УСРР було прийнято 8 червня 1927 р. Згідно зі ст.ст. 56–22 КК УСРР 1927 р. за фальшування або збут у вигляді промислу фальшивої металевої монети, державних скарбових білетів, білетів Державного Банку і державних цінних паперів, а також фальшування або збут у вигляді

промислу фальшивої чужоземної валюти застосовувалися вищі заходи соціального захисту – розстріл з конфіскацією майна; також допускалося у зв’язку з пом’якшуючими обставинами – позбавлення волі з суворою ізоляцією на термін не менше двох років з конфіскацією всього або частини майна. Ч. 2 цієї статті передбачала позбавлення волі строком до трьох років за фальшування або збут у вигляді промислу фальшивих знаків поштової оплати, квитків залізничного та водного транспорту та інших проїзних і на перевезення вантажів документів [100, с. 27].

Постановою ВУЦВК і РНК УСРР від 21 квітня 1930 р. внесено зміни до редакції ст. 56–22 КК УСРР 1927 р. З’являється нова частина, яка передбачає позбавлення волі на термін не менше двох років з конфіскацією всього або частини майна за підроблювання у вигляді промислу документів на грошові вклади й вклади в цінних паперах, а також свідоцтв на грошові акредитиви. Термін «фальшування», замінюється на «підроблювання» [65, с. 259].

У березні 1937 р. у складі НКВС СРСР були створені підрозділи, основним завданням яких стала боротьба зі злочинами проти соціалістичної власності, хабарництвом й іншими небезпечними злочинами у сфері економіки. Одним з напрямів цієї роботи стала боротьба з фальшивомонетництвом [9, с. 49].

Після Другої світової війни проблема боротьби з фальшивомонетництвом у СРСР знову загострилася. У післявоєнний час були відомі два випадки масового виготовлення фальшивих грошей в СРСР: 50-рублеві купюри 1947 р., знайдені в Одесі, і 25-рублеві, виготовлені на Північному Кавказі [195].

ВР СРСР 25 грудня 1958 р. був прийнятий Закон «Про кримінальну відповідальність за державні злочини» [206, с. 16]. Фальшивомонетництву в цьому законі присвячувалась ст. 24, в якій йшлося про відповідальність за виготовлення з метою збуту, збут підроблених державних казначейських білетів; квитків Державного Банку СРСР; металевої монети; державних цінних паперів; іноземної валюти. Слід зауважити також, що в цій статті не встановлювалася відповідальність за підробку або збут деяких грошових документів, білетів залізничного і водного транспорту, на відміну від попереднього законодавства.

Необхідно зазначити, що законодавець, як і раніше, визнає фальшивомонетництво державним злочином, тобто злочином, що посягає на державні інтереси всього СРСР. Суворе покарання за вчинення такого протиправного діяння підкреслювало, що фальшивомонетництво слід розглядати як особливо тяжкий злочин, оскільки значення грошей і грошового обігу в цей період не тільки не спадало, а навпаки, неухильно зростало.

Указ Президії ВР СРСР «Про посилення боротьби з особливо небезпечними злочинами» від 5 травня 1961 р. доповнив ст. 24 Закону «Про кримінальну відповідальність за державні злочини» частиною другою, що встановлює підвищене покарання аж до застосування смертної кари з конфіскацією майна за фальшивомонетництво у вигляді промислу. Таке доповнення, на думку Ю.В. Солопанова, викликане не тільки міркуваннями, висловленими у самій назві указу, а й інтересами посилення охорони радянського грошового обігу після переходу з 1 січня 1961 р. на новий масштаб цін і обміну грошей [206, с. 54]. Друга післявоєнна грошова реформа конфіскаційних заходів не передбачала, але викликала підвищення цін на промислові та продовольчі товари.

Наступний етап розвитку кримінального законодавства України – прийняття Кримінального кодексу в 1960 році. Ст. 79 цього кодексу передбачала кримінальну відповідальність за виготовлення або збут підроблених грошей або цінних паперів.

Указом Президії ВР Української РСР «Про внесення змін і доповнень до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів Української РСР» від 27 червня 1961 р. № 28 [177] ст. 79 КК 1960 р. була доповнена ч. 2, яка встановлювала більш суворе покарання, навіть могла застосовуватися смертна кара – розстріл, якщо вищевказані діяння вчинені у вигляді промислу. Згідно з цим указом до осіб, засуджених за фальшивомонетництво, не застосовувалося умовно-дострокове звільнення та не можна було замінити невідбуту частину покарання більш м'яким.

Цим же особам судом могла бути призначена додаткова міра покарання у виді заслання на строк від двох до п'яти років. Відповідно до ст.ст. 186 і 187

КК 1960 р. передбачалась кримінальна відповідальність за наперед необіцяне приховування фальшивомонетників і за недонесення про фальшивомонетництво. Як видається, такі доповнення були викликані не тільки посиленням репресивних заходів у боротьбі з особливо небезпечними злочинами, а й інтересами зміцнення охорони державного грошового обігу в СРСР після грошової реформи 1961 р.

За 20 років (1961–1981 рр.) кількісні показники виявлення фальшивомонетництва знизилися у 23 рази. Водночас і в якісних характеристиках злочинної діяльності фальшивомонетників відбувалися істотні зміни. У перший період після випуску грошей зразка 1961 р. підробка металевої монети і паперових грошових білетів здійснювалася, в основному, некваліфіковано (шляхом малювання, двократного копіювання і т.д.), без застосування технічних засобів. Відомий випадок якісної підробки 25-рублевих купюр громадянином Барановим, який виготовив у 1977 р. невелику партію таких фальшивих банкнот. На це у нього пішло 17 років підготовчої роботи [9, с. 33]. Крім того, відбувається вдосконалення способів виготовлення підробок з використанням новітніх технологій поліграфії і копіювання.

Після проголошення незалежності України 1 листопада 1990 р. ВР України прийнято Концепцію переходу Української РСР до ринкової економіки [79]. Саме в цій Концепції питання створення національної грошової системи та запровадження в обіг власної грошової одиниці розглядались як підґрунтя для проведення економічних реформ.

Згідно із Законом України «Про внесення змін і доповнень до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів Української РСР, Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення та Митного кодексу України» від 17 червня 1992 р. № 2468-XII ст. 79 КК змінено та викладено в новій редакції.

В той же час Президія ВР України 9 вересня 1991 р. прийняла постанову № 1519-XII «Про введення в обіг на території республіки купонів багаторазового використання» [173]. Згідно з положеннями постанови з метою посилення захисту споживчого ринку республіки з 1 січня 1992 р. вводилися на території України

купони багаторазового використання для розрахунків населення за товари із роздрібною торговельною мережі.

Грошова реформа, що почалася в Україні відповідно до указу Президента України від 7 листопада 1992 р. «Про реформу грошової системи України» та Постанови Кабінету Міністрів та НБУ від 8 листопада 1992 р. № 610-2 «Про реформу грошової системи України», надала купонам статусу перехідної грошової одиниці, проте вони не стали повноцінною національною валютою, їм тільки була надана функція грошей на перехідний період.

Своєрідним нормативним актом кримінально-правового характеру став виданий 1 січня 1992 р. указ Президії ВР України «Про відповідальність за виготовлення з метою збуту та збут підроблених купонів багаторазового використання» [176]. У зв'язку з введенням в обіг купонів багаторазового використання та з метою їх захисту від злочинних посягань у період їх дії Президія ВР України постановила, що виготовлення з метою збуту, а також збут підроблених купонів багаторазового використання караються позбавленням волі на строк від трьох до десяти років з конфіскацією майна. Ті ж дії, вчинені повторно, за попередньою змовою групою осіб або організованою групою караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна.

Із 12 листопада 1992 р. функціонування рубля у грошовому обігу на території України було призупинено і єдиним законним засобом платежу стала вищевказана тимчасова грошова одиниця. А у вересні 1996 р. введено в обіг національну грошову одиницю – гривню, купюри якої одразу ж почали підробляти фальшивомонетники. [13].

Поряд з гривнею, непоодинокі випадки підробки і іноземної валюти. Так, у 1998 р. львівські правоохоронці затримали чотирьох фальшивомонетників, у яких вилучили рекордну для України суму фальшивок – 477 тис. 800 доларів США стодоларовими купюрами [72; 117].

На підставі Закону України від 21 вересня 2000 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою запровадження державного контролю за здійсненням лотерейної діяльності» в ст. 79 КК України 1960 р.

з'являється окрема вказівка на білети державної лотереї як предмет аналізованого злочину [60].

У КК України 2001 р. законодавець перейменував, доповнив та відніс аналізований злочин до розділу VII Особливої частини «Злочини у сфері господарської діяльності».

1.3. Соціальна зумовленість кримінальної відповідальності за виготовлення та інші незаконні дії з підробленими грошима, державними цінними паперами чи білетами державної лотереї

Як свідчить проведений вище аналіз, суспільна небезпека розглядуваного злочину завжди усвідомлювалась суспільством, а тому покарання за фальшивомонетництво за всю історію людства було надзвичайно суворим. Суворість покарання виправдовувалася тим, що фальшивомонетник, переслідуючи свої меркантильні інтереси, водночас посягав на безпеку держави, підриваючи її економіку. Таким чином, підстави для криміналізації відповідного посягання наявні протягом багатьох століть та додаткового обґрунтування не потребують. Проте висвітлення проблеми суспільної небезпеки виготовлення та інших незаконних дій з підробленими грошима, державними цінними паперами чи білетами державної лотереї є необхідним елементом процесу розкриття соціальної сутності цього злочину, який дасть можливість наповнити змістом окремі ознаки розглядуваного складу.

Діалектика економічного життя і розвиток ринкових відносин невіддільні від об'єктивного процесу розвитку грошей і грошових відносин. Слід відмітити, що гроші – складна економічна категорія, специфічною особливістю якої є її системний багатофункціональний характер.

Виконання грошових функцій історично здійснювалося різними видами і формами грошей. Як відзначалося вище, гроші пройшли складний процес свого розвитку, зміни форм і видів.

Сучасною формою паперових грошей є банкноти (банківські білети) – грошові знаки, що випускаються в обіг центральними емісійними банками – національними банками. У сучасних умовах відбувається широке впровадження електронних платіжних засобів (так званих електронних грошей) в системі безготівкових розрахунків.

Електронні гроші – це умовна назва коштів, які використовуються їх власниками на основі електронної системи банківських послуг. Електронні гроші застосовуються завдяки впровадженню у розрахунках комп'ютерної техніки та сучасних систем зв'язку. На сьогодні це найбільш прогресивний, економічний і зручний носій грошових функцій [110, с. 9-12].

Якщо абстрагуватися від специфіки предмета, то виготовлення фальшивих грошових знаків – це перш за все підробка документів. Проте ця обставина сама по собі ще нічого не говорить про ступінь суспільної небезпеки даного злочину. Зрозуміло, що суспільна небезпека дій випадкового набувача підробки істотно поступається суспільній небезпеці збуту, вчиненого особами, які спеціально займаються виготовленням і випуском підробок в обіг. Також слід зазначити, що аналіз генезису правового регулювання кримінальної відповідальності за фальшивомонетництво дає підстави для висновку, що підробка грошей, державних цінних паперів та білетів державної лотереї не становить суспільної небезпеки без збуту, тому відповідальність осіб, що збувають підробки, поставлена на один рівень з злочинною діяльністю осіб, які їх виготовляють.

Як свідчить аналіз судової практики, при оцінці характеру та ступеня суспільної небезпеки конкретних фактів фальшивомонетництва суди беруть до уваги тяжкість вчиненого злочину; кількість підроблених грошових знаків, що зумовлює наявність чи відсутність тяжких наслідків для кредитно-фінансової системи; стадію злочину; спосіб виготовлення підробок та їх якість (Додаток А). Не викликає сумніву, що суспільна небезпека підробки грошових знаків залежить, крім іншого, від способу вчинення цього злочину, відтак стосовно кожного конкретного випадку потрібно враховувати якість підробок.

Застосування того чи іншого способу виготовлення підроблених грошей чи інших предметів злочину, передбаченого ст. 199 КК України, як зазначає А.Ф. Бантишев, певною мірою визначає зміст суспільної небезпеки посягання, об'єкт злочинного впливу та кваліфікацію вчиненого [1].

Крім того, виготовлення фальшивих грошових знаків поліграфічним способом, порівняно з іншими способами, становить велику суспільну небезпеку, оскільки є можливість друку великої кількості грошових знаків, що мають істотну зовнішню схожість із справжніми грошима. Підробка із застосуванням офісної та копіювальної техніки за своєю небезпекою часто може конкурувати з поліграфічним способом підробки грошових знаків.

У п. 1 постанови Пленуму ВСУ від 12 квітня 1996 р. № 6 із змінами «Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів» зазначено, що виготовлення або збут підроблених грошей чи державних цінних паперів, становить підвищену суспільну небезпеку, оскільки дестабілізує фінансово-кредитні відносини, ускладнює регулювання грошового обігу [183]. Таким чином, можна зробити висновок, що й судова практика відстоює думку про те, що досліджуваний злочин посягає на економічну та фінансову безпеки нашої держави. Такої ж думки дотримуються більшість (90,6%) опитаних нами працівників міліції, які вважають, що підроблення грошей може призвести до збільшення інфляції (Додаток Б).

Державна стратегія економічної безпеки України визнана складовою частиною національної безпеки нашої держави. ВР України закріпила критерії і параметри стану економіки, які відповідають вимогам економічної безпеки України. До них, зокрема, віднесено: забезпечення умов для сталого економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності національної економіки, зменшення позабанківського обігу грошової маси, забезпечення збалансованого розвитку бюджетної сфери, внутрішньої і зовнішньої захищеності національної валюти, її стабільності, захисту інтересів вкладників, фінансового ринку тощо. Така стратегія держави базується на Законі

України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. № 964-IV [57].

Важливим елементом економічної безпеки є фінансова безпека – такий стан фінансової системи, за якого держава може в передбачених законом межах гарантувати стабільність функціонування державних закладів влади та ринкових інститутів.

Надзвичайно важливий аспект суспільної небезпеки фальшивомонетництва, є збільшення рівня інфляції. Функціонування грошей як міри цінності передбачає встановлення масштабу цін, тобто визначення золотого вмісту грошової одиниці. В результаті виготовлення фальшивих грошей у грошовому обігу утворюється дисбаланс між готівковою грошовою масою та її товарним забезпеченням, порушується масштаб цін. На нашу думку, це один із вагомих чинників суспільної небезпеки фальшивомонетництва. Адже виготовлення фальшивих грошей призводить до перевищення маси грошових знаків над товарною масою, що в свою чергу зменшує купівельну здатність грошей. Дійсно, збільшення грошової маси веде до підвищення цін на один товар, згодом на інший, і так триває доти, доки в кінцевому підсумку ціни на всі товари не зростуть до рівня грошової маси.

Наступний вагомий чинник, що впливає на суспільну небезпеку діянь, пов'язаних із незаконними діями з підробленим грошима, державними цінними паперами та білетами державної лотереї, – це порушення правильного грошового обігу при якому підривається забезпеченість і стійкість національної грошової системи.

У національній економіці відбувається безперервний кругообіг доходів і продуктів, який опосередковується відповідним обігом грошей. У розвинутих країнах світу готівка становить незначну частку грошової маси – 5–7%. В Україні ж питома вага готівки в грошовому обігу гіпертрофовано роздута. Частка готівки в грошовій масі у вітчизняній економіці становила (за роками): 1992 р. – 19,3%; 1993 – 26,5%; 1995 – 37,9%; 1996 – 43,2%; 1998 – 46,0%; 1999 – 43,0%; 2000 р. – 40,0% [110, с. 21].

Сучасна національна грошова система України — це грошова система ринкового типу. Грошова одиниця встановлюється законодавством країни, виходячи із соціально-економічних та історичних закономірностей її розвитку. В Конституції України (ст. 99) сказано, що грошовою одиницею України є гривня. Забезпечення стабільності грошової одиниці є основною функцією центрального банку держави — НБУ [78]. Грошова одиниця — є лічильною одиницею, тобто одиницею масштабу цін всіх товарів.

Слід зазначити, що при вчиненні злочину, передбаченого ст. 199 КК України, шкода заподіюється не грошовому обігу як такому, а саме грошовій системі, яка становить собою сукупність суспільних відносин, які забезпечуються законом, адже за умови високої якості підробок вони можуть успішно бути в обігу поряд та під виглядом справжніх.

Фальшивомонетництво не тільки ускладнює планування випуску та наявності загальної кількості грошових знаків, а й обмежує можливість врахувати необхідність в окремих видах купюр чи монет, що може призвести до негативних наслідків для економіки держави. Крім того, діяння, пов'язані із незаконними діями з підробленими грошима, державними цінними паперами та білетами державної лотереї, підривають довіру до українських грошових знаків, що знаходяться в обігу, і дискредитують гарантовану державою надійність грошових відносин.

Загальновизнаним є той факт, що за багатьма ознаками злочини у сфері господарської діяльності подібні до злочинів проти власності. Слід зазначити, що в давні часи, коли номінальна і реальна вартість грошових одиниць (пізніше монет) співпадали, будь-яка фальсифікація, що занижувала вартість даної грошової одиниці (монети), розглядалась як майновий злочини (крадіжка, кваліфікована крадіжка, обман або фальсифікація з метою заволодіння майном і т.д.) [206, с. 4].

Збут підроблених грошей, державних цінних паперів і білетів державної лотереї може супроводжуватись заподіянням майнової шкоди чужій власності. До змісту суспільної небезпеки при збуті підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї входять також елементи шахрайського

посягання на чужу власність громадян. Шкода заподіюється суспільним відносинам, що забезпечують майнові інтереси добросовісних набувачів підробок. Цікавим є той факт, що в кримінальному законодавстві США, де фальшивомонетництво має понад 30 різновидів і передбачається різними главами розділу 18 Зведення законів США, американський законодавець здебільшого пов'язує цей злочин із шахрайським способом його чинення [197, с. 38].

Важливим елементом суспільної небезпеки фальшивомонетництва є порушення прерогативи держави на випуск грошових знаків і державних цінних паперів, дискредитація владних структур, зниження рівня довіри до офіційних грошових знаків на зовнішньому ринку держави [119].

Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї підривають довіру до українських грошових знаків, що знаходяться в обігу, і дискредитують гарантовану державою їх надійність. А це призводить до послаблення функціональних можливостей національної валюти, неспроможності забезпечувати потребу грошового обігу в засобах платежу, що відповідно спричиняє неухильне випередження попиту на іноземну валюту щодо національної, що в свою чергу створює постійну загрозу девальвації курсу гривні.

Для більш точного визначення суспільної небезпеки фальшивомонетництва необхідно проаналізувати динаміку цього злочину в Україні за роки незалежності.

Наприклад, якщо в 1991 р. по Україні було виявлено 34 таких злочини, то у 1992 р. – 1507 [48]. У 1993 р. на території України було виявлено 2040 злочинів, пов'язаних із виготовленням або збутом підроблених грошей чи цінних паперів, а за 10 місяців 1994 р. – 1273 таких злочини [47].

На території України, починаючи з 1995 р., відбулося зростання збуту фальшивих купонів НБУ, іноземної валюти: виявлено та вилучено майже 64 тис. штук фальшивих українських купонів (це у 15 разів більше, ніж у 1994 р.) на суму понад 1 млрд. карбованців, більше 2 тис. штук фальшивих банкнот Російської Федерації (порівняно з 1994 р.) на суму 85,5 млн. рублів, 1,6 тис. фальшивих

банкнот США (у 2,5 раза більше, ніж у 1994 р.) на суму 150 тис. доларів, а також 77 штук фальшивих банкнот Німеччини (у 6 разів більше, ніж у 1994 р.) на суму 19,4 тис. марок [42].

У 1996 р. виявлено 2816 фактів виготовлення або збуту підроблених грошей або цінних паперів [13]. У наступному 1997 р. динаміка росту аналізованого злочину становила 29,5%, зареєстровано 3646 таких злочинів [49]. У 1998 р. зареєстровано 4027 фактів фальшивомонетництва, а в 1999 р. їх кількість зменшилась до 2790 [43]. У 1999 р. було зареєстровано близько 1300 фактів підробки національної валюти [191]. На початку 1999 р. на території нашої держави були зареєстровані перші фальшиві 20-гривневі банкноти зразка 1992 р., виконані на високому поліграфічному рівні з імітацією захисних елементів, використанням глибокого друку та флуоресцентних фарб. Неодноразові затримання груп збувальників фальшивих грошей у західних регіонах України, зокрема у Львівській та Волинській областях, дали серйозні підстави зробити припущення про наявність каналів транспортування цих фальшивок із Польщі. Згодом ця версія повністю підтвердилася. З'ясувалось також, що за кордоном, зокрема в Польщі та Російській Федерації, виготовляється і значна частина фальшивих доларів, які потім контрабандою завозяться в Україну. Враховуючи це, УМВС в областях налагодило прямі контакти з польською поліцією та органами внутрішніх справ РФ щодо протидії цим явищам [191].

У 2000 р. було виявлено 2430 злочинів, пов'язаних із фальшивомонетництвом [102, с. 33]. З обігу вилучено понад 6 тис. фальшивих банкнот національної валюти на суму 103,5 тис. грн. (як і в минулі роки домінують банкноти номіналом 10 і 20 грн. зразка 1992 р.) та понад 1,2 тис. купюр фальсифікованих доларів США на суму понад 116,4 тис. Міліцією припинено діяльність 19 майстерень, знешкоджено 106 злочинних угруповань, в тому числі 24 з ознаками організованих. На розгляд судів направлено 512 кримінальних справ стосовно 836 осіб [13]. Так, наприклад, організовану злочинну групу у складі п'яти чоловік викрито у Севастополі. Протягом чотирьох місяців, використовуючи високоточну оргтехніку, вони виготовляли й збували підроблені грошові знаки НБУ номіналом

10 грн. Під час обшуку у злочинців було вилучено 163 підроблені купюри, комп'ютер, сканер, струйний та матричний принтер [14]. У травні 2000 р. в м. Луганську були затримані громадяни Республіки Молдова, які збували підроблені стодоларові купюри. У них було вилучено понад 3 тис. доларів США. Як було встановлено в процесі слідства, дана валюта виготовлялася на території республіки Молдова [7].

Працівниками міліції, незважаючи на майже необмежені технічні можливості фальшивомонетників, ступінь якості та реальну кількість варіантів підроблених банкнотів, за 2000 р. зафіксовано збут 40 варіантів підроблених банкнот НБУ, більшість з яких виготовлена з використанням комп'ютерної та копіювально-множильної техніки [187]. У 2001 р. вилучено підробок на суму майже 150 тис. грн. у національній валюті та 53 тис. доларів США. Аналіз оперативної інформації вказує на те, що найбільш якісні підробки завозяться з-за кордону. Скажімо, на ринку Тернополя четверо співвітчизників намагалися збувати 100-доларові банкноти (найпопулярніший номінал), завезені з Варшави. А наприкінці 2001 р. у Києві, Чернігівській та Полтавській областях діяла група з 11 чоловік, які запускали в обіг високої якості підробки, виготовлені за допомогою плоских офсетних форм та з імітацією захисних елементів. Місце їх походження, як з'ясували спеціалісти, – Болгарія [148]. За даними ГУДСБЕЗ МВС України в 2001 р. було ліквідовано 20 підпільних майстерень з підробки паперових грошей, оснащених копіювально-множильною технікою [22].

У 2003 р. банки вилучили 7172 підроблених банкнот загальною номінальною вартістю 102,8 тис. грн. Це незначна сума, враховуючи те, що в обігу знаходиться 1,3 мільярда купюр. Якщо порівняти з Європою, де практично всі гроші проходять через банк, фальшивок вилучають в 8–10 разів більше, ніж у нас [148]. В Україні масштаб нелегальної економіки досить великий, тому, закономірно, банки не можуть виявити ті підробки, які перебувають в ««тіні»». Фальшивки, за винятком найбільш грубих, переходять у загальній масі грошей від одного власника до іншого.

У 2003 р. до суду в Україні направлено 689 кримінальних справ, порушених за фактом виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї. Залишок нерозкритих злочинів минулих років на початок 2003 р. за ст. 199 КК України становив 17701 злочин, нерозкритих за 2003 р. – 897 таких злочинів [70].

За даними ДІТ МВС України, у 2004 р. було розкрито 755 злочинів, передбачених ст. 199 КК України, а вже 2005 р. кількість розкритих злочинів зросла до 848. [127].

Опитані нами фахівці (84,4%) відзначають тенденцію до збільшення фактів виготовлення та збуту підроблених грошей (Додаток Б), що з огляду на латентність аналізованого злочину, також є свідченням його суспільної небезпеки.

Висновки до першого розділу

Питання кримінально-правової характеристики виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збуту підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї, тобто складу злочину, передбаченого ст. 199 КК України, в сучасній українській кримінально-правовій літературі не одержали належного вирішення; українські науковці аналізували насамперед кримінально-процесуальні, криміналістичні та кримінологічні аспекти цієї проблеми, кримінально-правової характеристики складу цього злочину окремо (комплексно і системно) не здійснено. Натомість у російській кримінально-правовій науці до цієї проблематики зверталось чимало вчених, про це свідчить захист останнім часом семи дисертацій, тематика яких пов'язана тією чи іншою мірою з фальшивомонетництвом; правда, як впливає з аналізу цих праць, висунуті російськими науковцями положення не містять відповідей на низку питань про сутність злочину, відповідальність за вчинення

якого передбачена, зокрема у ст. 199 КК України, з огляду на розходження у змісті цієї статті з відповідною статтею КК РФ.

Дослідження історичних аспектів проблеми засвідчило, що держава у будь-який період свого розвитку прагнула забезпечити собі гарантії економічної безпеки у сфері товарно-грошових відносин, а відтак, розвиток законодавства, спрямованого на захист системи грошового обігу, залежав від об'єкта такого захисту, від характеристики предметів, які в той чи інший історичний період виконували функцію грошей.

Основні ознаки й елементи фальшивомонетництва, а також положення співучасті й покарання за даний вид діяння вперше були закріплені в Уложеннях 1845 р. та 1903 р. Вищевказані Уложення стали фундаментом утворення й розвитку інституту кримінальної відповідальності за фальшивомонетництво.

Зважаючи на значну суспільну небезпеку фальшивомонетництва законодавча база всіх держав в частині кримінальної відповідальності за цей злочин перебуває у постійному діалектичному розвитку та вдосконаленні, що дозволяє ефективно боротися з цим явищем шляхом прийняття відповідних законодавчих актів.

Аналіз меж кримінальної відповідальності за фальшивомонетництво свідчить, що під час дії кримінального закону, коли за даний злочин застосовувались більш суворі покарання, відповідно значно зменшувалась кількість таких злочинів.

Суспільна небезпека фальшивомонетництва в сучасних умовах обумовлюються: можливістю заподіяння майнової шкоди чужій власності; порушенням прерогативи держави на випуск грошових знаків і державних цінних паперів; дискредитацією владних структур; зниженням рівня довіри до офіційних грошових знаків на зовнішньому ринку держави; збільшенням в обігу грошової маси, що викликає інфляційні процеси і пов'язані з ними падіння курсу національної грошової одиниці; поширеністю цього злочину тощо.

Розділ 2

ОБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ВИГОТОВЛЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ПРИДБАННЯ, ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ПЕРЕСИЛАННЯ, ВВЕЗЕННЯ В УКРАЇНУ З МЕТОЮ ЗБУТУ АБО ЗБУТУ ПІДРОБЛЕНИХ ГРОШЕЙ, ДЕРЖАВНИХ ЦІННИХ ПАПЕРІВ ЧИ БІЛЕТІВ ДЕРЖАВНОЇ ЛОТЕРЕЇ

2.1. Об'єкт виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збуту підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї

Ст. 62 Конституції України передбачає, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. У розвиток цього положення ч. 1 ст. 2 КК України встановлює, що підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК України. Склад злочину містить взаємопов'язані між собою елементи: об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт, суб'єктивну сторону. Відсутність хоча б одного з цих елементів призводить до розладу системи та, відповідно, до відсутності складу злочину загалом.

Структура складу злочину при кваліфікації вимагає насамперед встановлення його об'єкта. Правильне вирішення питання про об'єкт злочину має важливе теоретичне та практичне значення. Саме об'єкт злочину дозволяє визначити його соціальну суть, сприяє правильній кваліфікації діяння, а також відмежовує злочин від суміжних суспільно небезпечних посягань та інших правопорушень й аморальних вчинків. Злочином може визнаватись лише те діяння, що є суспільно небезпечним, тобто таке, що заподіює або може заподіяти істотну шкоду охоронюваному законом про кримінальну відповідальність об'єкту. Якщо діяння

не тягне за собою настання істотної шкоди чи не містить у собі такої загрози, воно не може бути визнано злочином. Як зазначає Б.С. Нікіфоров, якщо злочин – це правопорушення, що посягає на встановлені об'єкти, не на усі, а лише на деякі, охоронювані законом, то, відповідно, правопорушення, яке заподіює шкоду іншим об'єктам, не є злочином й не тягне за собою кримінальної відповідальності. Якщо злочин, в інших випадках – це правопорушення, що заподіює об'єкту не будь-яку, а визначену шкоду, то правопорушення, яке заподіює об'єкту іншу шкоду, також не є злочином [143, с. 4–5].

Перш, ніж приступити до характеристики об'єкта злочину, передбаченого ст. 199 КК України, необхідно з'ясувати що ж, власне, є об'єктом злочину загалом.

В останнє десятиліття питання про об'єкт злочину вирішується не однозначно. Так, проф. А.В. Наумов вважає, що необхідно повернутися до теорії об'єкта злочину як правового блага, створеної ще наприкінці минулого століття [138, с. 147; 194, с. 92]. Колектив авторів російського підручника з Загальної частини кримінального права за редакцією Н.Ф. Кузнєцової та І.М. Тяжкової вважає, що об'єкт злочину – це охоронювані кримінальним законом соціально значущі цінності, інтереси, блага, на котрі посягає особа, яка вчиняє злочин, і котрим внаслідок вчиненого злочину заподіюється чи може бути заподіяна істотна шкода [109, с. 202]. Деякі українські науковці, зокрема, С. Миколаєнко, О.М. Кривуля, В.М. Куц, Є.В. Фесенко та інші, об'єкт злочину визначають як цінності, що охороняються кримінальним законом, проти яких спрямоване злочинне діяння, що може заподіяти або спричиняє істотну шкоду. При цьому, структурну основу цінностей утворюють потерпілі особи, їх інтереси і права, соціальні зв'язки та блага, що їм належать. На їх думку, суспільні відносини не можуть бути об'єктом злочину, оскільки вони є лише певною формою наукової абстракції, а тому самі по собі не бувають і їм не може бути завдано шкоди [88; 95, с. 127; 130; 232; 233].

Як вважає Є.В. Фесенко, суспільні відносини не є універсальною характеристикою об'єкта злочину, цими поняттями не можуть охоплюватися

особисті блага людини: життя, здоров'я тощо. Злочин посягає і завдає шкоду цінностям (благам) [233].

У зв'язку із цим виникає запитання: чи бувають об'єктивно, тобто незалежно від нашої свідомості, суспільні відносини, і чи вони конкретні?

Важко також погодитися і з тезою Є.О. Фролова про те, що в тих випадках, коли окремі структурні елементи суспільних відносин можуть бути виділені у складі цих відносин, і коли буде встановлено, що саме проти цих елементів спрямоване суспільно небезпечне діяння, дані структурні елементи необхідно визнати безпосереднім об'єктом злочину [235]. Автори цієї позиції, на нашу думку, при формулюванні висновків про безпосередній об'єкт злочину розглядають суспільні відносини не як цілісну систему складових частин, взаємозв'язаних та взаємодіючих між собою, а як суму додатків їх частин. Однак, як справедливо зазначає В.Я. Тацій, суспільні відносини – це цілісна система, певна єдність. Структурні елементи одного відношення можуть входити й в інші відносини. У конкретних суспільних відносинах вони повинні виконувати ті функції, які властиві лише їм. Якщо функції хоча б одного з елементів змінюються, змінюються й всі відносини як цілісна система. Це викликано тим, що зв'язок між елементами відносин настільки міцний, що будь-яка зміна одного з елементів як наслідок тягне за собою зміну інших, а в кінцевому результаті й суспільних відносин в цілому [114, с. 19].

Отже, ми дотримуємося думки, що об'єкт злочину – це суспільні відносини, що охороняються нормами кримінального права і яким в результаті суспільно небезпечного діяння заподіюється чи може бути заподіяна істотна шкода. Думки про те, що об'єкт злочину – охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, дотримуються також В.М. Белеконєв, А.М. Бойко, О.М. Готін, В.К. Гришук, М.Й. Коржанський, В.Л. Ортинський, В.Я. Тацій, І.І. Чугуников та інші українські науковці [2; 4; 8; 30; 31; 32; 80, с. 21–26; 215, с. 10–17; 240].

Родовий об'єкт – це певне коло тотожних чи однорідних за своєю соціальною суттю суспільних відносин, що охороняються єдиним комплексом

взаємопов'язаних кримінально-правових норм. Такої позиції дотримуються В.Я. Тацій, Є.О. Фролов та інші вчені [235; 207, с. 85]. Однорідність відносин визначається не випадково, а на підставі різних критеріїв.

Незважаючи на значну кількість досліджень, проведених за останні п'ятнадцять років, єдиного підходу до поняття родового об'єкта злочинів у сфері господарської діяльності наука кримінального права так і не виробила. Розглянемо деякі підходи до родового об'єкта злочинів у сфері господарської діяльності, що розглядаються в науці кримінального права.

М.Й. Коржанський господарськими називає злочини, які посягають на суспільні відносини, що утворюють систему господарювання і визначають порядок виробництва, розподілу і використання матеріальних цінностей, благ і природних ресурсів [82, с. 212].

В.О. Навроцький під родовим об'єктом господарських злочинів розуміє систему господарства України, яка складається із фактичної (сукупності наявних сфер, галузей господарської діяльності) і функціональної сторін (принципів, за якими здійснюється господарювання в державі). Система господарства в Україні є частиною її економічної системи. На основі аналізу кримінального законодавства, теорії кримінального права, слідчо-прокурорської та судової практики цієї категорії справ В.О. Навроцький дає таке визначення аналізованого поняття: господарські злочини – це передбачені нормами глави VI Особливої частини КК 1960 р. суспільно небезпечні посягання, які заподіюють істотну шкоду системі господарства України [133, с. 354–358].

Цікавою є позиція Є.Л. Стрельцова, який під господарським злочином розуміє вчинене приватною або посадовою особою при здійсненні господарської діяльності умисне або необережне суспільне небезпечне діяння (дію чи бездіяльність), що завдає істотної шкоди цій корисній діяльності [208, с. 301]. З огляду на положення про відсутність в сучасній Україні цілісної системи господарювання, робиться висновок про те, що родовим об'єктом господарських злочинів слід вважати нормальну, таку, що відповідає законодавству, господарську діяльність. Науковець допускає думку, що в майбутньому, при

стабілізації процесів, що відбуваються в економіці, і встановленні певної системи в нашій господарській діяльності, ми зможемо вважати систему господарювання родовим об'єктом цих злочинів [208, с. 298].

Аналізуючи положення нового КК України, М.І. Бажанов, В.В. Сташис і В.Я. Тацій визначають злочин у сфері господарської діяльності як умисне діяння (дія або бездіяльність) у цій сфері, що заподіює шкоду суспільним відносинам, які складаються з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання товарів, робіт, послуг. Саме такі суспільні відносини, на їхню думку, визнаються родовим об'єктом злочинів у сфері господарської діяльності [98, с. 154–156].

А.В. Савченко також вважає, що злочини у сфері господарської діяльності – це суспільно небезпечні та протиправні діяння, що посягають на систему господарювання, заподіюючи шкоду суспільним відносинам, які складаються з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання товарів і послуг. Родовим об'єктом цих злочинів А.В. Савченко вважає врегульовані державою відносини між членами суспільства щодо виробництва та реалізації товарів, продукції різного призначення, виконання робіт та надання послуг, які складають систему господарювання [209, с. 389].

Аналізуючи підходи до родового об'єкта злочинів у сфері господарської діяльності, ми приходимо до висновку, що науковці визначають його як систему господарювання, господарства держави, виробництва, розподілу, обміну товарів, робіт та послуг.

Визначаючи родовий об'єкт злочину, передбаченого ст. 199 КК України, на нашу думку, слід виходити з визначення господарських відносин, передбачених ГК України [33]. Відповідно до ст. 1 ГК України господарські відносини виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання. Відповідно до ст. 2 ГК України учасниками відносин у сфері господарювання є суб'єкти господарювання, споживачі, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські та інші організації, які виступають

засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності. Пункт 2 постанови Пленуму ВСУ від 25 квітня 2003 р. № 3 «Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності» визначає господарську діяльність як діяльність фізичних і юридичних осіб, пов'язану з виробництвом чи реалізацією продукції (товарів), виконанням робіт чи наданням послуг з метою одержання прибутку (комерційна господарська діяльність) або без такої мети (некомерційна господарська діяльність) [164].

Таким чином, на нашу думку, родовим об'єктом злочину, передбаченого ст. 199 КК України, є господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання та є предметом регулювання ГК України.

Однак господарські відносини – категорія доволі широка. Різноманітність цих суспільних відносин, необхідність їх більш глибокого та детального аналізу вимагає застосування категорії видового об'єкта. В науці кримінального права видовим об'єктом злочинів вважають підгрупу близьких, подібних суспільних відносин, що входять в групу однорідних. Займаючи проміжне становище між родовим та безпосереднім об'єктами, будучи частиною родового об'єкта і перебуваючи з останнім у логічному співвідношенні «вид – рід», видовий об'єкт дає змогу диференціювати специфічні групи злочинних посягань на близькі, взаємопов'язані суспільні відносини. Такий об'єкт дозволяє виділити в межах господарських відносин невеликі специфічні групи суспільних відносин, що регулюють різні напрями економічної діяльності [10].

У зв'язку з цим постає питання класифікації злочинів, передбачених Розділом VII Особливої частини КК України, адже серед науковців немає єдиної позиції з приводу класифікації злочинів у сфері господарської діяльності.

Так, В.О. Навроцький за об'єктом господарські злочини поділяє на три групи: 1) посягання на інтереси споживачів (покупців, замовників); 2) перешкоджання правомірній підприємницькій діяльності; 3) порушення порядку заняття

господарською діяльністю. Остання із названих груп, на його думку, в свою чергу включає в себе такі підгрупи: а) злочинне ставлення до матеріальних ресурсів; б) фінансові зловживання; в) порушення заборон та обмежень у сфері господарства [133, с. 354–358].

Є.Л. Стрельцов систему злочинів у сфері господарської діяльності бачить наступним чином: 1) злочини у підприємництві; 2) злочини у сфері послуг; 3) злочини у фінансово-кредитній сфері; 4) злочини у сфері сільського господарства [99, с. 302–303].

Така класифікація викликає певні зауваження. Адже злочини у сфері послуг можуть бути одночасно й злочинами у підприємстві, оскільки підприємництвом, серед іншого, є й надання платних послуг.

М.І. Бажанов, В.В. Сташис та В.Я. Тацій зазначені злочини поділяють на такі види: 1) злочини у сфері кредитно-фінансової, банківської і бюджетної систем України (ст.ст. 199, 200, 201, 204, 207, 208, 210, 211, 212, 215, 216 КК); 2) злочини у сфері підприємництва, конкурентних відносин та іншої діяльності господарюючих суб'єктів (ст.ст. 202, 203, 205, 206, 209, 213, 214, 228, 229, 230, 231, 232 КК); 3) злочини у сфері банкрутства (ст.ст. 218, 219, 220, 221 КК); 4) злочини у сфері використання фінансових ресурсів та обігу цінних паперів (ст.ст. 222, 223, 224 КК); 5) злочини у сфері обслуговування споживачів (ст.ст. 217, 225, 226, 227 КК); 6) злочини у сфері приватизації державного та комунального майна (ст.ст. 233, 234, 235 КК) [98, с. 154-156].

Наведена класифікація викликає деякі зауваження з боку О.О. Дудорова. Так, на його думку, бюджетні злочини, відповідальність за які передбачена ст.ст. 210, 211 КК України (група 1), є підстави визнавати злочинами у сфері використання фінансових ресурсів (група 4), а передбачене ст. 222 КК України шахрайство з фінансовими ресурсами (група 4) можна відносити до злочинів у сфері кредитно-фінансової і банківської систем (група 1). За ст. 199 КК України діяння у частині незаконних дій з державними, цінним паперами (група 1) поза всяким сумнівом, як вважає О.О. Дудоров, є злочином у сфері обігу цінних паперів (група 4). Вчений зауважив відсутність чітких критеріїв розмежування злочинних посягань,

які входять до першої і четвертої груп. Він вважає також, що безпосередні об'єкти злочинів, об'єднаних у першу і другу групи, досить істотно відрізняються [44, с. 20].

Систематизація злочинів у сфері господарської діяльності, проведена А.В. Савченком, повністю співпадає з наведеною вище класифікацією М.І. Бажанова, В.В. Сташиса і В.Я. Тація [209, с. 389, 391].

На наш погляд, особливої уваги заслуговує класифікація злочинів у сфері господарської діяльності, яку подає О.О. Дудоров. Він виходить з того, що критерієм поділу цих злочинів на види (групи) має виступати видовий (підгруповий) об'єкт злочинів.

Залежно від видового об'єкта для злочинів у сфері господарської діяльності О.О. Дудоров пропонує таку класифікацію:

- 1) злочини проти порядку обігу грошей, цінних паперів, інших документів (до яких включає аналізований склад злочину. – *С.М.*);
- 2) злочини проти системи оподаткування;
- 3) злочини проти системи бюджетного регулювання;
- 4) злочини проти системи валютного регулювання;
- 5) злочини проти порядку переміщення предметів через митний кордон України;
- 6) злочини проти порядку зайняття підприємницькою та іншою господарською діяльністю;
- 7) злочини проти прав і законних інтересів кредиторів;
- 8) злочини проти добросовісної конкуренції і антимонополістичної діяльності;
- 9) злочини проти прав і законних інтересів споживачів;
- 10) злочини проти порядку приватизації.

Численність виокремлення видів (груп) злочинів у сфері господарської діяльності О.О. Дудоров пояснює різнохарактерністю, неоднорідністю посягань, норми про відповідальність за які виявились розміщеними у розділі VII Особливої частини КК України, а також прагненням автора до максимальної конкретності

і деталізації, що виключало б довільність у розташуванні тієї чи іншої статті [44, с. 21–22].

Аналізуючи класифікацію, проведену О.О. Дудоровим, ми приходимо до висновку, що видовим об'єктом злочину, передбаченого ст. 199 КК України, є суспільні відносини у сфері обігу грошей, цінних паперів, інших документів.

При визначенні місця виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збуту підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї у сфері господарських злочинів необхідно дослідити те безпосереднє коло суспільних відносин, які порушуються або щодо яких є загроза порушення при вчиненні цього діяння. Розглянемо позиції, що є в кримінально-правовій літературі, на безпосередній об'єкт злочину, передбачений ст. 199 КК України.

Деякі науковці, зокрема Є.Л. Стрельцов, І.О. Хар та інші, вважають, що безпосереднім об'єктом досліджуваного злочину є кредитно-фінансова (фінансово-кредитна) система України, або суспільні відносини, які виникають у цій сфері [208, с. 449; 237].

Злочин, передбачений ст. 199 КК України, на думку М.Й. Коржанського, посягає на кредитно-фінансову та економічну систему України, на добробут народу [83, с. 344].

О.О. Дудоров безпосереднім об'єктом виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збуту підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї вважає фінансово-кредитну систему України в частині встановленого порядку випуску та обігу грошей, державних цінних паперів і білетів державної лотереї [97, с. 194].

Проте кредитно-фінансова система – дуже широке поняття, яке включає в себе сукупність фінансових, інвестиційних та кредитних інститутів держави. Фінансову систему України становлять: загальнодержавні централізовані фонди (державний бюджет); фінанси підприємницьких структур; централізовані фонди цільового призначення; резервні страхові фонди; фінансовий ринок та державний

кредит [53, с. 435]. Кредитна система – це сукупність кредитних установ, які мобілізують тимчасово вільні кошти підприємств, організацій, населення і спрямовують їх в інтересах розвитку національної економіки [50, с. 316]. Злочин, передбачений ст. 199 КК України, звісно, заподіює шкоду кредитно-фінансовій системі, точніше суспільним відносинам в кредитно-фінансовій сфері, однак, суть безпосереднього об'єкта дещо є вужчою.

Інші науковці під безпосереднім об'єктом аналізованого злочину розуміють суспільні відносини у сфері кредитно-грошової системи України.

Так, В.М. Кричков безпосереднім об'єктом цього злочину називає суспільні відносини у сфері кредитно-грошової системи України, а також інших країн у разі підробки їх валюти [98, с. 156]. А.В. Савченко під безпосереднім об'єктом досліджуваного нами злочину розуміє встановлений законодавством порядок формування та функціонування кредитно-грошової системи України [209, с. 392].

Деякі вчені схиляються до думки, що безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 199 КК України, є встановлений порядок випуску грошей, державних цінних паперів та білетів державної лотереї.

Так, А.М. Ришелюк вважає, що безпосереднім об'єктом аналізованого злочину є встановлений законом порядок формування і функціонування грошової системи України як частини економічної системи нашої держави. Його додатковим факультативним об'єктом можуть виступати відносини власності [137, с. 461].

У навчальному посібнику «Злочини у сфері підприємництва» дається визначення основного безпосереднього об'єкта аналізованого злочину як встановленого порядку випуску грошових знаків, державних цінних паперів та білетів державних лотерей, який забезпечує безпеку держави в економічній (фінансовій) сфері [45, с. 72].

На нашу думку, виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї є злочином, що заподіює шкоду або загрожує спричиненню істотної шкоди декільком групам суспільних

відносин. Аналізуючи суспільну небезпеку цього злочину, слід зазначити, що не всі ці групи суспільних відносин рівноцінні за своїм значенням для суспільства, а шкода, яка заподіюється їм, з огляду на безперешкодне функціонування і подальший їх розвиток, також далеко не однакова.

У процесі кримінально-правової оцінки діяння виникає необхідність виділити ті суспільні відносини, які у кожному конкретному випадку є основними. Ю.В. Солопанов вважає, що для злочину, передбаченого ст. 199 КК України, необхідно встановлювати єдиний безпосередній об'єкт, який відображає специфічний характер цього злочинного посягання. Під безпосереднім об'єктом цього злочину він вбачав грошовий обіг держави [206, с. 20].

Погодитися з цією позицією не можна, оскільки вона не враховує необхідності визначення змісту суспільних відносин, що охороняються даною нормою, що може призвести до помилок у кваліфікації.

На нашу думку, основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 199 КК України, є суспільні відносини у сфері обігу грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї, забезпечення монополії держави на їх випуск, авторитет держави в цілому, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Водночас при вчиненні цього злочину заподіюється шкода або виникає загроза заподіяння шкоди суспільним відносинам у сфері власності. Ці суспільні відносини є обов'язковим факультативним об'єктом.

Так, Г., засуджений Київським районним судом м. Сімферополя за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 199 КК України, у касаційній інстанції просив вирок змінити і перекваліфікувати його дії на ст. 190 КК України та пом'якшити покарання із застосуванням ст. 69 КК України, мотивуючи це тим, що підробляючи 20-гривневі купюри, він мав на меті завдати лише майнової шкоди окремим громадянам. Колегія суддів Судової палати у кримінальних справах ВСУ у задоволенні касаційної скарги відмовила, мотивуючи своє рішення тим, що підроблення 20-гривневих купюр досить високої якості завдало майнової шкоди окремим громадянам, але, крім

того, було спрямовано на введення цих грошей в обіг та завдало шкоди суспільним відносинам у сфері грошового обігу [228].

Дії особи, яка реалізувала підроблену грошову купюру, державний цінний папір чи білет державної лотереї з помітними відхиленнями від справжньої, розцінюється як шахрайство, а не як злочин, передбачений ст. 199 КК України. Якщо ознаки підробки явні, то така купюра, цінний папір чи лотерейний білет не може перебувати в обігу і заподіяти шкоди суспільним відносинам у сфері обігу грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї, отже, відсутній основний безпосередній об'єкт злочину, передбаченого ст. 199 КК України.

Зокрема, вироком судової колегії у кримінальних справах Київського обласного суду Д., С., І. та Г. засуджено за ч. 2 ст. 79 КК 1960 р. Їх визнано винними в тому, що вони шляхом наклеювання на дві справжні 10-доларові купюри США вирізаних із ксерокопій цифрових і прописних фрагментів виготовили дві підроблені купюри номіналом 100 доларів США кожна, одну з яких збули на ринку. Заступник Голови ВСУ порушив у протесті питання про зміну судових рішень щодо всіх засуджених, зокрема, про перекваліфікацію їх дій з ч. 2 ст. 79 на ч. 2 ст. 143 КК 1960 р. ВСУ протест задовольнив, виходячи з того, що такий спосіб підробки не змінив 10-ти доларову купюру настільки, щоб вони після їх збуту могли перебувати в обігу. Отже, такі дії не могли заподіяти шкоди кредитно-фінансовій системі України і були спрямовані на обман обмеженого кола осіб [66].

У науці кримінального права об'єктом вважається те, чому внаслідок вчинення злочину заподіюється шкода або виникає загроза її заподіяння. На нашу думку, шкода суспільним відносинам у сфері обігу грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї заподіюється лише під час збуту та придбання зазначених предметів, тобто тоді, коли ці предмети виходять з володіння конкретної особи, вводяться в обіг. До введення в обіг цих предметів важко говорити про заподіяння шкоди суспільним відносинам, що становлять об'єкт злочину, передбаченого ст. 199 КК України. При виготовленні, зберіганні, перевезенні, пересиланні та ввезенні в Україну з метою збуту грошей, державних

цінних паперів чи білетів державної лотереї шкода зазначеним суспільним відносинам не заподіюється, а виникає лише загроза заподіяння шкоди. Також не завжди при вчиненні дій, передбачених ст. 199 КК України, заподіюється шкода додатковому безпосередньому об'єкту зазначеного злочину, яким є суспільні відносини у сфері власності. Але завжди виникає загроза заподіяння такої шкоди.

Щоб краще зрозуміти зміст та суть суспільних відносин у сфері обігу грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї, необхідно розглянути їх структуру. Структуру суспільних відносин складають суб'єкти відносин, предмет відносин та соціальний зв'язок.

У кожному суспільному відношенні, як зазначає Є.О. Фролов, є не менше двох учасників [235]. Учасниками (суб'єктами) суспільних відносин у сфері обігу грошей, державних цінних паперів та білетів державної лотереї є, з одного боку, держава, а з другого – суб'єкти господарювання, підприємства, установи організації, фізичні особи.

Виникаючи між різними суб'єктами, відносини можливі лише з приводу загального, єдиного для них предмета. Предмет суспільних відносин – це все те, з приводу чого бувають відносини. На нашу думку, слушно зауважує В.Я. Тацій, що слід відрізнити предмет злочину та предмет суспільних відносин [215, с. 18–41]. Предмет злочину – це ознака, що властива, перш за все, самому суспільно небезпечному діянню. Суспільні відносини ж є первинними щодо злочину й існують об'єктивно, незалежно від нього. Крім того, оскільки структура суспільних відносин є незмінною, до складу будь-яких відносин входить їх предмет. На відміну від них, предмет злочину може бути факультативною ознакою його складу. В суспільних відносинах у сфері обігу грошей, цінних паперів і білетів державної лотереї предметом є справжні грошові знаки, державні цінні папери, білети державної лотереї. Водночас, предметом злочину, передбаченого ст. 199 КК України, є підроблені гроші, державні цінні папери, білети державної лотереї, що не є частиною встановленого порядку обігу грошей, цінних паперів, білетів державної лотереї.

Соціальний зв'язок, як зазначає В.Я. Тацій, – це зміст суспільних відносин, дзеркало їх внутрішньої структури, в якому відображається їх суть та внутрішні якості [114, с. 58; 203, с. 77].

Соціальний зв'язок – це взаємодія, взаємозв'язок суб'єктів відносин. Важлива ознака соціального зв'язку – обов'язок певної поведінки взаємопов'язаних, взаємодіючих суб'єктів. Це пояснюється тим, що в такій поведінці зацікавлені як усе суспільство, так і окремі його члени.

У досліджуваних суспільних відносинах соціальний зв'язок становлять права і обов'язки суб'єктів з приводу обігу грошей, державних цінних паперів та білетів державної лотереї.

На думку В.Я. Тація, соціальний зв'язок не можна розглядати без предмета суспільних відносин [114, с. 62]. Справді, права і обов'язки суб'єктів досліджуваних суспільних відносин залежать від предмета даних суспільних відносин, тобто від закріпленого Конституцією, законами України та іншими нормативними актами порядку обігу грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї: якщо змінюється такий порядок, відповідно змінюються чи зникають права або обов'язки суб'єктів відносин. Тому соціальний зв'язок має предметний характер.

Цей зв'язок є двостороннім. Ми вважаємо, що в суспільних відносинах у сфері обігу грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї соціальний зв'язок виступає як предмет злочинного впливу, тобто тим елементом відносин, який підлягає безпосередньому впливові суспільно небезпечного діяння і через який заподіюється шкода суспільним відносинам. Обов'язку чи правам шкода не може бути заподіяна, оскільки вона заподіюється суспільним відносинам загалом.

Вплив злочину, передбаченого ст. 199 КК України, ми вважаємо, полягає в тому, що соціальний зв'язок розривається – не виконуються обов'язки або порушуються права. Внаслідок порушення соціального зв'язку відбувається й вплив на предмет відносин, а саме не дотримується встановлений порядок обігу грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї.

Оскільки усі елементи суспільних відносин є між собою тісно взаємопов'язаними, в результаті цього шкода заподіюється відносинам в цілому, а не окремим їх елементам. Це, на нашу думку, ще раз підтверджує тезу про цілісність системи елементів суспільних відносин та те, що окремі його елементи не можуть бути об'єктом злочину, оскільки в результаті суспільно небезпечного діяння порушується єдина цілісність відносин.

2.2. Предмет виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збуту підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї

Перш, ніж розглядати питання предмета злочину, передбаченого ст. 199 КК України, необхідно з'ясувати, що ж вважається предметом злочину в науці кримінального права загалом.

Об'єкт і предмет злочину науковці розрізняли вже досить давно. Так, ще в XIX ст. Н.С. Таганцев [212, с. 178-179] та С. Будзинський [12, с. 168–174] відділяли предмет злочину від його об'єкта. А.Н. Трайнін визнавав об'єкт та предмет злочину настільки різними категоріями, що виніс предмет злочину в окремий розділ – об'єктивну сторону [217, с. 174, 184]. М.Й. Коржанський, мотивуючи необхідність виділення предмета злочину, зазначав, що предмет злочину:

- 1) в деяких ситуаціях допомагає більш точно визначитися з об'єктом злочину;
- 2) дозволяє більш точно визначити розмір заподіяної шкоди;
- 3) деколи встановлений як обов'язкова ознака злочину.

В усіх зазначених випадках предмет впливає на кваліфікацію злочину та на кримінальну відповідальність [81, с. 3-5; 225].

Предметом злочину вважається річ матеріального світу, впливаючи на яку, винний вчиняє посягання на об'єкт. Як ми вже зазначали, предмет злочину не є

обов'язковою ознакою будь-якого злочину. Це означає, що деякі злочини можуть й не мати конкретного предмета посягання. Якщо ж предмет злочину чітко визначений у кримінальному законі або його наявність впливає із закону, то для даного складу злочину він стає обов'язковою ознакою.

Крім того, на відміну від об'єкта злочину, якому завжди заподіюється шкода при вчиненні злочину, предметові шкода може не заподіюватися. Навпаки, він може залишатися незмінним, видозмінюватися, а деколи навіть поліпшувати свої якості.

Предмет злочину необхідно відрізнити від знарядь і засобів вчинення злочину, що є ознакою об'єктивної сторони. Предмет – це те, що підлягає злочинному впливу для заподіяння шкоди об'єктові злочину. Знаряддя та засоби вчинення злочину – це, фактично, інструменти, які використовує винний для вчинення злочину для впливу на предмет посягання.

Необхідно зазначити, що розмежування предмета злочину і знарядь та засобів вчинення злочину становить подекуди певні труднощі, оскільки таке розмежування не є абсолютним, а цілком залежить від законодавчого визначення об'єктивної сторони злочину. При цьому одні і ті ж речі в одному випадку можуть бути предметом злочину, а в іншому – засобом вчинення злочину.

Предмет злочину, передбаченого ст. 199 КК України, чітко визначений у законі про кримінальну відповідальність. Відповідно до змісту зазначеної статті, предметом досліджуваного злочину є підроблені гроші (національна валюта України у вигляді банкнот чи металеві монети, іноземна валюта), державні цінні папери, а також білети державної лотереї. Перелік предметів, передбачений ст. 199 КК України, є вичерпним та розширеному тлумаченню не підлягає [123; 105]. Із 67 вивчених нами кримінальних справ у 34 (51,0%) випадках винні підробляли національну валюту, у 30 (45,0%) – долари США, а у 3 (4,0%) випадках – Євро (Додаток А).

Кожен предмет злочину має основні ознаки – фізичну, юридичну і соціальну.

Фізична ознака предмета злочину показує, що йому притаманні певні фізичні властивості, тобто його можна розглядати як матеріальне явище, предмет матеріального

світу. У злочині, передбаченому в ст. 199 КК України, ця ознака предмета конкретизується: предметом виступають не будь-які речі матеріального світу, а лише підроблена національна валюта України у вигляді банкнот чи металевих монет, іноземна валюта, державні цінні папери чи білети державної лотереї. Перелік зазначених предметів є вичерпним та розширеному тлумаченню не підлягає.

Юридична ознака – предмет повинен бути прямо вказаний у законі або прямо впливати з його змісту, тобто виступати як обов'язкова ознака складу злочину. Юридична ознака фальшивомонетництва полягає в тому, що предмет злочину вказано диспозицією статті Особливої частини КК України як обов'язкову ознаку складу цього злочину. Законодавче визначення в КК України предмета виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збуту підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї має свою особливість. А саме: законодавець, перераховуючи у статті предмети даного злочину, зазначає, що вони повинні бути підробленими.

Соціальна ознака предмета злочину свідчить про його нерозривний зв'язок із суспільними відносинами як об'єктом злочину. Соціальна ознака предметів аналізованого нами злочину полягає в тому, що вони не входять до складу його об'єкта, не співпадають із предметами суспільних відносин і не збігаються з предметами злочинного впливу. Їх зв'язок з об'єктом проявляється в тому, що за їх наявності порушується нормальне функціонування державних фінансів. Тому держава, здійснюючи кримінально-правову охорону зазначених відносин, прагне виключити можливість протиправного створення, отримання чи обігу перелічених предметів.

Отже, предмет як структурний елемент суспільних відносин, які охороняються даною кримінально-правовою нормою, та предмет фальшивомонетництва як самостійна ознака його складу не співпадають.

Характерна особливість злочинну, передбаченого ст. 199 КК України, полягає в тому, що на справжні грошові знаки, державні цінні папери та білети державної лотереї, що є предметом суспільних відносин, з посяганням на які закон пов'язує настання певних правових наслідків, не відбувається безпосереднього впливу. Шляхом заміни предмета в об'єкті злочину суб'єкт розриває існуючі суспільно

корисні зв'язки з приводу грошей, державних цінних паперів та білетів державної лотереї, створюючи на їх місці нові, соціально шкідливі відносини. Словом, предмет суспільних відносин присутній в них до злочину, в результаті вчинення якого здійснюється підміна цього предмета. У процесі здійснення злочинного діяння з'являється категорія «предмет злочину», але зникає предмет відносин, що передував такому злочину і зумовив його вчинення.

Отже, можна зробити висновок про те, що предметом аналізованих суспільних відносин є справжні гроші, державні цінні папери та білети державної лотереї, а предметом злочину – підроблені [123].

Законодавець у диспозиції ст. 199 КК України вказує саме на істотну ознаку злочину – підроблена національна валюта України у вигляді банкнот чи металевої монети, іноземна валюта, державні цінні папери чи білети державної лотереї.

Розглянемо детальніше, що ж входить до поняття національної валюти України у вигляді банкнот чи металевої монети, іноземної валюти, державних цінних паперів та білетів державної лотереї.

Відповідно до ст. 99 Конституції України грошова одиниця України – гривня, що дорівнює 100 копійкам. Грошовими знаками, які на даний час перебувають у готівковому обігу України, є банкноти номінальною вартістю 1, 2, 5, 10, 20, 50, 100, 200 та 500 грн. і монети номінальною вартістю 1, 2, 5, 10, 25, 50 копійок та 1 гривня, а також пам'ятні та ювілейні монети різної номінальної вартості. Право на емісію належить винятково НБУ (ст. 7. п. 2, ст. 34 Закону України «Про Національний банк України» від 20 травня 1999 р.) [56]. У ст. 32 цього Закону зазначено, що випуск та обіг на території України інших грошових одиниць і використання грошових сурогатів, тобто будь-яких документів у вигляді грошових знаків, що відрізняються від грошової одиниці України, випущених в обіг не НБУ і виготовлених з метою здійснення платежів в господарському обігу, крім валютних цінностей, як засіб платежу забороняються. Така заборона зумовлена насамперед тим, що внаслідок запровадження грошових сурогатів поза сферою державного регулювання і контролю в обігу перебувають величезні суми тіньових капіталів. Випуск в обіг грошових знаків, відмінних від офіційної грошової

одиниці, не охоплюється складом злочину, передбаченого ст. 199 КК України, хоча такі дії здатні завдати шкоди суспільним відносинам у сфері грошового обігу конкретної країни, руйнують бюджет, призводять до економічного сепаратизму конкретної території. Прийняття службовою особою рішення про випуск в обіг неофіційних грошових знаків як дія, що явно виходить за межі наданих їй прав чи повноважень, за наявності всіх інших ознак складу злочину має кваліфікуватись за ст. 365 КК України як перевищення влади або службових повноважень.

У ст. 35 Закону України «Про Національний банк України» [56] передбачено, що тільки гривня (банкноти і монети) як національна валюта є єдиним законним платіжним засобом на території України, приймається усіма фізичними і юридичними особами без будь-яких обмежень на всій території України за всіма видами платежів, а також для зарахування на рахунки, вклади, акредитиви та для переказів. У ч. 5 ст. 39 цього ж Закону передбачено, що виготовлення з метою введення в обіг або введення в обіг підроблених грошових знаків тягнуть за собою відповідальність згідно з законодавством України.

Так, за ч. 2 ст. 199 КК України засуджені Б. та З., які, перебуваючи у змові, протягом другої половини березня 2004 р. придбали, зберігали і перевозили з метою збуту українську національну валюту – купюри номіналом 20 грн., а також збували її в підприємствах роздрібної торгівлі [229].

У ст. 1 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 19 лютого 1993 р. подається визначення терміна «валюта України» [184]. Це грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет і в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти на рахунках, у внесках в банківських та інших кредитно-фінансових установах на території України.

У п. 2 Постанови Пленуму ВСУ від 12 квітня 1996 р. № 6 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів» законодавець не вживає терміна «валюта України»,

але подає переліку її елементів, вказаних нами вище [183]. Необхідно зазначити, що державне казначейство України не наділене правом здійснювати емісію грошових знаків як засобу платежу, і тому державних казначейських білетів як виду грошових знаків в Україні не буває.

У зв'язку з цим вважаємо за доцільне внести зміни до ст. 1 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 19 лютого 1993 р. [184] та п. 2 Постанови Пленуму ВСУ від 12 квітня 1996 р. № 6 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів» та виключити казначейські білети з переліку документів, що є валютою України та, відповідно, предметом злочину, передбаченого ст. 199 КК України.

Не є предметами злочину, передбаченого ст. 199 КК України, грошові знаки, що були вилучені з обігу і мають лише колекційну цінність. У випадку виготовлення з метою збуту або при збуті таких грошових знаків шкода суспільним відносинам у сфері грошового обігу не заподіюється, а також відсутня загроза заподіяння такої шкоди [123].

Грошові знаки виражають і фіксують надзвичайно різноманітні соціальні зв'язки між державою, з одного боку, і громадянами, підприємствами, організаціями – з іншого, а також відносини між останніми і усередині них в процесі здійснення ними своїх прав і обов'язків. Права і відповідні їм обов'язки виникають одночасно з випуском грошей і припиняються з втратою ними своїх суспільно значущих властивостей (функцій). Між ними є діалектичний зв'язок: об'єкт даного злочину є лише у зв'язку з функціонуванням грошей (державних цінних паперів, білетів державної лотереї), визначається ними і знаходить в них свій правовий вираз.

У свою чергу предмети відносин, що охороняються законом, виникають і діють лише завдяки наявності грошової і кредитної систем, юридично закріплюючи об'єктивно наявні суспільні відносини. Вилучивши з обігу гроші того або іншого випуску, держава не тільки позбавляє їх гарантованого товарного забезпечення, а й забороняє використовувати як засіб платежу. Як такі вони

можуть бути прийняті лише окремими громадянами через їх непоінформованість або неуважність і тільки їм завдати шкоди.

Як вже зазначалося, предметом злочину, передбаченого ст. 199 КК України, можуть бути монети, що випускає НБУ. Це як розмінні монети, так і пам'ятні та ювілейні монети. Виготовлення, випуск в обіг та реалізація пам'ятних та ювілейних монет регулюється Інструкцією про організацію виготовлення, випуску в обіг і реалізації пам'ятних монет України та сувенірної продукції, затвердженої постановою Правління НБУ від 14 січня 2005 р. № 8 [69].

Починаючи з 90-х років, НБУ щороку випускає в обіг десятки срібних і декілька золотих пам'ятних і ювілейних монет, які поширюються на вітчизняному ринку в основному серед колекціонерів-нумізматів.

Банкотно-монетний двір НБУ за затвердженими зразками та в установлені графіком строки карбує запланований тираж монет і передає його до Центрального сховища в установленому порядку.

На практиці трапляються випадки, коли особи виготовляють металеві диски, що за габаритними розмірами і масою відповідають справжнім монетам і використовують в ігрових та інших пристроях, автоматах тощо. Виготовлення та інші незаконні дії з вказаними металевими дисками не містять складу злочину, передбаченого ст. 199 КК України, оскільки такі дії не посягають на суспільні відносини у сфері грошового обігу. При наявності інших ознак злочину такі дії можуть бути кваліфікованими як шахрайство.

Декретом Кабінету Міністрів України від 19 лютого 1993 р. № 15/93 «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» та постановою Пленуму ВСУ України від 12 квітня 1996 р. № 6 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів» іноземна валюта трактується як іноземні грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти у грошових одиницях іноземних держав і

міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях, що перебувають на рахунках або вносяться до банківських та інших кредитно-фінансових установ за межами України [184]. У цьому ж декреті (ст. 16) передбачено відповідальність за порушення валютного законодавства: незаконні скуповування, продаж, обмін чи використання валютних цінностей як засобу платежу або як застави, тобто вчинення цих дій без відповідного дозволу (ліцензії), якщо відповідно до цього Декрету та інших актів валютного законодавства наявність такого дозволу (ліцензії) є обов'язковою, тягнуть за собою адміністративну або кримінальну відповідальність згідно з чинним законодавством України [184].

Правила обігу готівкової іноземної валюти на території України встановлені постановою правління НБУ від 26 березня 1998 р. № 119 «Про затвердження Правил використання готівкової іноземної валюти на території України» [169].

Відповідно до Класифікатора іноземних валют, затвердженого постановою Правління НБУ від 4 лютого 1998 р. № 34 (у редакції постанови Правління НБУ від 2 жовтня 2002 р. № 378) [74], іноземні валюти поділяються на три групи:

1) вільно конвертовані валюти, які широко використовуються для здійснення платежів за міжнародними операціями та продаються на головних валютних ринках світу (наприклад, долари США, канадські долари, євро, швейцарські франки, англійські фунти стерлінги);

2) вільно конвертовані валюти, які широко не використовуються для здійснення платежів за міжнародними операціями та не продаються на головних валютних ринках світу (наприклад, білоруські рублі, естонські крони, латвійські лати, польські злоті, російські рублі, турецькі ліри, інші валюти);

3) неконвертовані валюти, тобто валюти, які не обмінюються на інші і курси яких не використовуються і не визначаються НБУ (наприклад, югославські динари, азербайджанські манати, єгипетські фунти, узбецькі суми та інші валюти, що не належать до 1 та 2 груп валют).

Слід зазначити, що предметом злочину, передбаченого ст. 199 КК України, є не тільки готівкова іноземна валюта, яка безпосередньо впливає на баланс фінансово-кредитної системи України, що порушує або створює загрозу

порушення суспільним відносинам у сфері грошового обігу України, а й неконвертована валюта, що у вільному обігу на території України не перебуває, не обмінюється на інші валюти і курс якої не визначається НБУ [123]. Адже Україна, ратифікувавши Женевську конвенцію по боротьбі з підробкою грошових знаків 1929 р. [129], взяла на себе міжнародні зобов'язання і не може не реагувати засобами кримінально-правового впливу на випадки виготовлення на її території й таких видів іноземної валюти, які за певних причин не використовуються для здійснення платежів за міжнародними операціями або не продаються на валютних ринках світу [122; 197].

Проте, на нашу думку, слушно зазначає О.О. Дудоров, що згідно з міжнародним принципом взаємності Україна не зобов'язана застосовувати кримінально-правові засоби у випадках виготовлення з метою збуту чи під час збуту поза її територією іноземної валюти, що є законним засобом платежу в країнах, які не є учасниками Женевської конвенції по боротьбі з підробкою грошових знаків [45, с. 73]. На його думку, та обставина, чи є країна, валюта якої фальсифікується, учасницею Міжнародної конвенції по боротьбі з підробкою грошових знаків, має значення для вирішення питання про чинність КК України у просторі, а саме для реалізації універсального принципу дії закону про кримінальну відповідальність. Відповідно до ст. 8 КК України іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які вчинили злочини за її межами, підлягають відповідальності за КК України у випадках, передбачених міжнародними договорами. Звідси випливає, що у тому разі, коли вказані особи (принцип громадянства стосовно них не діє) за кордоном (територіальний принцип теж не діє) вчинили підроблення іноземної валюти та інші дії з нею, відповідальність за ст. 199 КК України може наставати лише за умови, що країна, чийі гроші підроблено, є учасницею міжнародного договору – Женевської конвенції 1929 р. В інших випадках має вирішуватись питання про застосування екстрадиції (ст. 10 КК України) [44, с. 31].

Окрема вказівка у ст. 199 КК України на іноземну валюту як на предмет цього злочину пояснюється не лише виконанням Україною взятих на себе міжнародно-

правових зобов'язань, а й тим, що у структурі злочинності значну питому вагу становить підроблення саме іноземної валюти. Підроблені іноземні грошові знаки можуть бути спрямовані на внутрішній ринок України. Виготовлення підробленої готівкової іноземної валюти, яка використовується у міжнародних розрахунках, обмінюється на вітчизняні грошові знаки, врешті-решт завдає шкоди суспільним відносинам у сфері грошового обігу України, а отже, має наслідком кримінальну відповідальність [122; 123].

Перехід до ринкових механізмів, процеси роздержавлення та виникнення недержавних структур неминуче призвели до розвитку ринку цінних паперів в нашій країні. У сучасній ринковій економіці ринок цінних паперів посідає особливе і важливе місце. Він є частиною фінансового ринку і в умовах розвинутої ринкової економіки виконує низку важливих функцій.

В умовах становлення національного фондового ринку великого значення набуває необхідність безумовного підтримання його фінансової безпеки. При цьому слід наголосити, що безпека фондового ринку безпосередньо пов'язана з бюджетною, борговою та інвестиційною безпекою держави, особливо з огляду на недостатньо контрольований розвиток сегмента державних цінних паперів, а також із фінансовою безпекою численних юридичних і фізичних осіб.

Фінансова безпека фондового ринку — це оптимальний обсяг його капіталізації (з огляду на представлені на ньому цінні папери, їх структуру та рівень ліквідності), здатний забезпечити стійкий фінансовий стан емітентів, власників, покупців, організаторів торгівлі, торговців, інститутів спільного інвестування, посередників (брокерів), консультантів, реєстраторів, депозитаріїв, зберігачів і держави в цілому.

Оцінюючи безпеку фондового ринку загалом, необхідно вести мову про безпеку ринку державних цінних паперів. Все частіше предметом підроблення виступають різного роду цінні папери. Ю.О. Тараненко зазначає, що слабкий захист самих цінних паперів, в тому числі і державних, не сприяє безпеці фондового ринку [234, с. 447]. Правопорушення на ринку цінних паперів завжди носять корисливий характер, тому, враховуючи актуальність протидії злочинності

на ринку цінних паперів, їх виявлення є одним із важливих завдань оперативних співробітників. Отже, наступним предметом злочину є підроблені державні цінні папери. Але предметом злочину, передбаченого ст. 199 КК України, є лише державні цінні папери.

Згідно із Законом України «Про цінні папери і фондову біржу» [59] цінними паперами є грошові документи, що засвідчують право володіння або відносини позики, визначають взаємовідносини між особою, яка їх випустила, та їх власником і передбачають, як правило, виплату доходу у вигляді дивідендів або процентів, а також можливість передачі грошових та інших прав, що впливають з цих документів, іншим особам. У ст. 3 даного Закону зазначається, що в Україні можуть випускатися такі види цінних паперів: акції; облігації внутрішніх та зовнішніх державних позик; облігації місцевих позик; облігації підприємств; казначейські зобов'язання республіки; ощадні сертифікати; інвестиційні сертифікати; векселі; приватизаційні папери, заставні; іпотечні цінні папери.

Ст. 194 ЦК України дає більш повне визначення цінного паперу, за якою цінним папером є документ встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право і визначає взаємовідносини між особою, яка його випустила (видала), і власником та передбачає виконання зобов'язань згідно з умовами його випуску, а також можливість передачі прав, що впливають з цього документа, іншим особам [239].

У кримінально-правовій літературі поняття «державні цінні папери» викликають постійні дискусії, а на практиці є об'єктом найчастіших помилок, що допускаються при відмежуванні цих паперів від інших цінних паперів та документів [121]. В юридичній літературі ми зустрічаємо різні дефініції цього поняття. Одні науковці визначають державний цінний папір як документ, цінність якого забезпечується надбанням держави, інші – як документ, що засвідчує боргове зобов'язання держави перед громадянами і т.п. Все це свідчить про те, що серед юристів дотепер не вироблено єдиної точки зору щодо питань, пов'язаних із розумінням державного цінного паперу. Легко помітити, що при аналізі її природи основна увага приділяється юридичним властивостям і значно менше -

економічній суті. На нашу думку, в основу розмежування державного і простого цінних паперів слід покласти сукупність органічно пов'язаних економічних і юридичних ознак, оскільки право зростає з об'єктивно існуючих відносин і закріплює їх [123].

Вважаємо, що правильному і однозначному розумінню поняття «державний цінний папір» багато в чому могли б сприяти роз'яснення Пленуму ВСУ. На основі аналізу судової практики Пленум міг би орієнтувати правоохоронні органи на ретельніше з'ясування ознак державних цінних паперів і точне застосування закону про відповідальність за злочин, передбачений ст. 199 КК України.

Зрозуміло, що поняття «державні цінні папери» за своїм змістом є вужчим, порівняно з терміном «цінні папери». Вони співвідносяться як «вид – рід». Н.С. Пономарьов наводить наступні ознаки, що характеризують державні цінні папери і відмежовують їх від інших, недержавних цінних паперів:

- 1) власник державних цінних паперів має право на отримання доходу від держави;
- 2) майнові зобов'язання за державними цінними паперами є незалежно від яких-небудь конкретних форм покриття. Вони забезпечуються всім надбанням держави, про що свідчить їх назва. Інші цінні папери не мають такого забезпечення, тому їх незаконне виготовлення і використання за цільовим призначенням роблять замах тільки на відносини власності;
- 3) виняткове право випуску державних цінних паперів належить державі в особі її найвищих органів влади та управління;
- 4) державні цінні папери є предметом лише таких суспільних відносин, в яких позичальником виступає держава, а кредитором – громадяни, юридичні особи, що надають державі свої грошові кошти в тимчасове користування;
- 5) при випуску державних цінних паперів в обіг позичальник, тобто держава, бере на себе зобов'язання повністю повернути вилучені від кредитора грошові кошти у встановлений термін [163, с. 22-24].

Залежно від того, хто є емітентом цінних паперів, останні поділяються на дві групи: 1) державні цінні папери та 2) недержавні цінні папери. У Положенні про

порядок здійснення НБУ з банками операцій репо, затвердженому постановою Правління НБУ від 29 травня 2001 р. № 204, було наведено визначення державного цінного паперу. Таким цінним папером вважали визначені законодавством боргові зобов'язання, що емітуються державою в особі її уповноважених органів та в порядку, визначеному чинними законодавством України [158]. Але ця постанова втратила чинність на підставі Постанови НБУ № 584 від 24.12.2003 р. «Про затвердження Положення про регулювання НБУ ліквідності банків України шляхом рефінансування, депозитних та інших операцій» [160].

У Положенні про депозитарну діяльність НБУ, затвердженому постановою правління НБУ від 19 березня 2003 р. № 14, під державними цінними паперами слід розуміти цінні папери, випущені відповідно до вимог законодавства України, емітентом яких є уповноважений державний орган [156].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про приватизаційні папери» [64] особливим видом державних цінних паперів, які засвідчують право власника на безоплатне одержання у процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду, земельного фонду, визнаються приватизаційні цінні папери. Зазначені цінні папери можуть бути предметом злочину, передбаченого ст. 199 КК України.

С.С. Яценко державними цінними паперами вважає грошові документи, що засвідчують право володіння або відносини позики, визначають взаємовідносини між державою (емітентом цінних паперів) та їх власником і передбачають, як правило, виплату доходу у вигляді дивідендів або відсотків, а також можливість передачі грошових та інших прав, що впливають з цих документів, іншим особам [136, с. 404].

А.М. Ришелюк вважає, що державні цінні папери – це папери, що випускаються і забезпечуються державою [148, с. 462]. Таке визначення державних цінних паперів дає ВСУ у п. 2 постанови Пленуму від 12 квітня 1996 р. № 6 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів».

На думку В.О. Навроцького, державними цінними паперами є такі, які випускаються від імені держави в цілому (а не окремих, хоча б і державних підприємств, установ, організацій), обов'язки емітента за якими несе держава [133, с. 118].

О.О. Дудоров вважає, що державними потрібно визнавати не ті цінні папери, які належать державі на праві власності, а ті, емітентом яких виступає держава — вона від свого імені випускає цінні папери і зобов'язується виконувати обов'язки, що впливають з умов їх емісії.

Усі розглянуті визначення поняття державного цінного паперу, в принципі, є правильними і відповідають змісту цього поняття. Однак, на нашу думку, вони не відображають усіх ознак цього предмета злочину, передбаченого ст. 199 КК України. Ми хочемо запропонувати більш повне визначення.

На нашу думку, державний цінний папір – це документ встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право і визначає взаємовідносини між державою в особі її уповноважених органів, яка бере на себе обов'язки емітента, і власником та передбачає виконання зобов'язань згідно з умовами його випуску, а також можливість передачі прав, що впливають з цього документа, іншим особам [123, с. 79; 121, с. 53].

Ми пропонуємо доповнити п. 2 постанови Пленуму ВСУ від 12 квітня 1996 р. № 6 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів» вищезазначеним формулюванням.

Як зазначає С.Н. Баліна, емітент цінних паперів – це юридична особа, яка від свого імені випускає цінні папери і зобов'язується виконувати обов'язки, що впливають з умов їх випуску. Емітент повинен усі зобов'язання, що виникають у зв'язку з випуском цінних паперів, виконувати в строки і в порядку, передбаченими Законом України «Про цінні папери і фондову біржу», іншими актами законодавства України, а також рішеннями про випуск цінних паперів. Права і обов'язки щодо цінних паперів виникають з моменту їх передачі емітентом або його уповноваженою особою одержувачу (покупцю) чи його уповноваженій особі [171, с. 80].

Емітентами цінних паперів в Україні є:

- Міністерство фінансів України – найбільший емітент державних цінних паперів для фінансування перш за все видатків держбюджету;
- місцеві органи влади, які звертаються до емісій облігацій, випуску векселів місцевих власних структур для фінансування бюджету та окремих інвестиційних проектів;
- державні підприємства, які перетворюються в акціонерні товариства у процесі приватизації;
- банки, які виступають як емітенти акцій, векселів, депозитних і ощадних сертифікатів;
- інші емітенти.

Процес випуску та розміщення цінних паперів між первинними власниками називається емісією. Емісія цінних паперів здійснюється з метою залучення фінансових ресурсів для розширення діяльності або під конкретні інвестиційні проекти, а державні органи проводять емісію перш за все для фінансування дефіциту бюджету.

До державних цінних паперів в Україні відносять: облігації внутрішніх державних позик; облігації зовнішніх державних позик; казначейські зобов'язання республіки (згідно з ч. 2 ст. 163 ГК України – казначейські зобов'язання); приватизаційні папери; векселі Державного казначейства [122, с. 179].

Виготовлення бланків цінних паперів і документів суворого обліку здійснюється тільки на державних спеціалізованих підприємствах, які охороняються органами внутрішніх справ.

Облігації внутрішніх державних позик як предмет досліджуваного злочину – це визначені чинним законодавством цінні папери, якими оформлюються боргові зобов'язання України, що розміщуються на її території, і випускаються відповідно до умов, визначених постановами Кабінету Міністрів України. Облігації внутрішніх державних позик випускаються щорічно в межах встановленого законом граничного розміру державного внутрішнього боргу на

відповідний рік. Випускаються вони на пред'явника, оплачуються в гривнях, а у випадках, передбачених умовами їх випуску, — в іноземній валюті. Незалежно від виду валюти, якою проведено оплату облігацій, їх вартість виражається у гривнях. Облігації внутрішньої державної позики поділяються на такі види: короткострокові облігації з терміном обігу до одного року, середньострокові облігації з терміном обігу від одного до п'яти років, довгострокові облігації із змінною ставкою доходу з термінами обігу понад п'ять років, довгострокові облігації з достроковим погашенням з термінами обігу понад п'ять років, довгострокові амортизаційні облігації з термінами обігу понад п'ять років. Порядок випуску й обігу облігацій внутрішніх державних позик регулюється Постановою Кабінету Міністрів України «Про випуски облігацій внутрішніх державних позик» [175].

Облігації внутрішніх державних позик можуть бути процентними та безпроцентними. Безпроцентні реалізуються фізичним та юридичним особам на добровільних засадах за ціною, нижчою від їхньої номінальної вартості. Доходом власника придбаної безпроцентної облігації є різниця між номінальною вартістю державної облігації та ціною її придбання, яка (різниця) відшкодовується власнику облігації під час її погашення. Доходом власника придбаної процентної облігації є сума нарахованих процентів, яка сплачується у встановлені умовами випуску таких облігацій строки [237].

Облігації внутрішньої державної позики випускаються у вигляді записів на відповідних електронних рахунках в депозитарії НБУ. Кожний випуск короткострокових державних облігацій оформлюється глобальним сертифікатом. Глобальний сертифікат зберігається у депозитарії НБУ [175]. Право володіння державними облігаціями у вигляді записів на рахунках у системі електронного обігу цінних паперів засвідчують: для брокерів або дилерів-зберігачів – виписки з їхніх рахунків у депозитарії державних цінних паперів, функції якого виконує НБУ; для інших осіб – виписки з їхніх рахунків у цінних паперах брокерів-зберігачів, засвідчені підписом службової особи та печаткою. Такі виписки з рахунків у системі електронного обігу цінних паперів є не цінними паперами, а

офіційними документами, тому їхня підробка може кваліфікуватись або як підроблення документів (ст. 358 КК України), або як службове підроблення (ст. 366 КК України).

Облігації зовнішніх державних позик України – це цінні папери, що розміщуються на міжнародних та іноземних фондових ринках і підтверджують зобов'язання України відшкодувати пред'явникам цих облігацій їх номінальну вартість з виплатою доходу відповідно до умов випуску облігацій. Емітентом облігацій зовнішніх державних позик України є держава в особі Міністерства фінансів України. Грошові кошти, одержані від розміщення облігацій зовнішніх державних позик України, спрямовуються винятково до Державного бюджету України. Рішення про випуск облігацій зовнішніх державних позик України в межах, передбачених законом про Державний бюджет України на відповідний рік зовнішніх джерел фінансування дефіциту Державного бюджету України приймається Кабінетом Міністрів України щодо кожного випуску. Порядок випуску облігацій зовнішніх державних позик України регулюється Законом України «Про цінні папери і фондову біржу» [59].

Казначейські зобов'язання України – це вид цінних паперів на пред'явника, що розміщуються виключно на добровільних засадах серед населення, засвідчують внесення їх власниками грошових коштів до бюджету і дають право на одержання фінансового доходу. Випускаються такі види казначейських зобов'язань: а) довгострокові — від 5 до 10 років; б) середньострокові — від 1 до 5 років; в) короткострокові — до одного року.

Рішення про випуск довгострокових і середньострокових казначейських зобов'язань приймається Кабінетом Міністрів України. Рішення про випуск короткострокових казначейських зобов'язань приймається Міністерством фінансів України. У рішенні про випуск таких цінних паперів визначаються умови їх випуску [59].

Порядок випуску та обігу казначейських зобов'язань регулюється Умовами випуску, обігу, виплати виграшу та погашення казначейських зобов'язань, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 10 січня 2002 р. № 15.

Відповідно до п. 2 зазначених умов, номінальна вартість казначейських зобов'язань становить 50 грн., термін їх обігу – 24 місяці з дня випуску. Виплати виграшу та погашення казначейських зобов'язань здійснюються, якщо справжність казначейських зобов'язань не викликає сумнівів, на них відсутні сліди підробки та збереглося більше, ніж три чверті розміру казначейського зобов'язання і зображення його серії та номера. У разі виникнення сумнівів щодо справжності казначейське зобов'язання вилучається і надсилається на експертизу до Держзнаку Мінфіну [174].

Як вже зазначалось, відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про приватизаційні папери» особливим видом державних цінних паперів є приватизаційні папери – цінні папери, які засвідчують право власника на безоплатне одержання у процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду та земельного фонду, які можуть бути лише іменними [64]. Для їх випуску використовуються бланки спеціального зразка, затверджені НБУ. Умови зберігання, обліку та погашення приватизаційних паперів встановлюються під час їх випуску НБУ.

Спочатку приватизаційні папери випускались у формі безготівкових депозитів, а з 1994 р. розпочався їх випуск на бланках спеціального зразка, затвердженого НБУ. Емітентом приватизаційних паперів є НБУ. Приватизаційні папери не підлягають вільному обігу, їхній продаж або відчуження іншим способом є недійсними, вони не можуть використовуватись для розрахунків, а також як застава для забезпечення платежів чи кредитів. Вони можуть використовуватися громадянами України лише для придбання частки майна державних підприємств та інших об'єктів, державного житлового чи земельного фондів. Оскільки приватизаційні папери є особливим видом державних цінних паперів, вони є предметом злочину, передбаченого ст. 199 КК України.

Не можна погодитися з думкою С.Я. Лихової про те, що приватизаційні папери не є предметом злочину, передбаченого ст. 199 КК України, оскільки, як вона вважає, урядом встановлений особливий порядок обігу приватизаційних паперів [112]. На нашу думку, той факт, що будь-яких винятків щодо переліку

державних цінних паперів диспозиція ч. 1 ст. 199 КК України не передбачає і, що стосується предмета злочину, вона відсилає до регулюючого законодавства, а також те, що приватизаційні папери є видом державних цінних паперів, свідчить про протилежне. Ми вважаємо, що приватизаційні папери є предметом злочину, передбаченого ст. 199 КК України.

Однак, оскільки це питання викликає дискусії серед науковців і може призвести до неоднакового вирішення кримінальних справ на практиці, що не сприятиме здійсненню правосуддя та суперечитиме принципу рівності усіх перед законом, вважаємо за потрібне внести зміни до п. 2 постанови Пленуму ВСУ від 12 квітня 1996 р. № 6 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів», де зазначити, які саме документи належать до державних цінних паперів.

Досить важко вирішити питання про місце облігацій місцевої позики в системі цінних паперів. В українській юридичній літературі питання про облігації місцевих позик як предмет злочину, передбаченого ст. 199 КК України, є темою жвавої дискусії, в ході якої одні науковці відносять цей вид облігацій до державних цінних паперів, а інші заперечують таку класифікацію.

Так, А.М. Ришелюк зазначає, що облігації місцевих позик випускаються органами місцевого самоврядування, тобто відповідними місцевими (сільськими, селищними, міськими, районними, обласними) радами, а також ВР АРК відповідно до прийнятих ними рішень. Погашення цих облігацій має здійснюватись за рахунок коштів та майна, що є комунальною власністю і знаходяться у розпорядженні рад, які їх випустили. Державний бюджет України не відповідає за зобов'язаннями, які виникають із облігацій місцевих позик. Але оскільки органи місцевого самоврядування відповідно до Конституції України є органами, через які народ здійснює свою суверенну владу, вони мають розглядатись як особливі елементи держави. З огляду на це облігації місцевих позик, які випускаються цими органами, на його думку, необхідно відносити до державних цінних паперів [138, с. 462].

О.О. Дудоров, заперечуючи А.М. Ришелюку, на нашу думку, правильно зазначає, що облігацією визнається цінний папір, який засвідчує внесення її власником грошових коштів і підтверджує зобов'язання відшкодувати йому номінальну вартість цього цінного папера у передбачений в ньому строк з виплатою фіксованого процента (якщо інше не передбачено умовами випуску). У цьому випадку не повинна братись до уваги як така, що не узгоджується з Конституцією України та законодавчими актами, прийнятими пізніше, ст. 31 Закону України від 7 лютого 1991 р. «Про власність», згідно з якою державна власність поділяється на загальнодержавну і комунальну (власність адміністративно-територіальних одиниць). Згідно з п. 1.3 Положення про порядок випуску та обігу облігацій місцевих позик, затвердженого рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 13 жовтня 1997 р. № 48 [157], рішення про випуск облігацій місцевої позики приймається ВР АРК, сільською, селищною, міською, районною, обласною, міст Києва та Севастополя радами. Відповідно до ст. 7 Бюджетного кодексу України від 21 червня 2001 р. державний бюджет України та місцеві бюджети є самостійними. Держава коштами державного бюджету не підлягає відповідальності за бюджетні зобов'язання органів влади АРК та органів місцевого самоврядування і навпаки. Враховуючи закріплену у Конституції України та інших законодавчих актах відокремленість органів місцевого самоврядування від держави, те, що емітентом облігацій місцевої позики виступає відповідна рада, яка і повинна виконувати відповідні обов'язки за рахунок коштів місцевих бюджетів, О.О. Дудоров доходить висновку, що виготовлення з метою збуту, збут або використання іншим чином підроблених облігацій місцевої позики як недержавних цінних паперів треба кваліфікувати не за ст. 199, а за ст. 224 КК України [44, с. 33].

З цих же причин не є предметом злочину, передбаченого ст. 199 КК України, і облігації державних підприємств, цінні папери НБУ, зокрема його депозитний сертифікат, оскільки держава не несе зобов'язань за цими цінними паперами.

З метою однакового вирішення кримінальних справ на практиці вважаємо за потрібне внести зміни до п. 2 постанови Пленуму ВСУ від 12 квітня 1996 р. № 6

«Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів», в якому закріпити положення про те, що облігації місцевих позик, державних підприємств, цінні папери НБУ не є предметами злочину, передбаченого ст. 199 КК України, і у випадку їх виготовлення, збуту або використання дії винних, за наявності інших ознак злочину, необхідно кваліфікувати за ст. 224 КК України.

Відповідно до диспозиції ст. 199 КК України предметом злочину, передбаченого цією статтею, є підроблені білети державної лотереї.

У п. 1.33 ст. 1 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» [63] лотерея визначається як господарська операція, яка передбачає продаж гравцю права на участь у розіграванні призу за випадковою вірогідністю за кошти або в обмін на інші цінності, а також безоплатне отримання такого призу у власність у разі визнання такого гравця переможцем. У п. 10.2.3 ст. 10 цього ж Закону передбачено, що не підлягають оподаткуванню виграші у державній грошовій лотереї та дано визначення поняття «державна грошова лотерея». Такою лотереєю вважають лотерею, яка передбачає наявність призового фонду у розмірі не менш як 50 відсотків суми отриманих доходів, а також відрахувань до Державного бюджету України в розмірі не менш як ставка податку, встановлена пунктом 10.1 цієї статті (ставкою 25 відсотків до об'єкта оподаткування), яка застосовується до доходів, що залишаються у розпорядженні після відрахувань до призового фонду. Державна грошова лотерея підлягає обов'язковій реєстрації в Міністерстві фінансів України [120].

Розрахунки за лотереєю здійснюються виключно в грошовій одиниці України. Розповсюдження білетів лотерей здійснюється за принципами добровільної участі у грі, публічності проведення лотерей, загальнодоступності інформації про лотереї, державної підтримки та контролю за розповсюдженням лотерей.

Наказом державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва та Міністерства фінансів України від 12 грудня 2002 р. № 128/1037 [178] затверджено Ліцензійні умови провадження господарської

діяльності з випуску та проведення лотерей та Порядок контролю за додержанням Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з випуску та проведення лотерей, встановлено, що в Україні діють виключно державні лотереї, які поділяються на такі види: державні лотереї бінго; державні лотереї тотото; державні миттєві лотереї; державні розрядні лотереї; державні числові лотереї.

Лотереї випускаються та проводяться операторами відповідно до затверджених ними умов. Оператором визнається суб'єкт господарювання, установчими документами якого передбачено випуск та проведення лотерей, який відповідає вимогам, визначеним Ліцензійними умовами, і який одержав ліцензію Мінфіну на провадження діяльності з випуску та проведення лотерей. Мінфін має право відмовити у видачі ліцензії на провадження відповідної господарської діяльності у зв'язку з недостовірними даними у документах, поданих заявником для отримання ліцензії, невідповідністю заявника Ліцензійним умовам або невідповідністю умов випуску та проведення лотереї вимогам чинного законодавства [120].

Наказом Державного комітету України з фізичної культури і спорту від 28 жовтня 1998 р. № 2120 затверджені Правила розповсюдження державних лотерей [170], в яких передбачено, що лотерейний білет – це бланк документа суворого обліку, виготовлений за ліцензією Міністерства фінансів України, який дає право на участь у розіграші призового фонду лотереї, а в разі виграшу є підставою для одержання виграшу. Лотерея може проводитись як із застосуванням лотерейних білетів, так і через електронне обладнання, використання якого дозволяє замінити лотерейні білети іншими документами або в інший спосіб засвідчувати участь у грі та надавати право на одержання виграшу.

Відповідно до наказу Державної податкової адміністрації № 614 від 1 грудня 2000 р. «Про затвердження нормативно-правових актів до Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» [179] білетами державних лотерей є розрахункові документи, бланки яких є документами суворого обліку та виготовлені

друкарським способом відповідно до законодавства (або ввезені на підставі ліцензії на випуск та проведення державної лотереї) за затвердженими зразками, що додаються до відповідних Умов випуску та проведення лотереї згідно з Положенням про порядок реєстрації випуску та проведення державних грошових лотерей в Україні, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 27 квітня 1998 р. № 574 «Про затвердження Положення про порядок реєстрації випуску та проведення державних грошових лотерей в Україні» [159], та які видаються при реєстрації розрахункових операцій при розповсюдженні державних лотерей.

Білет державної лотереї повинен містити обов'язкові реквізити: назву агента; назву лотереї, зазначену в умовах; вартість білета; унікальний у межах окремої лотереї номер білета, порядок формування якого визначений відповідними умовами.

Білет державної лотереї може складатися з декількох з'єднаних між собою частин, якщо це визначено відповідними Умовами. При цьому унікальний номер білета проставляється на кожній його частині. Усі реквізити білетів державних лотерей наносяться друкарським способом при їх виготовленні. Наприклад, предметом злочину, що розглядається, є білети лотерей «Національна лотерея», «Спортлото 5 із 36», «Лото-Забава», «Олімпійська», «Ощадбанк – дітям України», «Телефортуна», «Купа грошей» та ін.

Аналіз запропонованого переліку актів показує, що лотерейна діяльність регулюється підзаконними актами; у більшості актів основна увага приділяється створенню та реєстрації лотерей; щорічне ухвалення нових актів підкреслює неефективність колишніх і відсутність послідовної програми держави в цій галузі. Отже, є очевидним те, що необхідне ухвалення спеціального Закону України «Про лотерейну діяльність» [112]. У загальних рисах цей закон, на нашу думку, повинен містити такі положення:

1. Визначення поняття державних та недержавних лотерей, а також інших термінів, пов'язаних із лотерейною діяльністю.
2. Види державних та недержавних лотерей.

3. Вимоги до емітентів, а також їх права та обов'язки у зв'язку з випуском лотерей.

4. Права та обов'язки учасників розиграшів лотерей.

5. Правила розповсюдження лотерей.

6. Обов'язкові вимоги до оформлення лотерейних білетів.

7. Порядок контролю за лотерейною діяльністю та права й обов'язки органів державної влади, що уповноважені контролювати таку діяльність.

8. Відповідальність за порушення законодавства про лотерейну діяльність.

В юридичній науці висловлені різні міркування щодо природи лотерейного білета, а також щодо того, коли він набуває ознак предмета злочину, передбаченого ст. 199 КК України: з моменту підроблення чи з моменту, коли на нього випав виграш.

На момент укладення договору тиражної лотереї у кожного власника лотерейного білета виникає право вимагати проведення розиграшу у встановлений термін. Чи досить цього права, щоб визначити на цей момент підроблений лотерейний квиток предметом досліджуваного злочину? М.Н. Малєїна вважає, що ні.

На її думку, обов'язок організатора лотереї провести розиграш буде здійснений і без попередньої вимоги учасника лотереї. Схожа ситуація виникає, коли громадянин, що купив квиток в театр, має право вимагати проведення спектаклю [116].

Реалізація права учасника лотереї на отримання виграшу можлива тільки за ініціативою уповноваженої на це особи і при пред'явленні лотерейного білета. Але це право виникає не у всіх учасників гри і не в момент придбання білета, а тільки у певної кількості учасників і після процедури розиграшу. Є думка, що предметом злочину, передбаченого ст. 199 КК України, не може бути підроблений білет державної лотереї, якщо після його підроблення на нього не припадає виграш, оскільки такий білет не є підставою ні для повернення затрачених на нього грошей, ні для отримання виграшу. Білети державної лотереї містять обов'язковий майновий характер тільки при випаденні на них виграшу,

але не під час реалізації серед населення. Білети лотереї, на які не випав виграш після проведення тиражу, втрачають будь-яку цінність.

Ми вважаємо, що виготовлення та інші незаконні дії з державними лотерейними білетами з метою збуту є злочином, передбаченим ст. 199 КК України, не залежно від того, чи на них випав виграш після проведення тиражу, чи ні.

Слід також сказати, що лотерейні білети, які не є білетами державних лотерей, не можуть визнаватись предметом даного злочину. Підроблення таких білетів з метою збуту чи з метою отримання за ними незаконного виграшу слід кваліфікувати як готування до шахрайства; збут такого підробленого лотерейного білета, на який випав виграш, чи отримання за ним виграшу – як закінчений склад цього злочину (ст. 190 КК України) [120; 123].

Оскільки постанову Пленуму ВСУ від 12 квітня 1996 р. № 6 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів» було прийнято до криміналізації незаконних дій з білетами державної лотереї, і після цього зміни та доповнення до неї не вносилися, вважаємо за необхідне виключити ч. 2 п. 3 зазначеної постанови, яка не визнає предметами досліджуваного злочину білети будь-яких лотерей. У п. 2 постанови пропонуємо зазначити, що предметом злочину, передбаченого ст. 199 КК України, є підроблені білети державних лотерей.

2.3. Об'єктивна сторона виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збуту підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї

В науці кримінального права об'єктивною стороною складу злочину вважають зовнішню сторону (зовнішнє вираження) злочину, яке характеризується суспільно небезпечним діянням (дією чи бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діянням і суспільно небезпечними

наслідками, а також факультативними ознаками – місцем, часом, обстановкою, способом, знаряддями та засобами вчинення злочину [96, с. 92].

Об'єктивна сторона є обов'язковим елементом будь-якого складу злочину. Точне визначення у законі об'єктивної (зовнішньої) сторони сприяє визначенню суспільної небезпеки досліджуваного злочину, встановленню інших елементів складу, зокрема, дозволяє стверджувати про суб'єктивну сторону і форму вини, спрямованість дій винного при вчиненні незаконного виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну та збуту підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї, а також для відмежування його від суміжних злочинів і діянь, які не є злочинними. Як слушно зазначав А.Н. Трайнін, «специфіка кожного складу злочину знаходить свій вираз головним чином у об'єктивній стороні» [216, с. 131]. Тому й законодавець завжди намагається найбільш повно, детально закріпити в законі ознаки, які характеризують об'єктивну сторону.

Ознаки об'єктивної сторони злочину завжди описуються в законі. Чіткий і достатньо повний опис їх є важливою підставою дотримання законності і в правозастосовній діяльності судів та правоохоронних органів, оскільки притягнення особи до кримінальної відповідальності пов'язане насамперед із встановленням в її поведінці ознак об'єктивної сторони конкретного злочину, передбаченого законодавством.

Об'єктивна сторона злочину передбаченого ст. 199 КК України, як і будь-якого іншого злочину, є процесом суспільно небезпечного і протиправного посягання на охоронювані законом суспільні відносини.

Необхідною ознакою об'єктивної сторони будь-якого складу злочину є злочинне діяння (дія чи бездіяльність), тобто певна суспільно небезпечна, протиправна вольова поведінка суб'єкта, котре, як правильно зазначає В.М. Кудрявцев, «становить у всякому правопорушенні основне ядро» [105, с. 66]. Саме діяння – це суспільно небезпечний, протиправний, конкретний, усвідомлений та вольовий акт поведінки людини [93, с. 105].

Описуючи об'єктивну сторону виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту чи збуту підроблених грошей, державних цінних паперів або білетів державної лотереї, законодавець не передбачив як обов'язкову ознаку основного складу злочину настання яких-небудь суспільно небезпечних наслідків. Отже, є всі підстави віднести цей злочин до так званих злочинів із формальним складом. У зв'язку з цим для наявності об'єктивної сторони такого складу достатньо встановити лише одну її обов'язкову ознаку – суспільно небезпечне, протиправне, винне та кримінально каране діяння [11, с. 107-108; 108, с. 270-271; 238, с. 65-67]. Те, що цей злочин належить до злочинів із формальним складом, зумовлює і весь подальший обсяг дослідження ознак його об'єктивної сторони. Оскільки суспільно небезпечні наслідки знаходяться поза межами складу злочину, вони не аналізуються.

Грамотичне тлумачення диспозиції ч. 1 ст. 199 КК України дозволяє стверджувати, що діяння, передбачене ст. 199 КК України, з об'єктивної сторони проявляється у семи різних способах його вчинення: 1) виготовлення підробленої національної валюти України у вигляді банкнот чи металевої монети, іноземної валюти, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї; 2) зберігання; 3) придбання; 4) перевезення; 5) пересилання; 6) ввезення в Україну; 7) збут вищезазначених підроблених предметів [197, с. 35].

Для перших шести форм характерна мета збуту підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї. При цьому слід зазначити, що для наявності ознак об'єктивної сторони цього злочину достатньо вчинити діяння хоча б у одній із передбачених законом семи форм. Злочин вважається закінченим з моменту вчинення хоча б одного з указаних діянь. Всі передбачені діяння вчинюються в активній формі. Досліджуваний злочин не може бути вчиненим шляхом бездіяльності. Злочинна дія (активна форма поведінки), як зазначає В.М. Кудрявцев, – це суспільно небезпечний в даних умовах місця, часу і обстановки акт зовнішньої поведінки особи. При цьому під зовнішньою поведінкою слід розуміти поведінку, яка знаходиться під контролем свідомості і

здійснюється рухами тіла даної людини (жестом, словом або через дію на зовнішні предмети) [105, с. 71].

Закон про кримінальну відповідальність не розкриває змісту жодної із зазначеної вище дії. Тому їх зміст доводиться з'ясовувати шляхом звернення до словників. Тлумачний словник української мови дає таке визначення терміна «виготовляти»: «виробляти, робити що-небудь» [144, с. 169].

Виготовленням підроблених предметів, зазначених у диспозиції ч. 1 ст. 199 КК України, вважають дії, внаслідок яких створюються підроблені національна та іноземна готівкова валюта, державні цінні папери чи білети державної лотереї. Результатом виготовлення є створення предметів, які мають настільки значну зовнішню схожість зі справжніми грошовими знаками, цінними паперами чи білетами державних лотерей, що це дає можливість збути їх іншим особам, яким відомо, як виглядають відповідні справжні предмети. Для інкримінування ст. 199 КК України зазвичай не вимагається повна схожість фальшивки з оригіналом, адже, скажімо, низка захисних елементів просто не може бути сприйнятою органами чуттів людини без спеціальних пристроїв. Водночас лише за наявності високого рівня схожості з оригіналом підробка здатна потрапити в грошовий обіг, функціонувати там більш-менш тривалий час, завдаючи тим самим шкоди фінансово-кредитній системі.

Отже, вирішальну роль для правильної кваліфікації відіграє оцінка можливості участі підробки в обігу поряд із справжніми предметами. З цього приводу відомий дореволюційний криміналіст О. Лохвицький писав, що визначити межу, де закінчується незграбна робота, а де розпочинається справжня підробка, де закінчується шахрайство, а де розпочинається злочинне фальшування монети або кредитних білетів, заздалегідь неможливо; це є питанням факту, повністю залежним від розсуду суду [113, с. 477–478].

В ухвалі Судової колегії у кримінальних справах ВСУ від 25 грудня 1997 р. у справі Б., засудженого за ч. 2 ст. 79 КК 1960 р., з цього приводу вказано: «Суд правильно зазначив у вироку, що художнє оформлення підробленої банкноти,

зокрема, високий ступінь завершеності орнаменту і наявності основних реквізитів та їх узгодженість зі словами й цифрами, які визначають номінал банкноти, висока якість відтворення графічної та кольорової точності зображення давали Б. підстави вважати можливим перебування підробленої банкноти в обігу» [41].

У даний час в теорії кримінального права є позиція, згідно з якою під виготовленням фальшивих грошей розуміють виробництво їх в закінченому вигляді та часткову підробку. Цим шляхом йде і судова практика, визнаючи за злочин, передбачений ст. 199 КК України, часткову підробку грошей.

Склад злочину утворює, згідно з роз'ясненнями, що містяться у п. 5 постанови Пленуму ВСУ від 12 квітня 1996 р. № 6, як повна імітація грошового знаку чи державного цінного паперу, так і істотна фальсифікація тим чи іншим способом відповідних справжніх предметів (наприклад, істотна «переробка» грошових знаків для надання їм вигляду таких, що мають більшу вартість; зміна зовнішнього вигляду вилучених з обігу грошей з метою надати їм подібність до тих, які знаходяться в обігу, зміна номера або серії облігації, підробка підпису або відбитку печатки на державному цінному папері, фальсифікація інших реквізитів грошових знаків, державних цінних паперів, і білетів державної лотереї), яка робить можливість досягнення мети їх збуту і, на думку винного, у звичайних умовах ускладнює або зовсім виключає виявлення підробки [183]. Тлумачний словник української мови дає таке визначення терміна «фальсифікація»: «підроблення чого-небудь» [144, с. 645].

Правила платіжності банкнот і монет НБУ, затверджені постановою Правління НБУ від 31 березня 1999 р. № 152, розрізняють фальшиві і перероблені грошові знаки.

Фальшиві банкноти і монети – це банкноти і монети, що виготовлені будь-яким способом, включаючи промисловий, всупереч установленому законодавством порядку та імітують (фальсифікують) платіжні банкноти і монети, виготовлені на замовлення НБУ і введені ним в обіг.

Перероблені банкноти — це банкноти, на яких змінені шляхом наклеювання, малювання, друкуванням тексту і (або) цифр зображення, що визначають номінал, рік зразка (емісії), банк-емітент, інші реквізити, і які за зовнішнім виглядом можуть бути сприйняті як справжні вищого номіналу або іншого року зразка.

Фальшиві та перероблені банкноти і монети установами банків вилучаються і передаються до регіональних управлінь для офіційного висновку, а останні за результатами експертизи передають їх органам внутрішніх справ [168].

Для відповідальності за виготовлення підроблених грошей, цінних паперів чи білетів державної лотереї не має юридичного значення спосіб їхнього виготовлення, він враховується при призначенні покарання, а також має важливе значення для усунення причин і умов, які сприяють вчиненню цього злочину.

Для кваліфікації дій особи за ст. 199 необхідно встановити, що підроблені гроші, державні цінні папери чи білети державної лотереї мають значну зовнішню схожість зі справжніми за формою, розміром, кольором і основними реквізитами. Злочин вважається закінченим з моменту виготовлення хоча б одного підробленого примірника для подальшого збуту незалежно від того, чи вдалося вчинити збут підроблених предметів.

На нашу думку, якщо особі не вдалося домогтися значної зовнішньої подібності підробки зі справжнім грошовим знаком, що давало б можливість легко, не застосовуючи обманні засоби, її збути, хоча вона мала такий намір, то її дії будуть розглядатись як замах на злочин і кваліфікуватися за відповідною частиною ст. 15 і ст. 199 КК України. Але коли особа надалі під виглядом справжньої збуде цю підроблену купюру, то вчинене додатково слід кваліфікувати за ст. 190 КК України. Вважаємо за необхідне доповнити відповідним положенням Постанову Пленуму ВСУ від 12 квітня 1996 р. № 6 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів». Це сприятиме правильному застосуванню закону про кримінальну відповідальність.

При вирішенні питання про наявність або відсутність у діях особи складу передбаченого даною статтею злочину у п. 5 постанови Пленуму ВСУ від

12 квітня 1996 р. № 6 пропонується враховувати об'єктивні й суб'єктивні критерії оцінки зовнішнього вигляду предметів, щодо яких вчинено ці дії, а саме:

1) художнє оформлення грошового знаку чи державного цінного папера, яке передбачає певний ступінь завершеності зображення, а саме: відповідного орнаменту і наявності основних реквізитів (портрет, барельєф, пам'ятник) та їх узгодженість зі словами й цифрами, які визначають номінал грошового знаку чи державного цінного папера;

2) якість відтворення, котра передбачає такий ступінь графічної та кольорової точності зображення, який дає винній особі підстави вважати можливим перебування виготовлених нею грошей чи державних цінних паперів у обігу [183].

Підроблення лише цифрового номіналу купюри іноземної валюти з метою подальшого її збуту має кваліфікуватися лише як готування до шахрайства, якщо останнє становить собою злочин хоча б середньої тяжкості, а при фактичному збуті такої купюри – як шахрайство, оскільки у такій купюрі буде неузгодженість цифрового і буквеного номіналів, що виключає можливість перебування такої купюри в обігу [183]. Підробляючи тільки цифровий номінал купюри іноземної валюти, винна особа розраховує лише на те, що певний потерпілий, якому збувається така купюра, у конкретних обставинах не виявить підробки. Пересічний же громадянин, який раніше «тримав у руках» іноземну валюту, таку її підробку у звичайних умовах здатний виявити.

Дане роз'яснення ґрунтується на тому, що обіг іноземної валюти із неузгодженими між собою цифровим та буквеним номіналами не здатен заподіяти шкоди фінансово-кредитній системі. На думку О.О. Дудорова, аналогічним чином має вирішуватись питання стосовно підробки національної валюти України. Адже будь-який громадянин знає, яким чином має виглядати справжня гривня, а тому випадки підробки лише цифрового та (або) буквеного номіналів без зміни на банкнотах інших зображень, очевидно, не повинні кваліфікуватись за ст. 199 КК України [44, с. 44].

І.О. Хар також дотримується такої позиції. Він вважає, що, враховуючи наведені роз'яснення Пленуму ВСУ у п. 5 постанови від 12 квітня 1996 р. № 6, фактичне виготовлення підробленої національної та іноземної готівкової валюти України, державних цінних паперів та білетів державної лотереї може бути вчинене лише шляхом їхнього створення будь-яким методом, тобто лише шляхом «повної» підробки, оскільки при будь-якій підробці справжніх згаданих предметів не буде істотності їх фальсифікації, тобто достатнього ступеня завершеності зображення та його узгодженості зі словами й цифрами, які визначають їх номінал: при підробці цифрового чи буквеного номіналу не буде їх узгодженості між собою і узгодженості підробленого номіналу із зображенням; при підробці і цифрового, і буквеного номіналу не буде їх узгодженості із зображенням; при підробці одночасно і зображення, і цифрового, і буквеного номіналів матиме місце виготовлення підробленого грошового білета, державного цінного папера чи білета державної лотереї [237].

У зв'язку з цим очевидно є необхідність внесення змін до постанови Пленуму ВСУ від 12 квітня 1996 р. № 6, відповідно до яких як шахрайство слід було б кваліфікувати не тільки збут іноземної валюти, в якій підроблено лише цифровий номінал купюри, а й збут будь-яких підроблених грошових знаків, що є предметом злочину, передбаченого ст. 199 КК України, в яких, внаслідок підробки виникає неузгодженість між цифровим, буквеним номіналами та зображенням.

Як виготовлення підроблених грошей, державних цінних паперів та білетів державних лотерей згідно з п. 12 постанови Пленуму ВСУ від 12 квітня 1996 р. № 6 мають кваліфікуватися і дії особи, яка свідомо придбала підроблені гроші, державні цінні папери чи білети державних лотерей з метою їх подальшого збуту і для надання їм більшої подібності до справжніх внесла до них додаткові підробки, які створювали можливість перебування їх в обігу [184].

Так, вироком Тернопільського районного суду Тернопільської області від 26 вересня 2003 р. К. визнаний винним у виготовленні, придбанні та зберіганні з метою збуту підробленої іноземної валюти та засуджений за ч. 3 ст. 199 КК

України. В ході судового слідства встановлено, що К. придбав у невстановленої особи 57 стодоларових купюр США, які перевозив та зберігав. Для надання підробленим купюрам більшої схожості до справжніх грошей К. неодноразово вносив до 11 підроблених купюр додаткові підробки, які створювали більш реальну можливість перебування їх в обігу, тобто вчиняв виготовлення підробленої іноземної валюти. Апеляційною та касаційною інстанціями вирок залишено без змін [230].

Цілком обґрунтованим видається положення про те, що виготовлення знярядь, за допомогою яких у майбутньому передбачається виготовлення підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державних лотерей, слід кваліфікувати як підготовку вчинення даного злочину. Також як готування до злочину, передбаченого ст. 199 КК України, за наявності до цього підстав можуть розцінюватись, наприклад, такі дії, як закупівля матеріалів для виготовлення фальшивок (паперу, фарби, реактивів тощо), придбання або пристосування спеціальної техніки (пресів, фотоапаратури, комп'ютерів, копіювально-розмножувальної техніки та ін.), пошук і вивчення фахової літератури, отримання відповідних консультацій, виготовлення форм та інших пристосувань для підроблення грошей і цінних паперів.

Під виготовленням підроблених державних цінних паперів треба розуміти їх створення будь-яким способом. Цінні папери в документарній формі виготовляються шляхом заповнення необхідних реквізитів на бланках цих цінних паперів, порядок виготовлення яких та вимоги щодо їх форми та змісту реквізитів визначається Українським законодавством, зокрема Положенням про вимоги до стандартної (типової) форми виготовлення вексельних бланків та Положенням про вимоги до сертифікатів цінних паперів, випущених у документарній формі [155].

Концепцією функціонування і розвитку фондового ринку України передбачається розширення сфери випуску і обігу державних цінних паперів у бездокументарній формі, тобто розширення електронного обігу цінних паперів [164].

Законом України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» передбачене державне регулювання ринку цінних паперів – здійснення державою комплексних заходів щодо упорядкування, контролю, нагляду за ринком цінних паперів та їх похідних та запобігання зловживанням і порушенням у цій сфері (ст. 1).

Випуск (емісія) цінних паперів у документарній формі здійснюється емітентом шляхом виготовлення сертифікатів, які випускаються з урахуванням вимог, визначених Державною комісією з цінних паперів і фондового ринку. Випуск (емісія) цінних паперів у бездокументарній формі здійснюється емітентом шляхом оформлення глобального сертифіката – документа, оформленого на весь випуск цінних паперів в бездокументарній формі, який підтверджує право на здійснення операцій з цінними паперами цього випуску в Національній депозитарній системі. Глобальний сертифікат передається на зберігання в обраний емітентом депозитарій (п. 3 ст. 4 Закону України «Про Національну депозитарну систему і особливості електронного обігу цінних паперів в Україні») [61].

Виготовлення підробленого векселя може виявлятися як у внесенні до його реквізитів неправдивої інформації, так і у видачі, наприклад, векселя Державного казначейства, оформленого зовнішньо з дотриманням вимог до його реквізитів, фактично на фінансування видатків на оплату праці, видача векселів на яке не дозволяється. Спосіб виготовлення підроблених державних цінних паперів залежить від їх виду та форми існування (документарна чи бездокументарна).

Векселі (прості і переказні) складаються у документарній формі на бланках з відповідним ступенем захисту від підроблення і не можуть бути переведені у бездокументарну форму (ст. 5 Закону України «Про обіг векселів в Україні») [62].

Виготовлення підроблених бездокументарних державних цінних паперів може бути вчинене шляхом відкриття фіктивного рахунку у депозитарії державних цінних паперів, функції якого виконує НБУ, або у зберігача. Підробкою бездокументарних цінних паперів, на нашу думку, слід вважати внесення будь-яких змін до рахунку у цінних паперах у зберігача, які спотворюють зміст зафіксованої у ньому інформації. Такі зміни можуть бути

внесені шляхом надання незаконних розпоряджень на здійснення облікових депозитарних операцій (зарахування, списання, переміщення, переказ), внаслідок чого може відбутися зміна кількості цінних паперів на рахунку, обмеження їх в обігу або зняття таких обмежень чи розпоряджень про внесення змін до реквізитів анкети рахунку у цінних паперах, які не супроводжуються обліковими операціями щодо цінних паперів, наприклад, зміна інформації щодо власника (розпорядника) рахунку тощо.

У зв'язку з цим виготовленням з метою збуту підроблених бездокументарних державних цінних паперів слід вважати їх підроблення, що здійснюється шляхом внесення неправдивих даних до рахунку в цінних паперах у зберігача на електронних носіях інформації, тобто є одночасно втручанням у роботу АЕОМ, їх систем чи комп'ютерних мереж, якою є така система реєстру. Такі дії одночасно утворюють і склад злочину, передбачений ст. 361, і мають кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених ч. 1 чи 2 ст. 199 та відповідною частиною ст. 361 КК України, оскільки внесення змін в рахунок є несанкціонованим втручанням в роботу ЕОМ [197, с. 36].

Кримінальна відповідальність за зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї передбачена в КК України 2001 р.; у ст. 79 КК 1960 р. такі злочинні дії прямо не зазначалися.

Ми вважаємо, що законодавець передбачив у новому КК України зазначені дії у зв'язку з підвищеною суспільною небезпекою, яка виникає при вчиненні злочину, передбаченого ст. 199 КК України, організованими групами чи злочинними організаціями [119]. Адже сучасне виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту та збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї – це переважно груповий та організований злочин і особи, які входять до складу організованих груп та злочинних організацій, можуть спеціалізуватися тільки на зберіганні, перевезенні, пересиланні, ввезенні в Україну підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї. Часто членами таких груп

є кур'єри, які здійснюють зберігання чи транзит фальшивок від особи, що їх виготовила, до оптових чи безпосередніх розповсюджувачів [119].

Як вже зазначалось, виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї з метою збуту та їх збут – це альтернативні ознаки об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 199 КК України. Вчинення будь-якої з цих дій становить закінчений склад злочину.

Вчені, які досліджували дане питання, дають різні визначення вищезазначеним діям.

Під зберіганням зазначених у диспозиції ч. 1 ст. 199 КК України предметів В.В. Сташис, В.Я. Тацій, О.О. Дудоров та інші розуміють дії, пов'язані зі знаходженням предмета цього злочину у володінні винного: при собі, в приміщенні, у схованках чи інших місцях, незалежно від строків зберігання [97, с. 196; 92, с. 157; 207, с. 531].

А.В. Савченко, В.В. Кузнєцов О.Ф. Штанько та інші наукові вважають, що зберігання – це перебування цих предметів безпосередньо у винного чи в будь-якому іншому місці, де вони знаходяться у його розпорядженні та під контролем [135, с. 504; 209, с. 392].

С.С. Яценко вважає, що зберігання – це вчинення будь-яких умисних дій, пов'язаних з фактичним володінням такими предметами, не залежно від місця їх знаходження: тримання при собі (в одязі, валізі тощо), поміщення їх у сховище, будь-яке приміщення чи будь-яке інше відоме особі місце [134, с. 369].

На думку О.І. Хари, зберігання зазначених у диспозиції ч. 1 ст. 199 КК України предметів – це вчинення будь-яких умисних дій, пов'язаних з фактичним володінням такими предметами (пов'язані із знаходженням предмета цього злочину у володінні винного: при собі, у приміщенні, сховищах або в інших місцях, незалежно від строків зберігання), а також незалежно від місця їхнього знаходження: утримування при собі (в одязі, валізі тощо), у сховищі, будь-якому приміщенні чи іншому обраному і відомому особі місці [237].

В принципі всі зазначені вище визначення є правильними і розкривають зміст поняття «зберігання» з різних позицій. Ми повністю погоджуємось з думками зазначених вище вчених, однак хочемо запропонувати своє, більш лаконічне визначення. На нашу думку, зберігання підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї – це фактичне володіння ними незалежно від часу, протягом якого вони зберігалися у винного, та способу їх зберігання. Слід зауважити, що на кваліфікацію за ст. 199 КК України не впливає час і місце зберігання підробок, а також те, є особа, яка їх зберігає, власником даних предметів, чи ні. Перенесення вищезгаданих предметів варто розглядати як різновид зберігання.

Не має значення, яким було зберігання – таємним чи відкритим – і хто зберігав: особа, яка придбала, викрала чи виготовила сама, або якій їх передав хто-небудь [200, с. 158]. Не впливає на кваліфікацію і те, протягом якого часу і в якому місці зберігалися підробки. Відповідальність за зберігання їх настає за умови, що особа зберігає гроші, державні цінні папери чи білети державної лотереї з метою збуту.

Зберігання зазначених предметів можна віднести до триваючого злочину, але слід пам'ятати, що його «злочинна тривалість» залежить від тривалості в особи мети збуту. Як тільки суб'єкт відмовляється від умислу збуту або безоплатно передає іншій особі фальшивки, з цього моменту злочин припиняється. Останнє, як відомо, має значення для перебігу строків давності. Отже, з юридичної точки зору, зберігання підробок з метою збуту, хоча і є певним процесом, та як злочинна дія є юридично закінченим з початку володіння ними з метою збуту.

Так, за придбання та зберігання підроблених грошей з метою збуту Хмельницьким міським судом засуджений С., який у серпні 1998 р. знайшов 60 підроблених банкнот по 10 грн. кожна та, усвідомлюючи те, що вони є підробленими, зберігав їх з метою збуту до вересня 1999 р. Апеляційною та касаційною інстанціями вирок залишено без змін [231].

Згідно з чинним українським законодавством придбання підроблених грошей, державних цінних паперів та білетів державної лотереї з метою їх

подальшого збуту утворює самостійний склад злочину, передбачений ст. 199 КК України.

У тлумачному словнику української мови термін «придбати» трактується як «стати власником чого-небудь» [144, с. 884]. Під придбанням предметів злочину, зазначених у ст. 199 КК України, слід розуміти набуття винним (платне або безоплатне) можливості володіти, користуватися та розпоряджатися ними будь-яким способом: купівля, отримання в обмін на інші товари, як оплати за надані послуги чи виконану роботу, у рахунок сплати боргу, одержання в подарунок, виграш в азартні ігри, привласнення знайдених таких предметів тощо. Доречно зауважити, що злочином за ст. 199 КК України є лише таке придбання, при якому особа усвідомлює справжній характер набутих нею предметів і робить це для того, щоб надалі запустити їх в обіг поряд і під виглядом справжніх грошей, цінних паперів чи лотерейних білетів.

Перевезення підробленої національної валюти України, іноземної валюти, державних цінних паперів чи білетів державних лотерей – це їхнє переміщення винним із використанням будь-яких транспортних засобів з одного місця в інше як на території України, так і за її межами незалежно від способу транспортування і місця зберігання. При цьому не має значення, чи є особа власником або користувачем транспортного засобу (наприклад, пасажиром), і чи здійснюється таке перевезення безпосередньо особою або іншим способом. Не має значення також спосіб транспортування зазначених предметів та відстань, на яку їх перевезено.

Пересилання згаданих предметів – це їхня передача чи спроба передати іншій особі, тобто переміщення у просторі без участі відправника, наприклад, шляхом відправлення поштою, багажем, посильним або іншим способом з одного місця в інше. Злочин у цій формі вважається закінченим з моменту відправлення відповідного багажу, листа чи посилки незалежно від того, отримав їх адресат чи ні.

Діяльність щодо виготовлення або інших незаконних дій з підробленими грошовими знаками все частіше носить виразно міжнародний характер, коли

великі суми фальшивої національної чи іноземної валюти виготовляються за межами України і ввозяться на її територію з метою збуту. Досить часто трапляються випадки ввезення підробок в Україну з Росії, Польщі, Білорусії та багатьох інших держав. Тому важливим державним завданням є запобігання ввезенню в країну фальшивих українських і іноземних грошових знаків із-за кордону [144].

Під ввезенням в Україну предметів, зазначених у ст. 199 КК України, слід вважати їхнє переміщення через державний кордон України або митний кордон на її територію будь-якими транспортними засобами. Деякі вчені дотримуються позиції, що якщо такі предмети переміщені особою на територію України без використання транспортних засобів, то її дії не можна кваліфікувати як ввезення предметів в Україну [237]. Ми також приєднуємося до них, адже у ст. 199 КК України чітко передбаченні дії, за які настає кримінальна відповідальність. Виникає питання, як кваліфікувати діяння пішохода, який перетинає Державний митний кордон України пішки та переносить з собою підроблені гроші, якщо він має на меті збути їх в Україні.

Підроблені гроші, державні цінні папери чи білети державної лотереї не можна віднести до товару, адже відповідно до митного законодавства товаром може бути лише рухоме майно (у тому числі валютні цінності, культурні цінності), електрична, теплова та інші види енергії, а також транспортні засоби, за винятком транспортних засобів, що використовуються виключно для перевезення пасажирів і товарів через митний кордон України [131]. Згідно зі ст. 199 КК України підроблені гроші, державні цінні папери та білети державної лотереї не можуть бути такими об'єктами. Ці предмети не мають жодної цінності, їх виготовлення, зберігання, перевезення, ввезення в Україну та збут є суспільно небезпечним та протиправним діянням. Тому, ми вважаємо, що предмети, передбачені в диспозиції ст. 199 КК України, не є товарами та не можуть бути предметом злочину, передбаченого ст. 201 КК України. Адже диспозиція цієї статті дає вичерпний перелік предметів, а тому їх перенесення в Україну не можна кваліфікувати за ст. 201 КК України. Отже, можна дійти висновку, що

особа, яка переносить підроблені гроші, державні цінні папери та білети державної лотереї в Україну з метою їх подальшого збуту, повинна підлягати кримінальній відповідальності за зберігання таких предметів за відповідною частиною ст. 199 КК України, а не за ввезення їх в Україну чи контрабанду. Аналогічна ситуація і з перевезенням. Так, у постанові Пленуму ВСУ від 26.04.2002 р. № 4 «Про судову практику в справах про злочини в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» під перевезенням таких речовин розуміють їх умисне переміщення будь-яким видом транспорту з однієї території на іншу в межах України з порушенням порядку і правил, установлених чинним законодавством. Далі вказується, що від перевезення таких засобів і речовин потрібно відрізнити їх перенесення з одного місця в інше, при якому транспорт не використовується. Такі дії розглядаються як зберігання цих засобів і речовин [185].

Прагненням законодавця максимально конкретизувати диспозицію ст. 199 КК України, на нашу думку, не було досягнуто позитивного результату. Це стало б можливим, якби передбачені у зазначеній статті суспільно небезпечні діяння були однорівневими. Однак при конструюванні норми ст. 199 КК України законодавець допустився логічної помилки, зазначивши в диспозиції цієї статті як альтернативні діяння «перевезення» та «ввезення в Україну». Насправді ж «ввезення в Україну» є різновидом «перевезення». Адже не можна ввезти в Україну що-небудь, не перевозячи його. Крім того, висновок про те, що «ввезення в Україну» є різновидом «перевезення» можна зробити, аналізуючи об'єктивну сторону суміжних із досліджуваним складів злочинів. Так, диспозиції ст. 200, 326 КК України передбачають як одне з альтернативних діянь «перевезення» підроблених документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків, а також мікробіологічних або інших біологічних агентів чи токсинів. При цьому в диспозиції цих статей не передбачається відповідальність за «ввезення в Україну» зазначених предметів. Однак ні в кого не викличе сумнівів, що дії особи, яка пройшла митний кордон та ввезла в Україну вищеназвані предмети, повинні кваліфікуватися як «перевезення»,

оскільки відповідно до п. 39 ст. 1 Митного кодексу України [131] та п. 2 постанови Пленуму ВСУ від 3 червня 2005 р. № 8 «Про судову практику в справах про контрабанду та порушення митних правил» [166] їх не можна вважати товаром, вони не є предметом контрабанди.

Виникає питання: для чого така деталізація, яка необхідність виділяти окремо «ввезення в Україну», чому, у зв'язку з цим, не було виділено «вивезення з України»? Крім того, зазначеними діями не охоплюється перенесення предметів злочину, передбаченого ст. 199 КК України, через пішохідні митні переходи України, поза ними або територією України.

У зв'язку з цим ми пропонуємо терміни «ввезення в Україну», «перевезення» та «пересилання» замінити на «переміщення». Цей термін включатиме в себе будь-яке переміщення підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї. Зокрема, він включатиме перевезення, перенесення по території України, ввезення, вивезення та транзит підроблених грошей, пересилання державних цінних паперів чи білетів державної лотереї. Аналогічний підхід є і в роботі І.В. Сингаївської. Так, вона пропонує у ч. 1 ст. 199 КК України змінити термін «ввезення в Україну» терміном «переміщення через кордон України», під яким розуміє ввезення в Україну та вивезення з території України підробленої грошової одиниці або іноземної валюти [204, с. 5].

Як зазначає Н.Д. Дурманов, при практичному визначенні стадії закінченого злочину необхідно виходити із формулювання кожного конкретного складу злочину в законі [46, с. 53].

Ввезення в Україну підробок повинно вважатися закінченим злочиним з моменту їх фактичного переміщення через митний кордон України. Якщо такі товари або продукція були виявлені під час митного контролю, то дії повинні кваліфікуватися за ч. 2 ст. 15 і ст. 199 КК України, тобто закінчений замах на ввезення в Україну предметів, передбачених ст. 199 КК України. Більш ранні етапи вчинення дії, спрямованої на ввезення в Україну підробок, повинні кваліфікуватися за ч. 1 ст. 14 та відповідною частиною ст. 199 КК України. Перевезення чи переміщення повинно вважатися закінченим з моменту початку

використання транспортного засобу для переміщення таких творів чи продукції, відправлення посилки, багажу, листа тощо.

Слід зазначити, що кримінальне законодавство забороняє ввезення в Україну підробок лише у разі, якщо воно здійснюється з метою збуту. В іншому випадку такі діяння не будуть кримінально-караними.

Під збутом зазвичай розуміють продаж, реалізацію готової продукції [144, с. 743]. Збут у кримінальному праві розуміється як будь-яке умисне відчуження (платне чи безоплатне) певних предметів, випуск їх у обіг: використання як засобу платежу, розмін, обмін, дарування тощо [237]. У кримінальному законодавстві у переважній більшості випадків слово «збут» вживається для визначення єдиної дії, спрямованої на передачу певного предмета (речі). Термін «збут» вживається у диспозиціях норм, які передбачають кримінальну відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Наприклад, у постанові Пленуму ВСУ «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» від 26. 04. 2002 р. № 4 під збутом наркотичних засобів і психотропних речовин розуміють будь-які оплатні або безоплатні форми їх реалізації (продаж, дарування, обмін, сплата боргу, позичка тощо) [185].

Відповідно до Постанови Пленуму ВСУ від 12 квітня 1996 р. № 6 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів» збут підроблених грошей чи державних цінних паперів – це умисна форма їх відчуження: використання як засобу платежу, продаж, розмін, обмін, дарування, передача в борг і в рахунок покриття боргу, програш в азартних іграх тощо [183].

В юридичній науці панує точка зору, згідно з якою збут підроблених грошових знаків є випуском їх в обіг, тобто фактично поняття «збут» і «грошовий обіг» ототожнюються.

У реальному житті збут підроблених грошових знаків має настільки широкий набір кримінально-караних проявів, що проблему адекватного реагування на них розв'язати досить важко, а в деяких випадках – неможливо.

Адже якщо тлумачити збут тільки як випуск грошей в обіг, то, з точки зору правоохоронних органів, випадуть численні правопорушення, що утворюють склад злочину, передбаченого ст. 199 КК України. Перш за все, це стосується збуту іноземної валюти, державних цінних паперів та білетів державної лотереї.

Способи збуту фальшивих грошових знаків не мають значення для кваліфікації даного злочину. Збут може бути вчинений будь-яким способом за умови, що передача фальшивих грошей здійснюється з корисливою метою під виглядом справжніх, тобто відбувається введення підробок в обіг.

Не можна визнати збутом фальшивих грошових знаків випадки, коли суб'єкт не вчинив їх умисної передачі іншій особі під виглядом справжніх, але в результаті тих або інших обставин фальшиві грошові знаки опинилися в руках іншої особи, яка, можливо, й не усвідомлює про те, що це фальшивки.

Втрата підробок, як і втрата їх, скажімо, в результаті викрадення, не містить ще ознак закінченого складу збуту. В цьому випадку з об'єктивної сторони відсутня передача фальшивих грошових знаків іншій особі під виглядом справжніх, а з суб'єктивної сторони відсутній умисел на введення фальшивок в обіг саме таким способом. Особа не підлягає кримінальній відповідальності в цьому випадку і за факт появи в обігу втрачених ним фальшивок, оскільки вина у формі необережності виключає склад збуту фальшивих грошових знаків. Однак за наявності до цього підстав вона може притягуватись до відповідальності за ст. 199 КК України за зберігання таких предметів з метою збуту.

У переважній більшості випадків злочинці здійснюють збут підроблених грошей при операціях купівлі-продажу. При цьому вони прагнуть збувати фальшиві грошові знаки, з одного боку, в умовах, що забезпечують мінімум ризику викриття, а з іншого – мають на меті отримати здачу справжніми грошима. Ця тенденція досить яскраво виявляється в переважній більшості випадків збуту фальшивих грошей. Значна кількість випадків збуту фальшивих грошових знаків

спостерігається на ринках, базарах, лотках, у кіосках дрібно-роздрібної торгівлі, буфетах та інших місцях, де купівля проводиться поспіхом, в умовах скупчення народу, нерідко при недостатньому освітленні і в осіб, не особливо компетентних в оцінці автентичності грошових знаків [206, с. 58].

Обов'язковість прийому грошових знаків в оплату товарів і послуг, вільний обіг готівки при здійсненні різних дозволених законом операцій передбачається грошовим обігом. Цілком зрозуміло, що фальшиві грошові знаки можуть брати участь в такому обігу поряд із справжніми тільки під виглядом справжніх, тобто коли учасники операцій не знають про їх підроблення. Ніхто не зобов'язаний приймати оплату за товари, послуги фальшиві гроші, а якщо такі гроші і приймаються, то тільки внаслідок помилки в їх автентичності. Особа, що вперше реалізувала фальшиві гроші під виглядом справжніх в обіг при виконанні якоїсь операції, здійснює обман, оскільки не повідомила іншого учасника операції про справжні властивості цих грошей. Саме цей момент обману і є введенням фальшивих грошових знаків в обіг [206, с. 55].

Проте і до вказаного моменту обману підроблені грошові знаки можуть передаватися один одному різними особами. Так, той, що виготовляє підробки, може передати їх співучаснику, співучасник – третій особі і т.д., причому кожна з цих осіб буде обізнана про те, що це не справжні, а фальшиві грошові знаки. Така передача може бути платною, часто відбувається купівля-продаж підробок. Але такі дії не можна кваліфікувати як введення підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї в обіг. На такому етапі кожен з учасників цих передач обізнаний про те, що це фальшивки, і якщо він купує, чи приймає їх в обмін на товари або за послуги, то не за номінальним курсом, а значно нижчим, розраховуючи згодом ввести їх в обіг під виглядом справжніх [206, с. 55–56].

Ю.В. Солопанов виділяє такі варіанти передачі фальшивих грошей однією особою іншій:

- 1) особа, що виготовляє фальшивки, передає їх іншій особі під виглядом справжніх;

2) особа, що виготовляє фальшивки, передає їх іншій особі, що знає про те, що вони фальшиві;

3) інша особа, що одержала фальшиві гроші під виглядом справжніх, передає їх третій особі, не підозрюючи, що передає фальшиві гроші;

4) інша особа, що одержала фальшиві гроші під виглядом справжніх, виявивши підробку, передає їх третій особі під виглядом справжніх (подальша передача);

5) інша особа, одержавши явно фальшиві гроші, передає їх третій особі, обізнаному, що вони фальшиві;

6) інша особа, одержавши явно фальшиві гроші, передає їх третій особі під виглядом справжніх [206, с. 54–55].

Ми ж хочемо доповнити, що особа може отримати фальшивки не тільки від іншої особи, а й іншими способами, наприклад, шляхом викрадення або привласнення знахідки.

Виникає питання, як оцінити кожний з цих варіантів і які з них є збутом фальшивих грошей. У першому та шостому випадках має місце введення в обіг, збут фальшивих грошових знаків. Другий та п'ятий випадок передачі фальшивих грошей однією особою іншій слід кваліфікувати як приготування до збуту. В третьому випадку особа не усвідомлює, що збуває підробки, а отже, її дії не є злочином.

Окремо хочемо зупинитися на четвертому випадку передачі підроблених грошей. Введені в обіг, вони можуть певний час під виглядом справжніх переходити від одного власника до іншого і не бути розпізнаними. Всі особи, через руки яких проходять фальшивки, не можуть нести відповідальності за передачу їх іншій людині, оскільки не усвідомлюють, що гроші підроблені, а це виключає умисел на спричинення якої-небудь шкоди державі або особистим інтересам громадян. Часто трапляються випадки, коли особа, що отримала підроблені гроші під виглядом справжніх грошей, вже згодом усвідомлює, що гроші підроблені. Іноді є можливість відмовитися від прийому цих грошей і повернути їх колишньому власнику. Але коли це в силу певних обставин зробити

неможливо, то така особа зазнає збитків, а отже вона є потерпілою. Є варіант знищити такі фальшиві гроші та зазнати збитків. Наступний варіант – це повідомити органи влади. Але і в такому випадку потерпілий зазнає збитків, адже в Україні немає інституту відшкодування коштів в такій ситуації. Залишається ще один вихід: зробити вигляд, що підроблення не розпізнано і передати ці гроші іншій особі під виглядом справжніх, і тим самим захистити себе від збитку. Виникає питання, як кваліфікувати такі дії?

Передача таких грошей іншим особам під виглядом справжніх, незважаючи на те, що власник знав про їх підроблення, містить елемент умисного обману інших осіб з корисливих мотивів. На думку Ю.В. Солопанова, така передача підроблених грошей не може кваліфікуватися як збут, адже відсутні ознаки введення підроблених грошей в обіг. Суб'єкт одержує підроблені гроші в той момент, коли вони вже знаходяться в обігу під виглядом справжніх, і тільки передає їх далі, іншій особі. Між навмисним збутом фальшивих грошей, тобто введенням їх в обіг, з одного боку, і не перешкоджанням їх подальшому обігу за наявності такої можливості в особи, що скоює подальшу передачу фальшивих грошей, – з іншого, є істотні відмінності, які навряд чи потребують доказів [206, с. 60].

У дореволюційному законодавстві, а саме в «Уложении о наказаниях уголовных и исправительных» 1845 р. ч. 2 ст. 567 передбачала покарання за такі дії саме як за шахрайство «...кто, получит случайно фальшивую монету и узнав достоверно, что она есть фальшивая, не представит оной начальству, а вместо сего передаст ее под видом настоящей другому, тот приговаривается к наказанию, определенному за мошенничество» [113, с. 480]. Причина такого послаблення покарання, на думку А. Лохвицького, пояснювалася тим, що спонукання до зазначеного злочину не є настільки антизаконні й аморальні, коли винний керувався не жадібністю збагачення себе за рахунок держави і приватних осіб, ним обманутих, тільки бажанням перенести на іншу особу той збиток, що був завданий йому при прийнятті підробленої купюри чи монети замість справжньої [113, с. 482].

Ю.В. Солопанов вважає, що подальша передача підроблених грошей не може кваліфікуватися і як шахрайство, хоча і містить елемент обману, пов'язаного з можливістю спричинення майнової шкоди іншим особам. Шахрайство передбачає заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою. При подальшій передачі підроблених грошей немає таких ознак, оскільки суб'єкт прагне не до збільшення свого майна за рахунок чужого, а бажає лише захистити себе від майнової шкоди за рахунок перенесення її на інших.

Можливість спричинення шкоди іншим особам може представлятися йому досить невизначеною, оскільки він не може знати, де і коли закінчать свій обіг фальшиві гроші які він передасть. Отже, на його думку, такі дії не є злочинними [206, с. 61].

Ми ж вважаємо, що такі міркування не зовсім переконливі. Ю.В. Солопанов допускає певну логічну непослідовність. З одного боку, він виходить з правильної тези про те, що в подальшій передачі грошей містяться ознаки обману, характерні для шахрайства, а з іншого – заперечує наявність в таких діях складу вказаного злочину.

У зв'язку з цим виникає цілком доречне питання: «Чиїм же все-таки майном заволодіває винний, обманним шляхом збуваючи фальшиві гроші?» Відповідь на нього є однозначною – чужим. А якщо це так, то дії суб'єкта повністю охоплюються складом злочину, передбаченого ст. 199 КК України, бо збут підроблених грошей – це, по суті, особливий різновид шахрайства, оскільки в ньому відображено багато об'єктивних і суб'єктивних ознак останнього. Основна їх відмінність полягає у предметі посягання, який значною мірою і зумовлює кваліфікацію вчиненого за ст. 199 КК України.

Доречно з цього приводу висловлюється Н.С. Пономарьов. Він вважає, що реалізація на практиці рекомендацій Ю.В. Солопанова і його прихильників, по суті, означала б відродження чужого нам принципу моралі: будь-які засоби виправдані, тільки щоб не зазнати збитків. Отже, збут і за характером дій, і за їх значенням – це складніше явище, ніж випуск грошей в обіг [163, с. 45].

Ми вважаємо, що під терміном «збут» у ст. 199 КК України слід розуміти будь-яку умисну форму відчуження фальшивих грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї під виглядом справжніх з корисливою метою або з інших спонукань.

Способи збуту можуть бути різноманітні, наприклад:

- використання як засіб платежу при здійсненні операцій купівлі-продажу;
- передача в рахунок погашення боргу;
- дарування;
- обмін;
- програш в азартні ігри;
- розрахунок за виконану роботу і т.п.

У законодавстві деяких іноземних держав поряд зі суворою відповідальністю за збут (введення в обіг) підроблених грошових знаків встановлюється покарання у вигляді короткострокового позбавлення волі або грошового штрафу і за подальшу передачу фальшивих грошей. Відповідальність за подальшу передачу фальшивих грошей к самостійний склад злочину передбачена, наприклад, у Кримінальному кодексі Франції. Так, у ст. 442-7 цього кодексу сказано, що діяння, вчинене тим, хто отримав підроблені чи фальсифіковані грошові знаки та прийняв їх за справжні, що виражається в їх подальшому випуску в обіг після виявлення їх дефектності, карається штрафом [225, с. 454].

У кримінальному кодексі Республіки Болгарія за збут підроблених грошей передбачена кримінальна відповідальність від 5 до 10 років позбавлення волі (ст. 244), а у ст. 246 зазначається, що хто прийме підроблений грошовий знак чи інший знак і після того, як йому стане відомо, що він підроблений, свідомо впустить його в обіг як справжній, карається позбавленням волі на строк від одного до трьох років та штрафом [221, с. 183–184].

Відповідно до ст. 167 Кримінального кодексу Данії передбачається зниження кримінального покарання до простого взяття під варту або штрафу, якщо гроші, що особа ввела в обіг, були отримані добросовісно [220, с. 145].

Слідчі і судові органи України при розгляді таких справ керуються роз'ясненням постанови Пленуму ВСУ від 12 квітня 1996 р. № 6, де в п. 11 зазначається, що особа, яка в момент одержання грошей чи державних цінних паперів не усвідомлювала, що вони підроблені, а виявивши підробку, збула їх як справжні, повинна нести відповідальність залежно від обставин за фальшивомонетництво або за шахрайство [183].

Після набуття незалежності Україна стала активно імплементувати норми Європейського Союзу. У процесі інтеграції України в правове поле європейського товариства виникає потреба подальшого наближення національного кримінального законодавства до міжнародних норм і стандартів. До того ж, гадаємо, інтеграційні європейські процеси не оминуть Україну, і такий досвід буде не зайвим [122].

Виникає питання, чи не буде доцільним доповнити ст. 199 КК України частиною такого змісту:

«Збут підробленої національної валюти у вигляді банкнот чи металевої монети, іноземної валюти, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї, вчинений особою, яка добросовісно їх набула, –

карається ...»

А також приміткою такого змісту:

«Особою, яка добросовісно набула підроблену національну валюту, іноземну валюту, державні цінні папери чи білети державної лотереї, є особа, яка в момент одержання грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї не усвідомлювала, що вони підроблені».

Проаналізувавши все вищесказане, ми все ж приходимо до думки, що наявність такої норми в українському законодавстві може ускладнити боротьбу з злочином, передбаченим ст. 199 КК України. Адже особа, яка збуватиме підроблені гроші, намагатиметься доказати, що отримала їх під виглядом справжніх, маючи на меті отримати більш м'яке покарання. Такої ж думки дотримується більшість (67,5%) опитаних нами фахівців (Додаток Б). Отже, ми не підтримуємо впровадження такої норми в Українське законодавство.

Висновки до другого розділу

Родовим об'єктом злочинів у сфері господарської діяльності пропонується вважати господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання.

Основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 199 КК України, є суспільні відносини у сфері обігу грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї, забезпечення монополії держави на їх випуск, авторитет держави в цілому, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Додатковим, безпосереднім об'єктом цього ж злочину є суспільні відносини у сфері власності.

Предметом злочину, передбаченого ст. 199 КК України, є підроблені гроші (національна валюта України у вигляді банкнот чи металеві монети, іноземна валюта), державні цінні папери, а також білети державної лотереї. Предмет досліджуваного злочину визначено у диспозиції ст. 199 КК України і є обов'язковою ознакою цього складу злочину.

У випадку виготовлення з метою збуту або при збуті грошових знаків, що були вилучені з обігу і мають лише колекційну цінність, шкода суспільним відносинам у сфері грошового обігу не заподіюється, а також відсутня загроза заподіяння такої шкоди. Такі дії, за наявності інших ознак складу злочину, є шахрайством.

Не містять складу злочину, передбаченого ст. 199 КК України, також дії особи, що полягають у виготовленні металевих дисків, які за габаритними розмірами і масою відповідають справжнім монетам та використані в ігрових та інших пристроях, автоматах тощо, оскільки такі дії не заподіюють та не несуть загрози заподіяння шкоди суспільним відносинам у сфері грошового обігу України. На нашу думку, такі дії слід кваліфікувати як шахрайство.

До державних цінних паперів в Україні слід відносити облігації внутрішніх державних позик, облігації зовнішніх державних позик, казначейські зобов'язання

республіки (згідно з ч. 2 ст. 163 ГК України – казначейські зобов'язання), приватизаційні папери, векселі Державного казначейства. Їх перелік пропонується як вичерпний.

Державною є лотерея, яка передбачає наявність призового фонду у розмірі не менше, ніж 50 відсотків суми отриманих доходів, а також відрахувань до Державного бюджету України в розмірі не менше, ніж ставка податку у розмірі 25 відсотків, яка застосовується до доходів, що залишаються у розпорядженні після відрахувань до призового фонду і зареєстрована відповідним чином в Міністерстві фінансів України.

Вважаємо, що діюча нині постанова Пленуму ВСУ від 12 квітня 1996 р. № 6 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів» потребує удосконалення. Конкретні пропозиції в цьому напрямку викладені у загальних висновках.

Оскільки лотерейна діяльність регулюється чималою кількістю різних підзаконних актів, вважаємо за необхідне ухвалення спеціального Закону України «Про лотерейну діяльність», яким було б визначено порядок випуску державних та недержавних лотерей та який би регулював комплекс відносин, що виникають у процесі лотерейної діяльності.

Склад злочину, передбачений ст. 199 КК України, є формальним. Він вважається закінченим з моменту вчинення одного із зазначених діянь: виготовлення підробленої національної валюти України у вигляді банкнот чи металеві монети, іноземної валюти, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї; їх зберігання; придбання; перевезення; пересилання; ввезення в Україну чи збуту вищезазначених підроблених предметів. Всі зазначені діяння вчинюються лише в активній формі. Злочин, передбачений ст. 199 КК України, не може бути вчиненим шляхом бездіяльності.

Пропонується визначення змісту суспільно небезпечних діянь, вчинення яких утворює злочин, передбачений ст. 199 КК:

- виготовленням грошей, державних цінних паперів та білетів державної лотереї вважають дії, внаслідок яких створюються підроблені

національна та іноземна готівкова валюта, державні цінні папери чи білети державної лотереї;

- виготовлення грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї є закінченим з моменту підроблення хоча б одного примірника для його подальшого збуту;

- зберіганням підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї є фактичне володіння ними незалежно від часу, протягом якого вони зберігалися у винного, та способу їх зберігання;

- під придбанням предметів злочину, зазначених у ст. 199 КК України, слід розуміти набуття винним (платно або безоплатно) можливості володіти, користуватися та розпоряджатися ними будь-яким способом: купівля, отримання в обмін на інші товари, як оплата за надані послуги чи виконану роботу, у рахунок сплати боргу, одержання в подарунок, виграш в азартні ігри, привласнення знайдених таких предметів тощо;

- перевезення підробленої національної валюти України, іноземної валюти, державних цінних паперів чи білетів державних лотерей – це їхнє переміщення винним із використанням будь-яких транспортних засобів з одного місця в інше як на території України, так і за її межами незалежно від способу транспортування і місця зберігання.;

- пересилання згаданих предметів — це їхня передача чи спроба передати іншій особі, тобто переміщення у просторі без участі відправника, наприклад, шляхом відправлення поштою, багажем, посильним або іншим способом з одного місця в інше;

- під ввезенням в Україну предметів, зазначених у ст. 199 КК України, слід вважати їхнє переміщення через державний кордон України або митний кордон на її територію будь-якими транспортними засобами;

- збутом ми вважаємо будь-яку умисну форму відчуження підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї під виглядом справжніх з корисливою метою або з інших спонукань.

Розділ 3

СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ВИГОТОВЛЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ПРИДБАННЯ, ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ПЕРЕСИЛАННЯ, ВВЕЗЕННЯ В УКРАЇНУ З МЕТОЮ ЗБУТУ АБО ЗБУТУ ПІДРОБЛЕНИХ ГРОШЕЙ, ДЕРЖАВНИХ ЦІННИХ ПАПЕРІВ ЧИ БІЛЕТІВ ДЕРЖАВНОЇ ЛОТЕРЕЇ

3.1. Суб'єкт незаконного виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збуту підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї

Суб'єкт злочину, поряд з об'єктом, об'єктивною та суб'єктивною сторонами, є обов'язковим і самостійним елементом будь-якого складу злочину. Відсутність суб'єкта виключає наявність складу злочину загалом і зумовлює відсутність підстав для притягнення особи до кримінальної відповідальності. Ознаки, що характеризують суб'єкта, нерозривно пов'язані з усіма іншими елементами складу злочину. Саме своїм суспільно небезпечним діянням (об'єктивна сторона злочину) суб'єкт завдає шкоди об'єкту посягання, діючи при цьому винно (суб'єктивна сторона).

Суб'єкт злочину – це не абстрактне юридичне поняття, що є поза часом і простором, а людина, що живе в суспільстві і вчиняє злочинні дії.

Для того, щоб з'ясувати, хто може бути суб'єктом злочину, передбаченого ст. 199 КК України, необхідно розкрити поняття та ознаки загального суб'єкта злочину загалом, визначити, якими особливостями наділена особа, що може бути притягнутою до кримінальної відповідальності за вчинення цього злочину.

Законодавче визначення загального суб'єкта злочину подано в ч. 1 ст. 18 КК України. Це фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність. З усіх чисельних

властивостей особи злочинця закон виділяє лише такі, що свідчать про його здатність бути притягнутим до кримінальної відповідальності. Власне ті ознаки, як зазначає П.С. Дагель, і характеризують суб'єкт злочину [38, с. 9].

Суб'єкт злочину, в тому числі й передбаченого ст. 199 КК України, характеризується такими ознаками:

- 1) фізична особа;
- 2) осудна особа;
- 3) особа, яка вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Суб'єктом злочину за чинним кримінальним законодавством України є лише фізичні особи. Не вдаючись до дискусії про те, чи потрібно ввести у кримінальне законодавство можливість відповідальності юридичних осіб, хочемо зазначити, що позитивне вирішення цього питання, на нашу думку, можливе лише щодо певної категорії злочинів, до яких не можна віднести злочин, передбачений ст. 199 КК України.

Відповідно до ст. 24 ЦК України фізичною особою є людина як учасник цивільних відносин. Оскільки закон не передбачає іншого, враховуючи положення Загальної декларації прав людини та Конституції України, фізичною особою є людина незалежно від громадянства, національності, раси, кольору шкіри, віросповідання тощо.

У зв'язку з цим виникають питання: чи підлягають кримінальній відповідальності за ст. 199 КК України іноземні громадяни та особи без громадянства, які вчинили цей злочин на території України, поза її межами, а також чи підлягають кримінальній відповідальності за цей злочин громадяни України, які вчинили зазначені злочини поза межами України.

Усі ці питання необхідно вирішувати за принципами дії закону про кримінальну відповідальність на коло осіб та на території.

Іноземні громадяни та особи без громадянства, незалежно від того, чи постійно вони проживають на території України, що вчинили виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну (за чинною

редакцією ст. 199 КК) з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї на українській території підлягають кримінальній відповідальності за ст. 199 КК України, тобто є суб'єктами злочину, передбаченого цією статтею. Цей висновок ґрунтується на положенні ч. 1 ст. 6 КК України, відповідно до якого особи, які вчинили злочин на території України, підлягають кримінальній відповідальності за КК України.

При цьому зазначені особи фізично можуть і не перебувати в Україні. Відповідно до ч. 3 ст. 6 КК України злочин вважається вчиненим на території України, якщо його виконавець або хоча б один із співучасників діяв на території України. Це означає, що за ст. 199 України можна кваліфікувати діяння іноземних громадян або осіб без громадянства, які за кордоном виготовляли, зберігали або придбали гроші, державні цінні папери чи білети державної лотереї та пересилали, ввозили чи іншим чином передавали їх в Україну співучасникам, які на території України займалися їх зберіганням чи збутом.

Відповідно до ч. 4 ст. 6 КК України питання про кримінальну відповідальність дипломатичних представників іноземних держав та інших громадян, які за законами України і міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВР України, не є підсудні у кримінальних справах судам України, в разі вчинення ними злочину на території України вирішується дипломатичним шляхом. Це означає, що за вчинення будь-якого злочину, в тому числі й злочину, передбаченого ст. 199 КК України, зазначених осіб можна притягнути до кримінальної відповідальності у разі чітко висловленої згоди на це акредитуючої держави. Таку згоду на притягнення конкретної особи до кримінальної відповідальності держава висловлює позбавленням її імунітету від кримінальної юрисдикції держави перебування.

Як зазначає А.М. Ришелюк, випадки позитивного вирішення дипломатичним шляхом питання про кримінальну відповідальність дипломатичних представників у світовій практиці мають місце. Міжнародні договори містять для цього відповідні підстави [137, с. 29].

Наприклад, відповідно до Конвенції про привілеї та імунітети Об'єднаних Націй імунітет від кримінальної відповідальності службовим особам ООН надається не для їх особистої користі, а в інтересах Організації. Тому Генеральний Секретар ООН має право і обов'язок відмовитися від імунітету, що наданий будь-якій службовій особі ООН, якщо імунітет заважає здійсненню правосуддя і від нього є можливість відмовитися без шкоди для інтересів ООН [77]. Подібні положення містяться й в інших міжнародних договорах України.

Що ж стосується громадян України та осіб без громадянства, що постійно проживають в Україні, які вчинили виготовлення, зберігання, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї за її межами, то відповідно до ч. 1 ст. 7 КК України вони підлягають кримінальній відповідальності за КК України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана ВР України.

Особою без громадянства, що проживає постійно в Україні, є особа, яку жодна із держав відповідно до свого законодавства не вважає своїм громадянином і яка має постійне місце проживання на території України на підставі українських документів – посвідки на постійне проживання.

Дещо інакше вирішується питання щодо іноземних громадян та осіб без громадянства, що в Україні постійно не проживають, які вчинили виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання з метою збуту або збут грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї поза межами України. Відповідно до ст. 8 КК України такі особи підлягають кримінальній відповідальності за кримінальним законодавством України лише у випадках, передбачених міжнародними договорами України або якщо вони вчинили передбачені КК України тяжкі чи особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України.

Відповідно до ст. 9 Женевської конвенції по боротьбі з підробкою грошових знаків від 20 квітня 1929 р. іноземні громадяни, які вчинили діяння щодо підробки

грошових знаків за кордоном і знаходяться на території країни, внутрішнє законодавство якої допускає притягнення до кримінальної відповідальності за діяння, вчинені за кордоном, підлягають кримінальній відповідальності в тому ж порядку, якщо б вони вчинили діяння на території країни [129]. У зв'язку з цим іноземні громадяни чи особи без громадянства, що не проживають на території України, які вчинили виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання з метою збуту підробленої національної валюти України, іноземної валюти країн-учасниць зазначеної конвенції, підлягають кримінальній відповідальності за ст. 199 КК України.

Не підлягають кримінальній відповідальності також іноземні громадяни та особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які за кордоном вчинили виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, а також збут підроблених цінних паперів іноземних держав та білетів іноземних державних лотерей, оскільки Україна, відповідно до зазначеної конвенції, взяла на себе міжнародні зобов'язання щодо переслідування підроблення грошей, а не цінних паперів та білетів лотерей.

У зв'язку з цим виникає запитання: чи повинні підлягати кримінальній відповідальності за ст. 199 КК України іноземні громадяни та особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які вчинили виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, збут українських державних цінних паперів чи білетів українських державної лотереї за кордоном. Женевська конвенція щодо боротьби з підробкою грошових знаків не регулює це питання. Таким чином, на нашу думку, необхідно керуватися положенням ст. 8 КК України, відповідно до якої такі особи можуть підлягати кримінальній відповідальності за тяжкі та особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України. Як слушно зазначає А.М. Ришелюк, критерієм віднесення злочинів до такої категорії є загальний, родовий та безпосередній об'єкти. Оскільки підроблення чи збут підроблених державних цінних паперів, білетів державної лотереї може заподіяти або заподіює шкоду суспільним відносинам у сфері обігу державних цінних паперів та білетів державної лотереї, такі діяння посягають на

інтереси України, навіть якщо вони вчинені за кордоном. Однак цього недостатньо. Необхідно, щоб злочин був тяжким чи особливо тяжким. Відповідно до ч. 5 ст. 12 КК України особливо тяжким є злочин, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад десять років або довічне позбавлення волі. Тяжким є злочин, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад п'ять, але не більше десяти років. Такими є злочини, передбачені усіма частинами ст. 199 КК України.

Отже, іноземні громадяни або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які вчинили виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання з метою збуту або збут державних цінних паперів, білетів державної лотереї, підлягають кримінальній відповідальності.

Осудність є необхідною передумовою для встановлення вини людини, а отже, і її кримінальної відповідальності за вчинене [132, с. 49]. Чинний КК України, на відміну від КК 1960 р., не лише вживає поняття «осудність», а й розкриває його зміст. Осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Законодавче визначення неосудності подано в ч. 2 ст. 19 КК України. Не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК України, перебувала у стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки. Однак більш повне визначення неосудності, на нашу думку, було запропоновано Р.І. Міхєєвим. Він зазначає, що неосудність – це нездатність особи усвідомлювати під час вчинення суспільно небезпечного діяння фактичного характеру і суспільної небезпеки вчинюваних дій (бездіяльності) чи керувати ними, викликана хронічним психічним захворюванням, тимчасовим розладом психічної діяльності, недоумством або іншим хворобливим станом психіки, що виключає вину та кримінальну відповідальність [132, с. 123]. У цьому визначенні є необхідна вказівка на те, що стан неосудності позбавляє можливості особи усвідомлювати фактичний характер

і суспільну небезпеку вчинюваних дій, а також виключає вину та кримінальну відповідальність.

У працях, присвячених проблемам відповідальності за злочин, передбачений ст. 199 КК України, як правило, спеціально питання осудності й неосудності не аналізувалися. Вивчення нами кримінальних справ цієї категорії доводить, що питання про осудність осіб, які вчинили даний злочин, виникає досить рідко, а тому нема необхідності детально зупинятися на цій ознаці. Крім того, цей аспект досліджуваного злочину розглядала Н.О. Гуторова, яка цілком слушно зазначила, що особливості механізму заподіяння шкоди об'єктам, характеру та способів вчинення кримінально-караних дій в економічній, господарчій, фінансовій діяльності зводять до мінімуму можливість вчинення таких суспільно небезпечних діянь неосудною особою [34, с. 283].

Злочин, передбачений ст. 199 КК України, може бути вчиненим особою, що досягла певного, встановленого законодавством мінімального віку. Кримінальній відповідальності відповідно до ст. 22 КК України за загальним правилом підлягають особи, яким на момент вчинення злочину виповнилось шістнадцять років. Особа, що вчинила суспільно небезпечне діяння у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років підлягає кримінальній відповідальності лише за злочини, перелік яких наводиться у ч. 2 ст. 22 КК України. Злочину, передбаченого ст. 199 КК України, в цьому переліку немає, а тому кримінальна відповідальність за його вчинення може наставати лише при досягненні особою шістнадцятирічного віку.

У зв'язку з цим виникає запитання, а чи обґрунтовано закон про кримінальну відповідальність встановлює вік кримінальної відповідальності за вчинення цього злочину?

Вік кримінальної відповідальності не може бути встановленим у законі довільно. Перш за все враховують дані фізіології, загальної і вікової психології, педагогіки, починаючи з якого у людини, що нормально розвивається, формується здатність усвідомлювати зміст своїх дій та керувати ними. Тому мінімальний вік, з якого настає кримінальна відповідальність, не може бути

нижчим від віку особи, коли вона стає здатною з'ясувати і засвоїти кримінально-правову заборону. Крім того, при встановленні віку, з якого настає кримінальна відповідальність, необхідно враховувати також й можливості суспільства боротися із суспільно небезпечними діями підлітків без застосування кримінального покарання шляхом виховних заходів. Тому питання визначення віку не лише соціально-психологічне чи педагогічне, а й питання кримінальної політики.

Проаналізувавши звіт про віковий, освітній склад та зайнятість і громадянство осіб, які вчинили злочини, передбачені ст. 199 КК України (виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів), за п'ять років (2000–2004 рр.), спостерігаємо: якщо у 2000 та 2001 роках серед осіб, які вчинили такі дії, не було неповнолітніх яким на момент вчинення злочину не виповнилося 16 років, то у 2002 р. був затриманий один такий неповнолітній, у 2003 – 3, у 2004 – 2 неповнолітніх.

На нашу думку, неповнолітній, який не досяг 16 років, не може чітко усвідомлювати суспільну небезпеку і протиправність виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державних лотерей. Ми вважаємо, що в цьому віці підліток не має достатнього інтелектуального рівня, щоб усвідомити фактичну та соціальну сторони вчинюваних ним дій. Тому, на нашу думку, встановлення законодавцем кримінальної відповідальності за фальшивомонетництво з 16 років є правильним і логічним.

У теорії кримінального права розрізняють поняття «суб'єкт злочину», «особа злочинця».

Перше поняття безпосередньо зв'язане із складом злочину, оскільки є його складовою частиною (обов'язковою ознакою) і містить у собі кримінально-правову характеристику особи, яка вчинила злочин.

Друге – із складом злочину, пов'язане опосередковано й містить в собі кримінологічну характеристику злочинця.

Особа злочинця – це науково-правовий опис зовнішніх і внутрішніх рис особи, яка вчинила злочин, а суб'єктом злочину, власне, і є ця особа. Якщо говорити більш чітко, то суб'єкт злочину відповідає на запитання, хто може бути притягнутим до кримінальної відповідальності за вчинений злочин, а особа злочинця – це свого роду кримінологічне її забарвлення (соціально-демографічне, морально-психологічне, психофізичне, культурно-правове, медико-біологічне) [106, с. 44]. Перше поняття є предметом вивчення науки кримінального права, друге – кримінології.

3.2. Суб'єктивна сторона виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збуту підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 199 КК України, характеризується низкою особливостей, зумовлених тим, що цей злочин є з формальним складом, зі спеціальною метою та в деяких випадках може бути триваючим. У науковій літературі недостатньо уваги приділяється суб'єктивній стороні цього злочину. Більшість вчених у своїх працях обмежуються вказівкою на те, яка форма та вид вини притаманні діянням, передбачених ст. 199 КК України, не розкриваючи їх зміст. Це призводить до того, що недостатньо уваги приділяється суб'єктивній стороні цього злочину й на практиці. Суди, всупереч вимогам п. 2 ч. 1 ст. 64 КПК України, часто не вказують у вироку психічний зміст вини, залишають нез'ясованим питання про те, які мотиви керували винним та яку мету він ставив перед собою.

Таке становище не сприяє відповідності призначеного покарання вчиненому діянню, суперечить вимогам кримінально-процесуального закону, не забезпечує захисту прав особи, щодо якої ведеться кримінальне переслідування.

М.І. Бажанов під суб'єктивною стороною розуміє внутрішню сторону злочину, тобто психічну діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості й волі до суспільно небезпечного діяння, котре нею вчиняється, і до його наслідків [96, с. 129]. Вона є відносно самостійним елементом єдиної соціально-нормативної системи складу злочину. З одного боку, вона, як і будь-яка ознака, певним чином пов'язана з іншими елементами – об'єктом, об'єктивною стороною і суб'єктом, а з іншого боку – компоненти, які її становлять, самі впливають на об'єктивну реальність і взаємодіють з нею.

В.М. Кудрявцев доречно відмітив, що суб'єктивна сторона багато в чому породжує, спрямовує і регулює об'єктивну сторону злочину [105, с. 12–13]. Відмічаючи нерозривний зв'язок суб'єктивного і об'єктивного у злочинному діянні, А.О. Пінаєв зауважив, що якщо суб'єктивне – це внутрішнє ставлення особи до об'єктивного, то, у свою чергу, об'єктивне (діяння, наслідки тощо) дозволить правильно визначити суб'єктивні ознаки посягання [151, с. 126].

Отже, суб'єктивна сторона злочину – це ті внутрішні процеси, що відбуваються у психіці осудної особи під час вчинення нею передбаченого законом про кримінальну відповідальність суспільно небезпечного діяння. Утворюючи психічний зміст суспільно небезпечного діяння, суб'єктивна сторона злочину є його внутрішньою (стосовно об'єктивної) стороною.

КК України 2001 р. вперше в історії кримінального права України дав законодавче визначення вини. Відповідно до ст. 23 КК України виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК України, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності.

Вина при незаконних діях з підробленими грошима, державними цінними паперами чи білетами державної лотереї зумовлюється сукупністю ознак, що характеризують об'єкт, предмет і об'єктивну сторону злочину, які, відображаючись у свідомості суб'єкта, охоплюються його психічним ставленням.

З'ясування ознак суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 199 КК України, має важливе значення, адже роль суб'єктивної сторони полягає в тому,

що за її допомогою точно кваліфікуються злочини, відокремлюються один від одного подібні склади злочинів, індивідуалізується відповідальність винних осіб, а також визначаються заходи для їх подальшого виправлення.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується виною у формі умислу або необережності, а також мотивом і метою, які у сукупності відображають зв'язок свідомості та волі особи до вчинюваного нею суспільно небезпечного діяння і його наслідків [216, с. 195].

У зв'язку з цим виникає необхідність з'ясувати форму і вид вини, що є характерною для виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збуту підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї, а також її зміст.

Закон про кримінальну відповідальність визначає умисел стосовно матеріальних складів злочинів. Як ми зазначали вище, злочин, передбачений ст. 199 КК України, – з формальним складом. У теорії кримінального права є різні погляди на те, чи можливий непрямий умисел у злочинах з формальним складом. Низка вчених (Б.С. Утевський, О.М. Ігнатов, Г.А. Крігер, П.А. Воробей) стверджують, що непрямий умисел можливий як у злочинах з матеріальним, так і з формальним складом. При цьому в злочинах з формальним складом вольове ставлення винного передбачається або до наслідків, що перебувають поза межами складу злочину [27, с. 107; 89; 226, с. 238], або до соціальних властивостей вчинюваного діяння, тобто до його суспільної небезпеки [67].

Однак, як зауважив П.С. Дагель, питання про бажання чи свідоме допущення наслідків має значення для розмежування форм вини лише стосовно наслідків, що є ознаками об'єктивної сторони складу злочину. Ставлення ж до наслідків, що не мають юридичного значення і тому не включені до кола ознак складу злочину, не можуть визначати зміст та форму вини [37, с. 75]. Не включаючи наслідки в коло ознак складу злочину, законодавець тим самим не вимагає встановлення характеру їх передбачення. Наслідки при вчиненні злочину, передбаченого ст. 199 КК України, полягають у заподіянні шкоди об'єкту посягання – суспільним відносинам у сфері грошового обігу, обігу

державних цінних паперів та білетів державної лотереї. Ці наслідки існують поза межами складу злочину і їх не можна зафіксувати звичними для нас способами.

Але такі наслідки завжди бувають. Про те, що вони настали, свідчить винне вчинення суспільно небезпечного діяння, оскільки ці наслідки органічно й нерозривно пов'язані з діянням. Тому форму вини злочину, передбаченого ст. 199 КК України, ми повинні визначати за ставленням суб'єкта до вчинення передбаченого статтею закону про кримінальну відповідальність діяння. У зв'язку з цим виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї, як і будь-який інший злочин з формальним складом, не може бути вчинено з непрямым умислом, оскільки ставлення у вигляді «не бажав, але свідомо припускав» можливе лише до наслідків і в жодних формах не може бути застосоване до діяння.

Специфіку законодавчої конструкції окремих складів злочинів відображає Кримінальний кодекс Республіки Узбекистан [222]. Відповідно до ст. 21 цього закону злочин, моментом закінчення якого стаття Особливої частини Кримінального кодексу визнає виконання суспільно небезпечного діяння, визнається умисним, якщо особа, яка його вчинила, усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння і бажала його вчинити. Вважаємо за доцільне закріпити подібне положення й в КК України. На нашу думку, це б допомогло більш правильно встановлювати форму та вид вини кожного окремого злочину в теорії кримінального права та на практиці.

Неможливе також вчинення злочину, передбаченого ст. 199 КК України, з необережності. А.І. Рарог зазначає, що злочинна самовпевненість як вид необережності за своєю психічною суттю нерозривно пов'язана із суспільно небезпечними наслідками. Без наслідків неможливо сконструювати ні інтелектуальну, ні вольову ознаку цього виду необережності. У злочинах, склад яких не включає наслідки як ознаку об'єктивної сторони, самовпевненість як і непрямий умисел бути не може, оскільки неможливо говорити про передбачення

суспільно небезпечних наслідків чи розрахунок на їх відвернення як результат власних діянь, що вчиняють свідомо та з власної волі [189, с. 53-54]. Такої ж думки дотримуються й В.І. Борисов, С.І. Нежурбіда та інші вчені [140; 218, с. 141-142].

Однак в юридичній літературі не виключається можливість необережного вчинення злочинів із формальним складом. Так, на думку П.С. Дагеля, Р.І. Міхеева, А.І. Рарога, Р.В. Вереші та інших науковців, можливим є вчинення злочинів із формальним складом через злочинну недбалість. Психічний зміст злочинної недбалості у злочинах із формальним складом, на їх думку, характеризується відсутністю усвідомлення суспільно небезпечного характеру діяння при наявності обов'язку та можливості такого усвідомлення [18, с. 14; 36, с. 37; 37, с. 101; 189, с. 53-54].

У злочинах, обов'язковою ознакою складу яких є настання суспільно небезпечного наслідку, неможливе заподіяння шкоди їх об'єкту без настання цього наслідку. Тому ми вважаємо, що усвідомлення суспільної небезпеки в таких злочинах неможливе без передбачення настання суспільно небезпечних наслідків. Саме для злочинів із матеріальним складом закон про кримінальну відповідальність визначає психічний зміст злочинної недбалості: не передбачав суспільно небезпечні наслідки, хоча повинен і міг їх передбачити. Якщо суб'єкт не передбачав настання суспільно небезпечних наслідків, то, на нашу думку, він й не усвідомлював суспільної небезпеки своїх дій (бездіяльності). Т.Л. Сергєєва зазначає, що при недбалості винний не передбачає наслідків своїх дій, тому що саме непередбачення наслідків є тією суб'єктивною причиною, через яку винний позбавляється можливості уникнути злочинного результату [203]. У злочинах із формальним складом заподіяння шкоди об'єкту, що охороняється, настає одночасно із вчиненням суспільно небезпечного діяння. В цьому випадку суспільно небезпечна дія (бездіяльність) настільки тісно пов'язана із охоронюваними законом про кримінальну відповідальність суспільними відносинами, що вчинення суспільно небезпечного діяння свідчить про заподіяння шкоди об'єкту. Тому, якщо особа у злочинах із формальним складом

усвідомлює фактичну сторону свого діяння та усі його об'єктивні ознаки, то вона усвідомлює, що тим самим порушуються охоронювані цим законом суспільні відносини, а отже, усвідомлює суспільну небезпеку цього злочину. Осудна особа, що досягла встановленого віку, завжди усвідомлює суспільну небезпеку своїх дій (бездіяльності).

Тому ми вважаємо, що злочинна самовпевненість та злочинна недбалість є неможливими у злочинах із формальним складом. Про неможливість вчинення злочинів з формальним складом з необережності наголошують і науковці. Так, на думку В.Ф. Кириченка, відповідальність за необережність констатується в законі таким чином, що вона можлива лише при реальному настанні результату. Необережні дії, які могли спричинити наслідки, але не спричинили, не містять достатньо підстав для притягнення особи до кримінальної відповідальності. Відповідно, питання про необережність може розглядатися лише щодо наслідків, які наступили [219, с. 187]. Такої ж думки додержується й В.А. Нерсисян. Він пропонує викласти статтю закону, що розкриває зміст необережності, таким чином, щоб виключалась сама можливість її застосування до злочинів із формальним складом [142]. На думку М.І. Хавронюка та А.В. Наумова, необережне діяння отримує кримінально-правову оцінку лише у зв'язку з суспільно небезпечними наслідками, що настали, а їх відсутність свідчить про відсутність злочину [139, с. 232, 244-245; 236, с. 68-69].

Отже, злочин, передбачений ст. 199 КК України, може бути вчиненим лише з прямим умислом. Крім вищенаведеного, про це свідчить і визначення диспозицією ст. 199 КК України спеціальної мети – збуту як конститутивної ознаки складу виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї. Такої ж думки дотримуються М.І. Бажанов [98, с. 158], О.О. Дудоров [44, с. 49], М.І. Мельник [137, с. 465], А.В. Савченко [209, с. 393], О.І. Хар [237], С.С. Яценко [134, с. 369] та інші науковці.

Цю позицію відстоюють і суди у своїй практичній діяльності. Так, зокрема, Пленум ВСУ у своїй постанові від 12 квітня 1996 р. № 6 «Про практику розгляду

судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів» [183] роз'яснює, що збут таких предметів – це умисна форма їх відчуження: використання як засобу платежу, продаж, розмін, обмін, дарування, передача в борг і в рахунок покриття боргу, програш в азартних іграх тощо. Збут предметів злочину, передбаченого ст. 199 КК України, вчинений з необережності, наприклад, внаслідок необережного зберігання без мети збуту виявленої підробленої купюри поряд зі справжніми, не становить складу злочину.

Зміст вини утворюють два обов'язкових елементи, які у своїй сукупності є вираженням свідомої і вольової діяльності людини – інтелектуальний і вольовий моменти. Як зазначають П.С. Дагель та Д.П. Котов, для правильної кваліфікації будь-якого суспільно небезпечного діяння необхідно встановити не тільки вину, а й її зміст, складовими елементами якої є свідомість (інтелектуальний момент) і воля (вольовий елемент) [39, с. 83].

Усвідомлення характеру й особливостей об'єкта посягання відбувається за допомогою усвідомлення властивостей і значення предмета злочину. Необхідно зазначити, що особа розуміє соціальну цінність грошей, державних цінних паперів та білетів державної лотереї і тому з раннього дитинства усвідомлює протиправність підроблення таких предметів. Вчиняючи незаконні дії з зазначеними предметами, винний чітко розуміє, що порушує монопольне право держави на їх випуск, усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння і передбачає настання суспільно небезпечних наслідків. Така особа усвідомлює, що заподіює реальну майнову шкоду власнику майна (інтелектуальний момент вини) та бажає, шляхом вчинення таких дій, отримати це майно (право на майно) за рахунок заподіяння шкоди власнику цього майна (вольовий момент). Вольовий момент умислу при вчиненні злочину, передбаченого ст. 199 КК України, характеризується бажанням винного виготовляти, зберігати, набути, перевозити, пересилати, ввозити в Україну предмети, зазначені у ст. 199 КК України, з метою збуту і збути їх, щоб отримати прибуток, не затрачаючи суспільно корисної праці. Отже, характер такого інтелектуального і вольового ставлення винного до наслідків своїх дій ще раз підкреслює, що виготовлення, зберігання, придбання,

перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї – це злочин, що може бути вчиненим винятково з прямим умислом. Судова практика дотримується позиції, згідно з якою у випадку вчинення злочинів з прямим умислом необхідно встановлювати докази того, що особа усвідомлювала суспільну небезпеку своїх дій та бажала їх вчинити (наприклад, п. 12 постанови Пленуму ВСУ від 15 квітня 2005 р. № 5 «Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» [165]).

Кримінальну відповідальність при збуті підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї буде нести особа, яка чітко знала, що вони фальшиві. Особа, яка фактично запускає в обіг підроблений грошовий знак, державний цінний папір або білет державної лотереї, не усвідомлюючи при цьому дійсний характер відповідного предмета (наприклад, вона отримала купюру на ринку як здачу), кримінальній відповідальності не підлягає, оскільки відсутність усвідомлення суспільно небезпечного характеру вчинених дій означає відсутність умислу. Не підлягатиме кримінальній відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 199 КК України, і особа, яка виготовила підроблені гроші, державні цінні папери чи білети державної лотереї без мети збуту, хоча згодом вони були реалізовані без її згоди іншими особами.

З приводу цього Н.С. Пономарьов наводить цікавий приклад. У період роботи оператором розмножувальної техніки Ч. виготовила без мети збуту підроблену купюру і подарувала її як сувенір брату, який зберігав цей грошовий знак у себе вдома. К., прийнявши купюру за справжню, викрав її і передав чоловіку своєї доньки А. Останній був затриманий у відділенні банку при спробі її обміну. Враховуючи, що Ч., виготовляючи підроблену купюру, не переслідувала мети збуту, а А. при обміні сумлінно помилявся щодо істинних властивостей банкноти, кримінальна справа стосовно Ч. та А. була закрита [163, с. 68]. Подібні дії не можна кваліфікувати за ст. 199 КК України, оскільки дії зазначений вище осіб не охоплювались прямим умислом.

У п. 2 ст. 64 КПК України сказано, що до обставин, які підлягають доказуванню по кримінальній справі, належать винність обвинуваченого у вчиненні злочину і мотиви злочину [101]. В мотивувальній частині обвинувального вироку, серед інших, повинна міститися й інформація про форму вини і мотив злочину (ч. 1 ст. 334 КПК України) [101, с. 648]. А.І. Рарог зазначає, що вина не дає відповіді на запитання, чому і навіщо винний вчинив злочин [188, с. 33]. Крім вини до суб'єктивної сторони складу злочину належить мотив та мета, якими керувалася особа під час вчинення злочину. Без їх встановлення неможливо виявити соціальну сутність вини (психічне ставлення винного до вчиненого), а також визначити ступінь вини.

За своїм характером мотив тісно пов'язаний із метою злочину, оскільки саме він є поштовхом до досягнення злочинного результату. Однак у жодному разі не можна ототожнювати поняття «мотив» і «мета», тому що їхній зміст нетотожний [20, с. 38]. Мотив дає відповідь на питання: чому особа вчиняє діяння, що є спонуканням для вчинення. Мета ж відповідає на питання: заради чого особа вчиняє діяння, що вона прагне досягти цим, до якого конкретного результату прямує винний. Тому мотив і мета взаємопов'язані, але водночас не тотожні поняття, іншими словами, усвідомлення мотиву перетворює його на мету.

Як зазначають П.С. Дагель та Д.П. Котов, мета злочину – це ідеальний образ бажаного для особи результату, якого вона прагне досягти, вчиняючи суспільно небезпечне діяння [39, с. 84]. Вона може бути конститутивною ознакою суб'єктивної сторони у разі, коли безпосередньо вказується в законі або впливає із самого змісту диспозиції кримінально-правової норми, так, як це є у ст. 199 КК України. В такому випадку саме мета вказує на наявність прямого умислу, оскільки спрямованість умислу визначається метою, якою керується суб'єкт і уявленням останнього про бажані наслідки [39, с. 53].

Законодавець, формулюючи текст ст. 199 КК України, не включив мету до переліку конструктивних ознак складу збуту підробок. Водночас він чітко визначив спрямованість суб'єктивної сторони виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну підроблених грошей,

державних цінних паперів чи білетів державної лотереї, фіксуючи увагу на меті збуту.

Кримінальна відповідальність за виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї може наступити тільки у випадку, коли винний переслідував мету збуту, тобто хотів запустити підробки в обіг під виглядом справжніх предметів. У зв'язку з цим встановлення мети збуту при виготовленні, зберіганні, придбанні, пересиланні, ввезенні в Україну підроблених грошей, державних цінних паперів і білетів державної лотереї має принципове значення, оскільки лише при вчиненні зазначених вище дій з метою збуту має місце склад злочину, передбачений ст. 199 КК України.

Правоохоронні органи та органи правосуддя не завжди з достатньою повнотою з'ясовують мету вчинення даного злочину, приділяючи увагу переважно встановленню об'єктивних ознак, які вказані в диспозиції аналізованої статі. Внаслідок цього іноді робляться необґрунтовані висновки про наявність мети злочину на підставі, головним чином, факту виявлення підробок або інструментів чи пристосувань, призначених для їх виготовлення, всупереч іншим обставинам.

Н.С. Пономарьов вважає, що при виявленні та оцінці мети збуту досить важливого значення набуває ретельний аналіз об'єктивної сторони діяння, оскільки її зміст залежить від уявлень суб'єкта злочину, його мотивів та мети [163, с. 72]. Він вважає, що на наявність мети збуту при вчиненні виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї можуть вказувати такі обставини: приховання цього факту від оточуючих, зокрема, від родичів, сусідів, товаришів по службі; характер обладнання, яке використовується для виготовлення фальшивок; значні матеріальні витрати на придбання такого обладнання; кількість останніх; характер підготовчих дій; намагання винної особи досягти значної подібності підробки із справжніми предметами; відповідна домовленість з особою, яка

придбала фальшивки; зізнання обвинуваченого (підсудного) й покази свідків; невідповідність характеру протиправних дій професійним і любительським заняттям винного; місце й обстановка виробництва фальшивок; інші обставини [163, с. 72].

Досить часто трапляються випадки, коли особа, переслідуючи мету збуту, виготовляла, зберігала, придбавала, перевозила, пересилала, ввозила в Україну підроблені гроші, державні цінні папери чи білети державної лотереї, але згодом, під впливом різних чинників, змінила свою думку та від мети збуту відмовилася. Чи є в такому випадку склад злочину, передбаченого ст. 199 КК?

На нашу думку, для вирішення цього питання слід виходити з того, чи містили дії особи, коли вона відмовилась від мети збуту, склад закінченого злочину, чи вона відмовилась від мети збуту на стадії готування або замаху.

У попередньому розділі ми визначали, що виготовлення підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї є закінченим з моменту виготовлення хоча б однієї грошової купюри, державного цінного папера чи білету державної лотереї. Придбання та зберігання – з моменту, коли особа отримує у володіння зазначені предмети. Перевезення та пересилання – з моменту початку переміщення цих предметів особисто чи за допомогою інших осіб. Ввезення в Україну – з моменту перетину державного кордону України. Якщо усі зазначені вище дії були вчиненими з метою збуту підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї, вони утворюють закінчений склад злочину. В такому випадку подальша відмова винної особи від мети збуту не має значення для кримінальної відповідальності особи. Якщо ж особа добровільно та остаточно відмовилась від мети збуту на стадії готування чи замаху, її дії не містять складу злочину, оскільки має місце добровільна відмова.

Вказівка закону на мету збуту при виготовленні, зберіганні, придбанні, перевезенні, пересиланні, ввезенні в Україну предметів, які зазначені у ст. 199 КК України, має значення головним чином для відмежування цього складу злочину від випадків виготовлення зображень, наприклад, грошових знаків в інших цілях.

Прикладом останнього може бути виготовлення бутафорських грошей в театрах [206, с. 46]. Бутафорські гроші виготовляються театральними художниками і навіть деякими бутафорськими майстернями і призначаються для використання в виставах замість справжніх грошей. Їхня схожість із справжніми грошима, за певних умов, становить безпосередню небезпеку їх злочинного використання для збуту під виглядом справжніх. Однак в таких випадках кримінальна відповідальність виключається, оскільки дії щодо виготовлення таких грошей вчиняються без мети збуту.

Отже, відсутність мети збуту виключає відповідальність за ст. 199 КК України. Наприклад, відсутній склад злочину, якщо особа, виготовляючи підроблені гроші, демонструє свої здібності як художника, жартує, поповнює власну колекцію або підроблені гроші, державні цінні папери чи білети державної лотереї потрібні їй для досягнення певної мети, що не пов'язана з їх збутом, скажімо, для постановки театральної вистави. О.О. Дудоров схиляється до думки, що такі і подібні їм дії позбавлені суспільної небезпеки, не завдають шкоди системі грошового обігу, злочином не визнаються і визнаватись не повинні. У зв'язку з цим він вважає, що навряд чи можна погодитись із висловленою в юридичній літературі пропозицією виключити вказівку на мету збуту із ст. 199 КК України [25]. Проблема посилення ефективності протидії підробленню грошей, державних цінних паперів і білетів державної лотереї має вирішуватись шляхом поліпшення діяльності правоохоронних органів, запровадження дієвого контролю за обігом відповідної техніки і обладнання, а не за рахунок соціально і юридично необґрунтованих змін закону [44, с. 50]. Ми повністю згодні з даною позицією.

Мотивом злочину є усвідомлене спонукання особи, яке викликає у неї умисел вчинити злочин. Як зазначає А.В. Савченко, у свідомості людини відбувається внутрішній процес формування, розвитку і реалізації мотиву – процес суб'єктивної (психічної або внутрішньої) детермінації суспільно небезпечного діяння, тобто мотивація діяння, до якої входять мотив та інші складові компоненти: потреби, цінності, цілі, ідеали, емоції тощо. Завдяки мотивації

досягається цілеспрямованість і осмисленість дій у цілісному поведінковому акті суб'єкта злочину [196, с. 35–36].

Закон про кримінальну відповідальність чітко не передбачає мотив як обов'язкову ознаку злочину, передбаченого ст. 199 КК України. В літературі, як правило зазначається, що мотиви при вчиненні злочину, передбаченого ст. 199 КК України, можуть бути різними і на кримінально-правову кваліфікацію діяння не впливають, проте їх встановлення є необхідним під час проведення досудового слідства та судового розгляду кримінальної справи. Кримінально-правове значення цієї ознаки суб'єктивної сторони враховується при характеристиці особи та ступеня її вини; мотив вказує на негативне ставлення особи до основних соціальних цінностей; впливає на ступінь тяжкості злочину, а через нього – на індивідуалізацію покарання в межах санкції даної статті.

У більшості випадків виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї вчиняється з корисливих мотивів. Із 67 вивчених нами кримінальних справ усі 127 осіб, що були засуджені за вчинення злочину, передбаченого ст. 199 КК України, вчинили діяння з корисливих мотивів (Додаток А).

Винний, який вчиняє злочин, передбачений ст. 199 КК України, з корисливих мотивів, у більшості випадків має на меті отримання прибутку, а не завдання збитків економічній системі держави. Особа прагне незаконно отримати для себе чи інших осіб, у матеріальному становищі яких вона особисто зацікавлена, тих чи інших матеріальних благ. Винний збагачується шляхом вилучення частини чужого майна з фонду майна іншої особи, колективу чи держави та звернення його на свою користь для розпорядження ним як своїм власним. Однак, заподіяння шкоди суспільним відносинам у сфері власності є додатковим безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 199 КК України.

Ю.В. Солопанов займає позицію, що при збуті фальшивих грошей винний переслідує саме корисливу мету, але жодних аргументів щодо обґрунтування цього висновку не наводить [206, с. 56]. З ним згідний і Н.С. Пономарьов, який

відсутність у статті, яка передбачає кримінальну відповідальність за виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї, вказівки на корисливий мотив пояснює тим, що в деяких кримінально-правових нормах законодавець свідомо не включає мотив до конститутивних ознак того або іншого діяння, хоча кримінальна відповідальність за їх здійснення можлива тільки за наявності певних мотивів. Подібний техніко-юридичний прийом опису кримінально-правової заборони робить текст закону коротшим і лаконічнішим, додає Кримінальному кодексу характер систематизованого, глибоко осмисленого акту [163, с. 76].

Н.С. Пономарьов вважає, що корисливий мотив збуту представляється цілком обґрунтованим ще й тому, що гроші та державні цінні папери, виступаючи як предмет посягання, за своєю матеріальною природою є речами, а тому вчинені з їх використанням операції носять майновий характер. Виходячи з цього, він зазначає, що законодавець при створенні даної норми визнав можливим не вказувати в тексті корисливий мотив, щоб значення даного поняття не розкривати шляхом переліку ознак, які входять до нього. Фальшивомонетник ставить перед собою мету збагачення, інакше його дії не мали б значення. Причому мотив збуту підроблених грошей, переслідуваний при їх виготовленні, є лише проміжною ланкою у ланцюзі його злочинних намірів [163, с. 76].

Ми підтримуємо позицію, що корисливий мотив є обов'язковою ознакою складу аналізованого злочину. Поряд з вищенаведеними аргументами, слід, на нашу думку, особливо вказати, що на це міститься опосередкована вказівка в самому КК. Йдеться про те, що за вчинення цього злочину (ч. 3 ст 199 КК) може бути застосоване покарання у виді конфіскації майна. А відповідно до ч. 2 ст. 59 КК такий вид покарання встановлюється лише за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини. Тобто, по суті сам законодавець визнав, що цей злочин слід вважати корисливим.

Окрім цього, слід також відзначити, що мета збуту і корисливий мотив, як правило, взаємозв'язані і взаємозумовлені сторони єдиного вольового процесу,

що відображають різні етапи аналізованого злочину. Збут завжди передує і найчастіше завершується отриманням зиску, як і корисливий мотив зумовлює мету збуту підробок, переслідувану при їх виготовленні. Корисливий мотив може мати різний вияв: це і бажання отримати матеріальний добробут, і прагнення позбавитися боргу тощо, але суть при цьому залишається одна – отримання матеріальної вигоди.

Сьогодні ми зустрічаємо і випадки, коли мотивом виготовлення підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї є підтримка незаконних воєнізованих або збройних формувань, фінансування терористичної діяльності, створення фінансової бази у боротьбі за незалежність. У попередніх розділах ми вже зазначали, що траплялися випадки, коли аналізований злочин вчинявся з мотивів диверсії, підриву економіки інших держав. Так, наприклад, у 1775 р. США, які вели війну проти Великобританії, випустили в обіг паперові гроші під назвою «континентальні». Великобританія з метою підриву економіки США виготовила значну масу таких підроблених грошей і розповсюдила їх на території США. До подібної економічної диверсії згодом вдавалися багато країн та вдаються сьогодні [147]. Так чи інакше, на нашу думку, будь-які з вищеназваних проявів, є різновидами користі, адже злочинець отримує певні блага чи переваги за одержання яких мав би понести витрати справжніх коштів без затрат таких, що є одним з проявів користі.

Висновки до третього розділу

Підсумовуючи викладене, ми приходимо до висновку, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. 199 КК України, є фізична, осудна особа, якій на момент вчинення злочину виповнилось 16 років. Громадяни України підлягають кримінальній відповідальності за ст. 199 КК України незалежно від того, де вони вчинили передбачені цією статтею суспільно небезпечні діяння: на території України чи поза її межами. Кримінальній відповідальності за ст. 199 КК України підлягають іноземні громадяни та особи без громадянства, незалежно від того, чи

проживають вони постійно в Україні, якщо вони вчинили виготовлення, зберігання, пересилання, перевезення, з метою збуту або збут підроблених грошей, цінних паперів чи білетів державної лотереї на території України, а також їх ввезення в Україну. Іноземні громадяни та особи без громадянства, що постійно в Україні не проживають, які вчинили виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання з метою збуту або збут грошей за кордоном і знаходяться на території України, підлягають кримінальній відповідальності в Україні за ст. 199 КК України.

- суб'єктивна сторона складу виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збуту підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї характеризується такими ознаками: а) злочин, передбачений ст. 199 КК України, може бути вчиненням лише із прямим умислом який полягає в усвідомленні особою факту вчинення діяння, передбаченого ст. 199 КК України, та його суспільної небезпеки і в бажанні його вчинити, а також в усвідомленні особою предмета злочину, тобто того, що вона вчиняє незаконні дії з підробленими грошима, державними цінними паперами та білетами державної лотереї; б) законодавець визначає мету збуту як конститутивну ознаку суб'єктивної сторони виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну зазначених предметів; хоча це чітко не зазначало у ст. 199 КК, на нашу думку, наявність корисливого мотиву є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу злочину передбаченого в ній. Як аргумент наводиться положення, що за вчинення цього злочину може бути застосоване покарання у виді конфіскації майна. А відповідно до ч. 2 ст. 59 КК такий вид покарання встановлюється лише за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини. Вивчення емпіричної бази підтвердило це положення – у 100% досліджених справ про злочини відповідальність за вчинення якого передбачена у ст. 199 КК вони вчинялися з корисливих мотивів.

Розділ 4

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ВИГОТОВЛЕННЯ ТА ІНШИХ НЕЗАКОННИХ ДІЙ З ПІДРОБЛЕНИМИ ГРОШИМА, ДЕРЖАВНИМИ ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ ЧИ БІЛЕТАМИ ДЕРЖАВНОЇ ЛОТЕРЕЇ

4.1. Проблеми визначення змісту кваліфікуючих ознак виготовлення та інших незаконних дій з підробленими грошима, державними цінними паперами чи білетами державної лотереї

Розв'язання проблем кримінально-правової оцінки виготовлення та інших незаконних дій з підробленими грошима, державними цінними паперами чи білетами державної лотереї, як видається, може відбуватися у двох площинах: розгляд змісту структурних елементів ст. 199 КК України на предмет визначення юридичної природи та змісту ознак, що там закріплені, та вирішення питання відмежування складів злочину, зазначених у ст. 199 КК України від суміжних складів злочинів.

Побудова складів злочинів підпорядкована певним закономірностям, які залежать від розташування елементів і ознак складу злочину між собою. Виходячи з цих закономірностей, поряд з основним (простим) складом злочину за ступенем суспільної небезпеки виділяють кваліфікований, особливо кваліфікований та склад злочину з пом'якшуючими обставинами [94, с. 71–72]. Кваліфікуючі ознаки в науці кримінального права визначаються як передбачені законом характерні для частини злочинів певного виду істотні обставини, які відображають типовий, але значно змінений (порівняно з основним складом злочину) ступінь суспільної небезпеки діяння й особи винного і впливають на законодавчу оцінку (кваліфікацію) вчиненого й міру відповідальності [76, с. 9].

Природа кваліфікуючих ознак подвійна. З одного боку, вони входять у сукупність ознак складу злочину і таким чином повинні бути наділені певними рисами, властивими ознакам складу. Завдяки цим рисам вони набувають здатності впливати на кваліфікацію вчиненого, викликати появу нової санкції, що відображає специфіку диспозиції. Оскільки розглядувані обставини належать до ознак складу злочину, їх встановлення становить виключно прерогативу законодавця. Відповідно, види, а відтак і межі кожного з видів кваліфікуючих ознак повинні бути визначені чітко і однозначно самим законодавцем у кримінально-правовій нормі. З другого боку, кваліфікуючі ознаки не входять у ту єдиною можливу сукупність ознак суспільно небезпечного діяння, яка визначає його відповідно до закону як злочинне та кримінально каране. Дані ознаки, як вже відзначалося, використовуються законодавцем для конструювання більш небезпечного різновиду діянь, встановлення в законі нових меж караності, посиленої санкції порівняно з тією, що поєднана з основним складом злочину [104, с. 80–81].

За допомогою кваліфікуючих ознак фальшивомонетництва законодавець проводить своєрідну градацію караності, тим самим звужуючи сфери суддівського угляду й можливості для індивідуалізації покарання.

Закон диференціює відповідальність за фальшивомонетництво з урахуванням ступеня його суспільної небезпечності (тяжкості) на три види: основний, кваліфікований та особливо кваліфікований. Кваліфікований склад даного злочину характеризується ознаками, передбаченими у ч. 2 ст. 199 КК України; особливо кваліфікований – ознаками, що містить ч. 3 ст. 199 КК України. Кожному з них притаманні свої особливі ознаки, детальний аналіз яких становить значний теоретичний і практичний інтерес.

Водночас необхідно підкреслити, що як кваліфікуючі, так і особливо кваліфікуючі ознаки у рівній мірі належать до будь-якої із трьох форм, у котрих ззовні виражається аналізований злочин. Встановлення цих ознак свідчить про підвищений (у порівнянні з основним складом) ступінь суспільної небезпеки.

Слід відмітити, що кваліфікація діяння винного за ч. 2 або ч. 3 ст. 199 КК України передбачає також обов'язкове встановлення по справі вини особи щодо всіх кваліфікуючих чи особливо кваліфікуючих ознак фальшивомонетництва, що їй інкримінуються. Це положення витікає із вимоги закону про кримінальну відповідальність про те, що «особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду» (ч. 2 ст. 2 КК України).

До числа кваліфікуючих ознак злочину, котрий досліджується, законодавець відніс дії, передбачені ч. 1 ст. 199 КК України, вчинені: повторно; за попередньою змовою групою осіб; у великих розмірах.

Особливо кваліфікуючими ознаками у ч. 3 ст. 199 КК України названі вчинення злочину організованою групою або в особливо великому розмірі [119].

Повторне вчинення злочину, як правило, свідчить про підвищений ступінь суспільної небезпеки особи, про наявність укоріненої у її свідомості і поведінці певної антигромадської орієнтації. Із 67 вивчених нами кримінальних справ 36 (54,0%) вчинено за попередньою змовою групою осіб (Додаток А). Відповідно до ч. 1 ст. 32 КК України повторністю злочинів визнається вчинення двох або більше злочинів, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини Кримінального кодексу. При цьому слід мати на увазі, що для визнання фальшивомонетництва повторним не має значення, чи були обидва (або більше) злочинів закінченими, або один з них був лише готуванням до фальшивомонетництва або замахом на нього. Не мають значення і роль, яку виконував співучасник у даному злочині, а також форми співучасті в злочинах, що утворюють повторність. На кваліфікацію вчиненого не повинен також впливати той факт, чи був винний засуджений за раніше вчинені незаконні дії з підробленими грошима, державними цінними паперами чи білетами державної лотереї, оскільки повторність має місце в обох випадках. За загальним правилом повторність відсутня у випадках, коли щодо попереднього злочину судимість було знято або погашено, закінчилися строки давності притягнення особи до

кримінальної відповідальності або виконання обвинувального вироку, або особу було звільнено від кримінальної відповідальності у встановленому законом порядку.

Ознакою, котра розмежовує вчинення фальшивомонетництва повторно від продовжуваного злочину, виступає наступна: при повторності умисел винного на вчинення злочину виникає самостійно, заново, окремо щодо кожного випадку фальшивомонетництва, при продовжуваному злочині умисел об'єднаний єдиним злочинним наміром.

У кримінально-правовій літературі виділяють три види повторності: повторність тотожних злочинів, повторність однорідних злочинів та повторність різнорідних злочинів. У ч. 2 ст. 199 КК України роль кваліфікуючої ознаки відіграє лише повторність тотожних злочинів, тобто злочинів, ознаки складу яких повністю співпадають [117, с. 61]. Отже, немає значення, у якій формі винним був вчинений попередній злочин. Так, наприклад, перший злочин може бути вчиненим у формі виготовлення підробок з метою збуту, другий – ввезення в України з метою збуту.

Ми схилиємося до думки, що в діях особи, яка двічі вчинила фальшивомонетництво в одній формі, є лише повторність і немає потреби кваліфікувати вчинене за сукупністю. Відповідно особа, яка двічі вчинила фальшивомонетництво, з яких ні за одне не була засуджена, повинна нести кримінальну відповідальність лише за ч. 2 ст. 199 КК України. Здебільшого таким шляхом іде й практика. Однак при застосуванні цієї статті закону про кримінальну відповідальність виникають ускладнення у випадку, коли вчинені в одній формі діяння закінчені на різних стадіях, або ж винний виконував різні ролі при їх вчиненні.

Розглядаючи ознаку повторності при вчиненні злочину, передбаченого ст.199 КК України, видається за необхідне звернути увагу на примітку до ст. 224 КК України «Виготовлення, збут та використання підроблених недержавних цінних паперів». У ній зазначається, що повторним у ст. 224 визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила злочин,

передбачений цією статтею або ст. 199 цього кодексу. У даному випадку йдеться про, так звану, спеціальну повторність, правове регулювання якої визначено у ч. 3 ст. 32 КК України – вчинення двох або більше злочинів, передбачених різними статтями цього Кодексу, визнається повторним лише у випадках, передбачених в Особливій частині цього Кодексу. Виникає запитання, чому законодавець повторним не визнає фальшивомонетництво, яке було вчинене після того, як особа вчинила злочин, передбачений ст. 224 КК України? Натомість вчинення спочатку фальшивомонетництва, а згодом злочину, передбаченого ст. 224 КК України, кваліфікує відповідне посягання за ознакою повторності. На нашу думку, такий підхід не відповідає системності закону про кримінальну відповідальність, принципам кримінально-правового регулювання.

Виникає необхідність виробити єдине правило кваліфікації повторності однорідних злочинів, які посягають на порядок обігу грошей, цінних паперів та інших документів. Тим більше, чинне кримінальне законодавство містить приклади вирішення подібних питань. Так, зокрема, примітка до ст. 185 КК України визначає зміст поняття повторності щодо окремих, однорідних, на думку законодавця, злочинів проти власності. Системний аналіз злочинів у сфері господарської діяльності, їх видових (групових) об'єктів, що виділяються у межах родового об'єкта, дає можливість зробити висновок щодо однорідності посягань, передбачених ст.ст. 199, 200, 223 та 224. Тим більше, що сам законодавець, формулюючи примітку до ст. 224, частково це визнає. У зв'язку із наведеним ми пропонуємо доповнити примітку ст. 199 КК України пунктом 2, виклавши його у такій редакції: «У статтях 199, 200, 223 та 224 повторним визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених цими статтями».

Наступною кваліфікуючою ознакою у ч. 2 ст. 199 КК України є вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб. Дана ознака подібна до особливо кваліфікуючої ознаки, що зазначена у ч. 3 ст. 199 КК України – вчинення злочину організованою групою.

Слід зазначити, що дискусія щодо необхідності введення та застосування кваліфікуючої ознаки – вчинення аналізованого злочину за попередньою змовою групою осіб – в науці кримінального права велася давно. Так, ще у 1977 р. В.М. Коваленко у статті «К вопросу о понятии квалифицирующих признаков изготовления или сбыта поддельных денег или ценных бумаг» зазначає, що з метою вдосконалення наявного тоді кримінального законодавства та запобігання судових помилок у сфері боротьби з фальшивомонетництвом необхідно доповнити ст. 79 КК 1960 р. кваліфікуючою ознакою «фальшивомонетничество, совершенное группой лиц по предварительному сговору» [75].

Справді, вчинення фальшивомонетництва групою осіб завжди є більш небезпечним, ніж вчинення даного злочину однією особою, оскільки в такому випадку об'єднуються не тільки фізичні зусилля, а відбувається інтелектуальне, якісне об'єднання злочинців, які докладають спільних зусиль для досягнення єдиного результату [119].

Відтак кваліфікуюча ознака, що впливає на диференціацію кримінальної відповідальності – вчинення аналізованого злочину за попереднім зговором групою осіб, була законодавчо закріплена Законом України від 17. 06. 1992 р. № 2546-ХІІ «Про внесення змін і доповнень до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів Української РСР, Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення та Митного кодексу України» [54].

Як свідчить аналіз судової та слідчо-прокурорської практики, результативність групових злочинів набагато вища від відповідних злочинів, що вчинюються однією особою. Дані судової практики свідчать, що майже 77% злочинів, передбачених ст. 199 КК України, вчинено групами осіб.

Нагадаємо, що умовами кримінальної відповідальності за співучасть у аналізованому випадку є те, що співучасник групи за попередньою змовою повинен усвідомлювати факт участі у вчиненні злочину двох і більше співвиконавців. Попередня змова – це угода між кількома співучасниками злочинної діяльності про вчинення конкретного суспільно небезпечного

та протиправного діяння, яка досягнута заздалегідь, тобто до початку вчинення злочину.

На відміну від вчинення фальшивомонетництва одним виконавцем, у груповому злочині беруть участь декілька осіб, котрі об'єднують свої зусилля для виконання одного діяння, що містить ознаки об'єктивної сторони спільного для всіх учасників групи злочину. Отже, групове фальшивомонетництво завжди вчиняється спільними зусиллями декількох осіб.

Фальшивомонетництво, вчинюване за попередньою змовою групою осіб, характеризується наявністю сукупності суб'єктивних ознак:

- а) умисний характер злочину;
- б) внутрішня погодженість щонайменше двостороннім зв'язком спільних дій учасників фальшивомонетництва;
- в) наявність попередньої змови на вчинення злочину групою.

Передусім слід зазначити, що у співучасників за даної форми фальшивомонетництва формується єдиний умисел вчинити злочин групою. При цьому вина кожного учасника групового фальшивомонетництва виражається лише в прямому умислі.

Р.Р. Галіакбаров зазначає, що для визнання злочину, вчиненим за попередньою змовою групою осіб, необхідно встановити:

- а) множинність виконавців (співвиконавців), тобто участь у вчиненні злочину двох чи більше осіб;
- б) участь кожного з них у виконанні дій, що охоплюються ознаками об'єктивної сторони складу злочину;
- в) виконання злочину об'єднаними зусиллями – спільно;
- г) умисел кожного із співучасників на спільне вчинення посягання;
- д) погодженість дій учасників групи, що відображає їх взаємну поінформованість про спільне вчинення злочину;
- е) попередню змову на вчинення злочину групою [28, с. 8].

Слід зазначити, що наведені ознаки давали можливість відмежувати незаконне виготовлення та обіг підроблених грошей, державних цінних паперів

чи білетів державної лотереї, вчинене за попередньою змовою групою осіб, від іншої форми спільного вчинення злочину – співучасті із розподілом ролей за наявності лише одного виконавця. З урахуванням цього в ч. 2 ст. 79 КК 1960 р. «Виготовлення або збут підроблених грошей цінних паперів чи білетів державних лотерей» кваліфікуюча ознака «вчинення за попереднім зговором групою осіб» розумілася лише як участь у ньому декількох співвиконавців, які попередньо, до початку злочину, домовилися між собою про спільне його вчинення. Співучасть із розподілом ролей за наявності лише одного виконавця не визнавалася підставою для кваліфікації злочину за ознакою «вчинення за попереднім зговором групою осіб».

Ми вважаємо, що не можна погодитися з ч. 14 постанови Пленуму ВСУ від 12 квітня 1996 р. № 6 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів», де зазначено, що виготовлення з метою збуту, а також збут підроблених грошей чи державних цінних паперів належить кваліфікувати як вчинені за попереднім зговором групою осіб тоді, коли у злочині брали участь як співвиконавці дві і більше особи, котрі попередньо про це домовились, у тому числі й у разі розподілу між ними ролей (коли виготовлення або придбання проводилось одним, а збут – іншим) [183].

На нашу думку, у цій постанові йдеться про співвиконавців, які, по суті, не можуть бути організаторами, підбурювачами чи пособниками. Отже, згідно із положеннями даної постанови, вчинення фальшивомонетництва за попередньою змовою групою осіб можливе лише у формі співвиконавства (тобто простої співучасті).

Вважаємо, що таке вирішення цього питання не відповідає ч. 2 ст. 28 КК України. Адже кваліфікуючу ознаку «вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб» необхідно ставити у вину не лише у випадках співвиконавства з попередньою змовою (вчинення злочину кількома співвиконавцями), а й тоді, коли йдеться про співучасть з розподілом ролей (під розподілом ролей, зазначених у постанові, мається на увазі розподіл ролей між співвиконавцями).

У ч. 2 ст. 28 КК України не передбачено жодних вимог (на відміну від ч. 1 цієї ж статті, яка дає визначення поняття групи осіб) щодо обов'язкової участі декількох співучасників у вчиненні злочину лише як виконавців.

Отже, з аналізу положень ч. 2 ст. 28 КК України, можна зробити висновок, що при вчиненні злочину, передбаченого ст. 199 КК України, за попередньою змовою групою осіб за характером окремих співучасників може бути як проста, так і складна співучасть. У науці кримінального права під простою співучастю розуміють таке об'єднання зусиль співучасників, за якого кожен із них вчинює однакові, з правової точки зору, діяння і виступає як виконавець злочину. При складній співучасті співучасники виконують різні за характером і правовою оцінкою дії або бездіяльність, тобто тут має місце розподіл ролей між співучасниками [94, с. 155].

КК України поняття «вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб» привів у відповідність до реалій об'єктивної дійсності. Відповідно до ч. 2 ст. 28 КК України злочин визнається вчиненим за попередньою змовою групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення. Із ч. 2 ст. 28 випливає, що домовленість повинна стосуватись спільності вчинення злочину: узгодження об'єкта злочину, його характеру, місця, часу, способу вчинення, змісту виконуваних функцій тощо.

Отже, не є обов'язковою умовою, щоб всі особи такої групи вчинювали одні й ті ж дії. Вчиненим за цією ознакою злочин буде й у разі, коли одні співучасники безпосередньо займаються виготовленням підроблених предметів, вказаних у диспозиції ч. 1 ст. 199 КК України, інші обслуговують техніку, забезпечують сировиною і розроблюють технологію, а треті зберігають, перевозять або пересилають виготовлені підробки. Зв'язки між членами таких груп можуть бути родинними, а також такими, як спільне знайомство у місцях відбування покарання за минулими судимостями, знайомства з особами, що є корисними для процесу виготовлення або збуту фальшивих грошових знаків, цінних паперів, білетів державної лотереї та, зрештою, просто із спільних знайомств при випадкових

обставинах. Як правило такі групи невеликі, не мають чіткої організації, належного матеріального забезпечення та не є особливо небезпечними.

Таким чином, вважаємо за необхідне пропонувати Пленуму ВСУ у разі розробки нової постанови, яка б стосувалася розгляду кримінальних справ судами України про незаконне виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї, врахувати ст. 26 та ч. 2 ст. 28 КК України та сформулювати відповідне положення у такій редакції: «Незаконне виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї належить кваліфікувати як вчинені за попередньою змовою групою осіб тоді, коли у злочині брали участь дві і більше особи, які попередньо про це домовились, у тому числі й у разі розподілу між ними ролей».

Попередня змова є також при вчиненні фальшивомонетництва організованою групою і злочинною організацією [119, с. 244]. На практиці досить складно розмежувати вказані угруповання за такими ознаками, як «попередня змова» і «попереднє об'єднання», через те, що вони встановлюються та доводяться за допомогою однакових обставин, які властиві для всіх групових злочинів. І для злочинної групи, і для злочинної організації характерні наявність попередньої змови, попереднього плану дій. Їх відмінність полягає лише в тому, що злочинна організація націлена на постійне (тривале) заняття злочинною діяльністю, а організована група характеризується стійкістю. Закон про кримінальну відповідальність передбачає вчинення фальшивомонетництва організованою групою як кваліфікуючу обставину більшої тяжкості, ніж вчинення фальшивомонетництва за попередньою змовою групою осіб.

Аксіомою суспільного життя став той факт, що останнім часом в Україні існує досить стійка тенденція до зростання організованої злочинності. Ослаблення обмежувального режиму, інтеграція України в європейське та світове співтовариство певною мірою сприяли і розвитку фальшивомонетництва.

Виникла та стала реальністю небезпека проникнення на територію України організованих злочинних структур, основною діяльністю яких є виготовлення та збут фальшивих грошей. Ці процеси, вочевидь, можуть мати серйозні наслідки як для України, так і для інших країн світу [119].

Міжнародний досвід свідчить, що виготовленням та збутом фальшивих грошей займаються, як правило, організовані злочинні групи, діяльність яких не обмежується територією однієї країни [122]. Простежується тісний зв'язок між виготовленням підроблених грошових знаків, контрабандою наркотиків та тероризмом. Досить часто фальшивомонетництво набуває транснаціонального характеру. Транснаціональна злочинність має такі ознаки: синтетичний склад членів груп; спеціальні – посадові суб'єкти, члени організованих транснаціональних організацій, члени вузькоспеціалізованих трансграничних злочинних груп; геополітичні особливості групи, чисельність, масштаби діяльності, ступінь проникнення у владні структури, організаційна гнучкість, злочинна потужність і оперативність реагування, системи захисту; відпрацьованість нелегального переміщення: вантажів, грошей, людей. Так, наприклад, неодноразові затримання груп збувальників фальшивих грошей у західних регіонах України, зокрема у Львівській та Волинській областях, дали серйозні підстави зробити припущення про наявність каналів транспортування цих фальшивок із Польщі. Згодом ця версія повністю підтвердилася. З'ясувалось також, що за кордоном, зокрема в Польщі та Російській Федерації, виготовляється і значна частина фальшивих доларів, які контрабандою завозяться в Україну. Враховуючи це, УМВС в областях налагодило прямі контакти з польською поліцією та органами внутрішніх справ РФ щодо протидії цим явищам [191].

Крім того, організовану злочинну групу у складі п'яти чоловік викрито в Севастополі. Протягом чотирьох місяців, використовуючи високоточну оргтехніку, вони виготовляли й збували підроблені грошові знаки НБУ номіналом 10 грн. Під час обшуку у злочинців було вилучено 163 підроблені купюри, комп'ютер, сканер, струйний та матричний принтери [14].

Тому цілком обґрунтовано у ч. 3 ст. 199 КК України 2001 р. законодавець передбачив посилення кримінальної відповідальності за вчинення фальшивомонетництва «організованою групою» [119, с. 244]. Організована злочинна група фальшивомонетників відповідно до ч. 3 ст. 28 та ч. 3 ст. 199 КК України – це група, в якій у готуванні до злочину чи його вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи. Це поняття й покладено в основу змісту особливо кваліфікуючої ознаки, що аналізується.

Відповідно до п. 9 постанови Пленуму ВСУ № 13 від 23.12.2005 р. «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» таку групу слід вважати утвореною з моменту досягнення її учасниками домовленості про вчинення першого злочину за наявності планів щодо подальшої злочинної діяльності.

Із кримінально-правової точки зору немає значення, які конкретно дії вчинені кожною із осіб, що входять до складу організованої групи: одна особа може здійснювати виготовлення підробленої національної валюти України, іноземної валюти, державних цінних паперів або білетів державної лотереї, інша – їх зберігання, третя перевезення, четверта – збут тощо.

Кримінологічними ознаками цієї форми співучасті як правило є те, що у їх злочинному «асортименті» засобів є найсучасніша техніка, що призначена для високотехнологічного виробництва фальшивих грошових знаків або цінних паперів. Крім цього, наявність широкого кола злочинних зв'язків сприяє втягненню (залученню) у подібну діяльність й деяких представників державних структур.

Необхідно відзначити, що фальшивомонетництво може бути вчинене й злочинною організацією. Злочинна організація фальшивомонетників – це стійке ієрархічне об'єднання декількох осіб (пяти і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з

метою безпосереднього вчинення цього злочину учасниками цієї організації або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп. Така злочинна організація може функціонувати як на міжрегіональному рівні в межах України, так і вступати у злочинні зв'язки з організованими формуваннями, які здійснюють свою діяльність щодо виготовлення і збуту підроблених грошей чи цінних паперів у державах ближнього та дальнього зарубіжжя. Причому в такі корпорації – злочинні організації – можуть входити і представники владних органів (члени уряду, банку, підприємств, які займаються виготовленням грошових знаків чи цінних паперів). У ст. 199 КК України законодавець не передбачив посилення кримінальної відповідальності за вчинення фальшивомонетництва злочинною організацією. Створення такого «синдикату» або «корпорації» фальшивомонетників необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ч. 1 ст. 255 та ч. 3 ст. 199 КК України. Це теоретичне положення відповідає й судовій практиці, яка складається в Україні [119, с. 245]. Так, Пленум ВСУ у своїй постанові № 13 від 23.12.2005 р. «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» відзначив, що злочини, вчинені у складі злочинної організації, належить самостійно кваліфікувати за відповідними нормами за сукупністю з нормою, яка передбачає відповідальність за створення злочинної організації, участь у ній чи у вчинюваних нею злочинів (п.15).

Як свідчить аналіз слідчої та судової практики, злочинні організації та організовані групи фальшивомонетників досить часто залучають до протиправної діяльності поліграфістів, граверів, художників, фотографів, комп'ютерщиків, програмістів, хіміків тощо, які на достатньо високому рівні виготовляють на спеціально придбаному устаткуванні підроблені банкноти. Ці особи, як правило, без кримінального минулого, не виявляють стійкої антисуспільної спрямованості особистості. Прибуток, який вони отримують, значно менший від інших членів злочинної організації. Подібні організовані групи фальшивомонетників характеризуються ретельністю підготовки злочину, сталими зв'язками між

учасниками групи, функціональною ієрархією, розподілом ролей серед основних та другорядних учасників. Маючи розвинену функціональну структуру, організована група фальшивомонетників може використовувати складні способи вчинення своїх злочинів, пов'язаних з тривалою та ретельною підготовкою, застосуванням сучасних технічних засобів, різноманітних хитрощів для приховування злочинної діяльності [119].

Із розповсюдженням поліграфічної і розмножувальної техніки, здатної до високоякісного відтворення друкарської продукції у великих кількостях при мінімальних витратах часу, сформувалася чітка тенденція зростання кримінального професіоналізму фальшивомонетників. У характеристиці фальшивомонетництва відзначається наявність складних структур внутрішніх і зовнішніх зв'язків злочинців та їх організованість.

Зрозуміло, що у більшості випадків виготовляється, зберігається, набувається, пересилається, ввозиться в Україну чи збувається не одна купюра, а десятки, сотні, іноді і тисячі високоякісних підроблених грошових знаків. Це безпосередньо вказує на високий ступінь суспільної небезпеки даного діяння і величезні розміри шкоди, що заподіюється державі. Необхідність введення в закон про кримінальну відповідальність вказівки на кількісне вираження розміру фальшивомонетництва викликана насамперед розповсюдженням поліграфічної та офісної техніки та безконтрольністю за її використанням, що дає можливість виготовити у великих обсягах достатньо якісних фальшивок. Це спричинило необхідність диференціації кримінальної відповідальності за фальшивомонетництво, яке вчинене у великому та в особливо великому розмірі. Введення у закон даних кваліфікуючих ознак, на нашу думку, означає визнання різного ступеня суспільної небезпеки великого та особливо великого розміру фальшивомонетництва.

Згідно із приміткою до ст. 199 КК України: 1) у великому розмірі будуть вважатися дії, передбачені цією статтею, якщо сума підробки у двісті і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян (це дає підстави для кваліфікації відповідної поведінки за частиною 2); в особливо великому розмірі – якщо сума підробки в чотириста і більше разів перевищує неоподаткований

мінімум доходів громадян (це дає підстави для кваліфікації діяння за ч. 3 ст. 199 КК України). Згідно з чинним законодавством податкова соціальна пільга становить у 2006 р. – 175 грн., у 2007 р. – 200 грн.

Таким чином, закон чітко визначає кількісний розмір цих оціночних кваліфікуючих ознак, однак залишає поза увагою проблему визначення фактичної та, так би мовити, юридичної вартості предмета підробки. У зв'язку із цим небезпідставно виникає питання, чи можуть підроблені гроші, державні цінні папери чи білети державної лотереї мати будь-яку вартість, адже у п. 16 постанови Пленуму ВСУ від 12 квітня 1996 р. № 6 зазначається, що підроблені гроші і цінні папери підлягають знищенню як предмети, що вилучені з обігу і не мають цінності [183]. Єдиним виходом із ситуації, що склалася з цього приводу, ми вважаємо, що питання про розмір необхідно вирішувати, виходячи не із вартості підробок, яка дорівнює нулю, а із номінальної вартості цих предметів.

На нелогічність та проблемний характер підходу, зараз закріпленого у примітці до ст. 199, на етапі опрацювання проекту КК України вказував М.І. Хавронюк. Вчений слушно звертав увагу на фактичне невизначення вартості підроблених грошей, державних цінних паперів і лотерейних білетів, адже вказані підроблені предмети власної вартості не мають і не можуть мати [45, с. 80]. На цей недолік М.І. Хавронюк звертає увагу і в праці «Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України». Він вважає, що в даному випадку можна говорити лише про певний еквівалент [236, с. 206]. Такої ж думки дотримується й П.С. Берзін [3, с. 41–45].

Підтримуючи прагнення законодавця диференціювати кримінальну відповідальність за фальшивомонетництво залежно від характеристики предмета цього злочину, О.О. Дудоров вважає за доцільне виключити примітку до ст. 199 із тексту КК України. Перетворення великого та особливо великого розмірів в оціночні ознаки, на його думку дасть змогу правозастосовним органам у кожному конкретному випадку враховувати не лише вид і номінал підробок, але і їх кількість, спосіб виготовлення фальшивок, характер використаного обладнання, обсяг злочинної діяльності, величину шкоди, заподіяної фінансово-кредитній системі, інші обставини [44, с. 51].

4.2. Проблеми відмежування складів злочину, зазначених у ст. 199 КК України, від суміжних складів злочинів.

У практиці правозастосування часто трапляються випадки, коли при кримінально-правовій оцінці посягань виникають ситуації, у яких різні склади злочинів характеризуються, з одного боку, низкою спільних ознак, а з іншого – ознаками, що їх відрізняють (відмінними). У теорії кримінального права такі склади злочинів прийнято називати суміжними.

Питання про кримінально-правову кваліфікацію і розмежування злочинів має велике значення для кримінально-правової охорони прав і законних інтересів держави, суспільства людини і громадянина.

Помилки у кваліфікації вчиненого можуть спричинити не тільки неправильне призначення покарання, а й незастосування чи необґрунтоване застосування низки інших заходів (застосування чи незастосування амністії, умовно-дострокового звільнення, строків погашення судимості тощо) [118, с. 188].

Слід також зазначити, що від кваліфікації злочину залежить підслідність, підсудність і ряд інших процесуальних наслідків [29, с. 24–32; 107, с. 23–29].

У зв'язку з цим, правильне розмежування фальшивомонетництва й інших злочинів має велике значення.

Питання про відмежування одного злочину від іншого виникає тоді, коли ці злочини мають подібні, спільні ознаки. Наявність рис подібності названих злочинів й зумовлює необхідність їх відмежування. У ряді випадків помилки в кваліфікації допускаються внаслідок недостатньої уваги до тих об'єктивних даних, аналіз яких дає можливість належним чином встановити справжні наміри винного.

Слід зазначити, що загальнотеоретичним проблемам кваліфікації злочинів приділено належну увагу у науковій літературі. Її теоретичні основи заклали такі вчені, як Л.Д. Гаухман, А.А. Герцензон, В.М. Кудрявцев, Б.О. Курінов, В.О. Навроцький та інші. Окремі проблеми кваліфікації злочинів розглядали у своїх працях

П.П. Андрушко, О.О. Дудоров, М.Й. Коржанський, М.І. Мельник, П.П. Михайленко, М.І. Панов, А.В. Савченко, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, С.С. Яценко та інші відомі вчені.

З огляду на складність та багатогранність аналізованого питання, вважаємо за необхідне зупинитись лише на тих критеріях, що можуть бути покладені правозастосовним органом в основу правильного, науково обґрунтованого відмежування фальшивомонетництва від суміжних злочинів.

Проведене нами дослідження кримінально-правової характеристики виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збуту підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї, а також юридичний аналіз складів злочинів, передбачених ст. 199 КК України, дає можливість стверджувати, що даний злочин за ознаками свого складу найбільш подібний до цілого ряду злочинів. Приступаючи до аналізу питання, що стосується відмежування фальшивомонетництва від суміжних складів злочинів, зазначимо, що в цьому підрозділі суміжні з фальшивомонетництвом склади злочинів розглядатимуться у порядку, в якому вони розташовані у чинному КК України.

На нашу думку злочинами, суміжними з фальшивомонетництвом, є: шахрайство (ст. 190 КК України); незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення (ст. 200 КК України); порушення правил випуску (емісії) та обігу цінних паперів (ст. 223 КК України); виготовлення, збут та використання підроблених недержавних цінних паперів (ст. 224 КК України), а також низки інших злочинів.

Крім того, злочин, передбачений ст. 199 КК України, може вчинятись у сукупності з іншими злочинами.

Розглянемо підходи до відмежування фальшивомонетництва від основних, найбільш близьких до аналізованого злочину, суміжних складів злочинів.

Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів

чи білетів державної лотереї (ст. 199 КК України) та *шахрайство* (ст. 190 КК України).

Аналіз генезису розглядуваного злочину, проведений у першому розділі цієї дисертації, дає підстави для висновку, що на початку людської цивілізації підrobка грошей розглядалась як звичайне шахрайство, обман приватної особи, тому і покарання за нього передбачалося не дуже жорстоке. Проте згодом, коли фальшивомонетництво стало поширеним явищем, змінився і характер покарання за цей злочин, який стає все більш небезпечним для держави.

Щодо правової оцінки фальсифікації грошей, то ще у 1864 р. вітчизняними правознавцями висловлювались думки про розмежування складу таких злочинів, як шахрайство та фальшивомонетництво. Так, пропонувалося розділяти ці злочини таким чином.

Якщо об'єктом злочину було майно громадян, то така крадіжка вважалася шахрайством, а якщо то була громадська довіра (*fides publica*), то це вже було підrobкою, підлогом [154].

Говорячи про відмежування фальшивомонетництва від шахрайства, передусім треба визначитись з поняттям шахрайства. Відповідно до ст. 190 КК України шахрайство – заволодіння майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою. Таким чином, предметом шахрайства є як майно, так і право на чуже майно. Це право може бути закріплено в різноманітних документах: заповіті, довіреності, цінних паперах тощо. У результаті шахрайських дій потерпілий – власник, володілець, особа, у віданні або під охороною якої знаходиться майно – добровільно передає майно або право на майно винній особі [97, с. 171]. Родовим же об'єктом шахрайства, як впливає із місця цього злочину та його соціальної сутності, є відносини з приводу володіння, користування або розпорядження майном чи правом на майно – відносини власності.

У п. 4 Постанови Пленуму ВСУ № 6 від 12 квітня 1996 р. «Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підrobлених грошей чи цінних паперів» зазначено, що при відмежуванні виготовлення з

метою збуту підроблених грошей чи державних цінних паперів або їх збуту від шахрайства належить виходити із того, що об'єктом злочину, передбаченого ст. 79 КК 1960 р., є кредитно-фінансова система, а об'єктом шахрайства – право власності на майно (кредитно-фінансовій системі шкода не заподіюється) [183].

Відповідно до положення вищезгаданої постанови Пленуму ВСУ при вирішенні питання про наявність чи відсутність у діях особи складу злочину, передбаченого ст. 199 КК України, рекомендують враховувати такі об'єктивні і суб'єктивні критерії:

- художнє оформлення грошового знаку чи державного цінного папера, яке передбачає певний ступінь завершеності зображення, тобто відповідного орнаменту і наявності основних реквізитів (портрет, барельєф, пам'ятник), та їх узгодженість зі словами й цифрами, які визначають номінал грошового знаку чи державного цінного папера;

- якість відтворення, що передбачає такий ступінь графічної та кольорової точності зображення, який дає винній особі підстави вважати можливим перебування виготовлених нею грошей чи державних цінних паперів у обігу.

На думку вищої судової інстанції України, саме наявність цих ознак здатна забезпечити підробленим грошам, державним цінним паперам та білетам державної лотереї здатність перебувати в обігу і тим самим завдавати шкоди кредитно-фінансовій системі.

Підтвердженням цієї тези є те, що у п. 7 постанови вищезазначеного Пленуму ВСУ передбачено, що у тих випадках, коли очевидна невідповідність грошового знаку чи державного цінного папера справжнім виключає їх участь у обігу, а інші обставини справи також свідчать про те, що умисел винної особи був спрямований лише на обман окремих громадян з метою заволодіння їх майном, такі дії мають кваліфікуватись як шахрайство.

Із вищесказаного стає зрозумілим, що для відмежування фальшивомонетництва від шахрайства необхідно встановити, чи мають

предмети підробки схожість за формою, розміром, кольором та іншими реквізитами зі справжніми, які знаходяться в обігу, купюрами, монетами, державними цінними паперами та лотерейними білетами. У тих випадках, коли можна виявити явні відмінності між фальшивкою та оригіналом, які виключають їх перебування в грошовому обігу, а також за наявності інших обставин, які дають змогу встановити, що особа, яка збувала фальшивку, мала на меті обманути обмежену кількість осіб, – такі дії можуть бути кваліфіковані як шахрайство.

Обман як характеристика заволодіння чужим майном шляхом шахрайства може полягати, скажімо, у збуті підробленого грошового знаку в умовах, які ускладнюють виявлення підробки: у темну пору доби; в місцях, де знаходяться люди, які мають вади зору, або які не знають чи не зовсім знають як розпізнавати фальшиві гроші, малолітні або особи у стані сильного алкогольного сп'яніння тощо; використовуючи обстановку, коли збут відбувається в умовах, що відволікає увагу потерпілого від визначення автентичності переданої купюри; розраховуючи на елементарну неуважність потерпілого.

Якість виконання фальшивок може бути різною – від найпримітивнішої, коли фальшивка намальована фарбами чи кольоровими олівцями, до високоякісної, коли візуально виявити фальшивку неможливо. У судовій практиці не визнаються предметом злочину, передбаченого ст. 199 КК України, купюри з наклеєним номіналом, написами, зображеннями, невідповідними сторонами, як такі що не мають істотної схожості з українською або іноземною валютою, що знаходиться в обігу.

Проілюструвати наведене можна на прикладі з судової практики: вироком судової колегії у кримінальних справах Київського обласного суду Д., С, І. та Г. засуджено за ч. 2 ст. 79 КК 1960 р. Їх визнано винними в тому, що вони шляхом наклеювання на дві справжні 10-доларові купюри вирізаних із ксерокопій цифрових і прописних фрагментів виготовили дві підроблені купюри номіналом 100 доларів США кожна, одну з яких збули на ринку. Ухвалою судової колегії в кримінальних справах ВСУ вирок щодо всіх засуджених залишено без зміни.

Заступник Голови ВСУ порушив у протесті питання про зміну судових рішень щодо всіх засуджених, зокрема про перекваліфікацію їх дій з ч. 2 ст. 79 КК 1960 р. на ч. 2 ст. 143 КК 1960 р. Пленум ВСУ протест задовольнив з таких підстав: суд правильно встановив, що Д., С., І. та Г. підробили у двох справжніх 10-доларових купюрах лише цифровий номінал, збільшивши його до 100 доларів, і одну з них збули. Такий спосіб підробки не змінив 10-доларові купюри настільки, щоб вони після їх збуту могли перебувати в обігу. Таким чином, умисел засуджених був спрямований не на заподіяння шкоди кредитно-фінансовій системі України, а на обман обмеженого кола осіб з метою заволодіння їх майном.

Відповідно до роз'яснень, що містяться у п. 8 постанови Пленуму ВСУ від 12 квітня 1996 р. № 6 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів», у разі збуту іноземної валюти, в якій підроблено лише цифровий номінал купюри, дії особи, котра її збула, слід кваліфікувати як шахрайство.

За таких обставин у протесті цілком обґрунтовано зазначено, що суд дав діям Д., С., І. та Г. неправильну юридичну оцінку й безпідставно кваліфікував їх за ч. 2 ст. 79 КК 1960 р. Ці дії належало кваліфікувати за ч. 2 ст. 143 КК 1960 р., оскільки засуджені вчинили шахрайство за попереднім зговором групою осіб, що завдало значної шкоди потерпілій особі. Виходячи із зазначених підстав, Пленум ВСУ задовольнив протест і змінив судові рішення щодо засуджених, перекваліфікувавши дії кожного з них із ч. 2 ст. 79 КК 1960 р. на ч. 2 ст. 143 КК 1960 р.

Збут примітивної підробки грошового знаку, державного цінного папера чи білета державної лотереї, які не мають подібності до справжніх за формою, розміром, кольором та основними реквізитами, здійснюваний з метою ввести в оману потерпілу особу, кваліфікується як шахрайство. Про досить унікальний випадок, показовий у плані відмежування фальшивомонетництва від шахрайства, пише російський вчений Ю.В. Солопанов. Так, Карагандинським обласним судом за фальшивомонетництво на 10 років позбавлення волі з конфіскацією майна був засуджений М. Його було визнано винним в тому, що шляхом розшарування справжніх грошових знаків на дві частини з подальшим підклеюванням до

відповідної товщини чистого паперу виготовив 6 односторонніх банкнот, 2 з яких збув при грі в карти на ринку, отримавши здачу повноцінними грошима (через декілька днів при спробі розмінати таким же шляхом третю банкноту М. затримали). Абсолютно очевидно, що оскільки на банкнотах, виготовлених М., зовсім відсутнє зображення однієї сторони грошового знаку, то вони навіть обмежений час не могли знаходитися в грошовому обігу, а діяння, вчиненні М., містять лише ознаки шахрайства.

Збут підроблених грошей, по суті, є окремим видом шахрайського обману щодо предмета. Метою такого злочину є заволодіння чужим майном. Але, оскільки даний вид шахрайського обману передбачений спеціальною нормою, загальна норма, що передбачає відповідальність за шахрайство, не повинна застосовуватись.

У зв'язку із розглядом питань необхідно відзначити також і те, що поняттям «гроші» у ст. 199 КК України охоплюється національна валюта нашої держави, яка є законним платіжним засобом на території України, та іноземна валюта, яка є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави.

Предметом даного злочину вважаються також грошові знаки України чи іноземної держави, які вилучені чи вилучаються з обігу, але підлягають обміну на ті грошові знаки, які перебувають в обігу. Збут фальшивих золотих монет дореволюційної чеканки, а також грошових знаків, які вилучені з обігу і мають лише колекційну цінність (іноземні та радянські гроші, обіг яких припинено грошовими реформами), слід кваліфікувати як шахрайство, а виготовлення з метою збуту – як готування до шахрайства.

Отже, збут під виглядом грошей предметів, які лише частково нагадують грошові знаки, слід кваліфікувати як шахрайство, оскільки такі гроші не становлять небезпеки для грошового обігу в Україні. Якщо ж підроблення виконано настільки майстерно, що виявити його можна лише уважно придивившись або за допомогою спеціальних приладів, у такому разі має місце виготовлення підроблених грошей, передбачене ст. 199 КК України.

У зв'язку з вищевикладеним можна виділити дві відмінні ознаки складів злочинів, передбачених ст. 199 і ст. 190 КК України: явна невідповідність фальшивої купюри справжній, що виключає можливість її перебування в грошовому обігу; спрямованість умислу винного на обман, а не введення підробки в грошовий обіг.

Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї (ст. 199 КК України) та незаконні дії з документами на переказ платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення (ст. 200 КК України).

Особливістю сучасного рівня економічного розвитку держав є поява нового виду грошових знаків – електронних грошей. Це поняття застосовується як умовна назва грошей, що використовуються їх власниками на основі електронної системи банківських послуг. Електронні гроші використовуються завдяки впровадженню в розрахунки комп'ютерної техніки та сучасної системи зв'язку. Сьогодні така форма визнається найбільш прогресивним, економічним та комфортним носієм грошових функцій. Основними складовими системи електронних грошей є банківські автомати, кредитні та дебіторські картки, електронна система розрахунків у торговельних пунктах тощо.

Вперше система банківських карток була створена в 1958 р. одним із найбільших банків США Bank of America. У 1974 р. внаслідок інтернаціональної діяльності Американської компанії банківських карток було створено і систему VISA International [210, с. 7].

Отже, поява пластикових карток у 60-х роках ХХ ст. сприяла розвитку безготівкових розрахунків. Слід сказати, що поява електронних грошей та безготівкових розрахунків потягнула за собою таке негативне явище, як їх підробка. Одночасно з появою електронних грошей та пластикових карток з'явилися особи, які почали їх підробляти з метою отримання фінансової вигоди.

На сьогодні якість підробки пластикових карток в світі дуже висока. У нашій державі цей злочин, хоча й не набув масового характеру, стає дедалі

поширенішим. Використання підроблених платіжних інструментів заподіює матеріальної шкоди власникові справжніх платіжних інструментів, підриває заснований на кредитній системі товарообіг.

Ст. 199 та ст. 200 КК України розташовані послідовно в розділі 7-му «Злочини у сфері господарської діяльності» Особливої частини чинного КК України. На нашу думку, законодавець розмістив їх у такій послідовності саме тому, що родові об'єкти цих двох злочинів співпадають – сфера господарської діяльності як один із елементів економічної системи держави, що є складовою об'єкта кримінально-правової охорони. Видовий об'єкт ст. 199 КК України співпадає з видовим об'єктом ст. 200 – встановлений порядок обігу грошей, цінних паперів та інших документів (документи на переказ, спеціальні платіжні засоби, інші платіжні інструменти).

Безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 200 КК України, є встановлений порядок проведення грошових розрахунків, виготовлення та обігу платіжних інструментів та інших засобів доступу до банківських рахунків, майнові права та інтереси юридичних і фізичних осіб – учасників розрахункових відносин, у тому числі емітентів і держателів платіжних карток.

Отже, безпосередній об'єкт незаконних дій з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення фактично схожий за смисловим навантаженням з безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 199 КК України.

Очевидним недоліком законодавчого формулювання злочину, передбаченого ст. 200 КК України, є невідповідність назви статті та змісту диспозиції закріпленої у ній норми. «Косметичною», але необхідною пропозицією щодо зміни закону про кримінальну відповідальність можна вважати вилучення з назви ст. 200 КК України слів «обладнанням для їх виготовлення», оскільки кримінальна відповідальність за незаконні дії з таким предметом не передбачена ні у ч. 1, ні у ч. 2 цієї статті.

Суб'єктивні ознаки аналізованих злочинів також співпадають: суб'єкт для цих злочинів – загальний, суб'єктивна сторона співпадає.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 200 КК України, полягає у:

- 1) підробці засобів доступу до банківських рахунків;
- 2) придбанні, зберіганні, перевезенні, пересиланні з метою збуту підроблених документів на переказ або платіжних карток;
- 3) збуті чи використанні вказаних підроблених документів або карток.

Отже, від фальшивомонетництва цей злочин відрізняється лише конкретними способами підробки. Способи підробки можуть бути різними (наприклад, «вигладжування» пластмаси; зміна інформації, наявної на магнітному носії; підробка підпису власника карти, тощо) і на кваліфікацію вчиненого не впливають [128].

Склад злочину, передбаченого ст. 200 КК України, формальний, злочин вважається закінченим з моменту виготовлення або збуту хоча б одного екземпляра підробленого платіжного інструмента (платіжної картки чи документа на переказ). Для визнання наявності складу даного злочину не потрібно доказів реального використання підроблених платіжних інструментів. Злочин вважається закінченим з моменту виготовлення або збуту зазначених платіжних інструментів.

Як свідчить формально-догматичний аналіз законодавчого визначення відповідних посягань, основною відмінною ознакою аналізованих складів злочинів є їх предмет. Якщо при фальшивомонетництві предметом злочину є: підроблені національна валюта України у вигляді банкнот або металеві монети; іноземна валюта, державні цінні папери, білети державної лотереї, то при вчиненні незаконних дій з платіжними інструментами – це підроблені документи на переказ, платіжні картки та інші засоби доступу до банківських рахунків (інші платіжні інструменти).

Документи на переказ – це документи у паперовому або електронному вигляді, що використовуються банками чи їх клієнтами для передачі доручень або інформації на переказ грошових коштів між суб'єктами переказу грошових коштів (примітка до ст. 200 КК). До документів на переказ належать розрахункові документи, документи на переказ готівки, міжбанківські розрахункові документи,

клірингові вимоги та інші документи, що використовуються у платіжних системах для ініціювання переказу.

Платіжна картка – це спеціальний платіжний засіб у вигляді емітованої в установленому законодавством порядку пластикової чи іншого виду картки, що використовується для ініціювання переказу грошей з рахунку платника або з відповідного рахунку банку з метою оплати вартості товарів і послуг, перерахування грошей зі своїх рахунків на рахунки інших осіб, отримання грошей у готівковій формі в касах банків, пунктах обміну іноземної валюти уповноважених банків та через банківські автомати, а також здійснення інших операцій, передбачених відповідним договором [55; 58].

До інших засобів доступу до банківських рахунків треба відносити інші, крім платіжних карток, спеціальні платіжні засоби (наприклад, дорожні та іменні чеки) [97, с. 201].

Підводячи підсумок, слід зазначити, що ст. 200 КК України «Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення», з точки зору юридичної техніки, побудована аналогічно до ст. 199 КК України. Відмінність же між аналізованими злочинами полягає лише у предметі злочину.

Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї (ст. 199 КК України) та порушення правил випуску (емісії) та обігу цінних паперів (ст. 223 КК України).

Ст. 223 КК України передбачає відповідальність за два самостійних склади злочину: 1) випуск (емісію) громадянином або службовою особою суб'єкта господарської діяльності цінних паперів у формі їх відкритого розміщення без реєстрації емісії у встановленому законом порядку (ч. 1); 2) внесення громадянином або службовою особою суб'єкта господарської діяльності в документи, які подаються для реєстрації емісії цінних паперів, завідомо недостовірної інформації, а також затвердження таких документів, якщо ці дії заподіяли значну матеріальну шкоду інвесторові (ч. 2). Як впливає з аналізу

диспозиції ч. 1 ст. 223 КК України, злочин, закріплений цією кримінально-правовою нормою, є суміжним із злочином, передбаченим ст. 199 КК України.

Зазначені діяння подібні за безпосереднім об'єктом злочину. У ч. 1 ст. 223 КК України ним виступає встановлений законом порядок випуску (емісії) та обігу цінних паперів, який є важливим елементом фінансово-кредитної системи країни і забезпечує її стабільність та розвиток.

Предметом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 223 КК України, є цінні папери, випуск (емісія) яких має здійснюватись у формі відкритого розміщення за умови реєстрації випуску уповноваженими державними органами, вони не можуть визнаватися предметом злочину, передбаченого ст. 199 КК України.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 223 КК України, полягає у здійсненні випуску (емісії) цінних паперів (акцій, облігацій підприємств чи інвестиційних сертифікатів) у формі їх відкритого розміщення без реєстрації емісії у встановленому законом порядку.

Суб'єкт виготовлення і використання підроблених державних цінних паперів, як і у фальшивомонетництві, – загальний.

Отже, діяння, передбачене ч.1 ст. 223 КК України, має окремі спільні ознаки лише з виготовленням і збутом підроблених державних цінних паперів. Відмінним, як і у попередньому випадку, є лише предмет злочину.

Зазначені суспільно небезпечні діяння вчиняються таким же способом, що й виготовлення та збут підроблених недержавних цінних паперів (ст. 224 КК України). У зв'язку з цим виникає необхідність розгляду співвідношення виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збуту підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї (ст. 199 КК України) та виготовлення, збуту та використання підроблених недержавних цінних паперів (ст. 224 КК України).

Вказані злочини знаходяться у 7-му розділі Особливої частини КК України, тому буде зайвим наголошувати на співпаданні їх родового об'єкта. Проте безпосередній об'єкт цих злочинів є відмінним. Ця відмінність полягає, на нашу

думку, саме в юридичних властивостях предмета злочину, хоча в обох посяганнях предметом виступають цінні папери.

Предметом злочину, передбаченого ст. 224 КК України, є недержавні цінні папери, що бувають у документарній (паперовій) формі. Такими цінними паперами можуть бути всі цінні папери, які перебувають в обігу на території України, крім тих, емітентами яких є центральні органи державної влади та управління, що здійснюють фінансово-кредитну діяльність. Предметом злочину, передбаченого ст. 224 КК України, можуть бути акції ВАТ та ЗАТ, облігації внутрішніх та зовнішніх місцевих позик, облігації підприємств, ощадні сертифікати, інвестиційні сертифікати, векселі та фондові деривативи, які визнаються недержавними цінними паперами. Предметом злочину, передбаченого ст. 199 КК України натомість є державні цінні папери.

Крім того, відмежування зазначених злочинів слід проводити за об'єктивною стороною. Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 199 КК України, полягає у виготовленні, зберіганні, придбанні, перевезенні, пересиланні, ввезенні в Україну, збуті предметів, зазначених в ст. 199 КК України. Об'єктивна сторона ст. 224 КК України, полягає у виготовленні з метою збуту підроблених недержавних цінних паперів, їх збуті, використанні їх іншим чином – тобто у вчиненні з такими предметами різноманітних, окрім збуту, дій, у тому числі пов'язаних з отриманням певних прав, пільг, переваг або із звільненням від обов'язків (наприклад, використання цінних паперів як засобу платежу чи предмета застави, внесення їх як внеску до статутного фонду господарського товариства, реалізація прав акціонера). Однією з форм незаконної приватизації державного і комунального майна є використання підроблених приватизаційних документів. Тобто в даному випадку цінні папери не є предметом злочину, як це має місце, наприклад у ст. 199 КК України, а є знаряддям вчинення злочину, яке використовують для досягнення злочинної мети – протиправно приватизувати державне або комунальне майно. Цим «знаряддям» можуть виступати лише приватизаційні папери (майнові сертифікати, житлові чеки та земельні бони), які засвідчують право власника на

безоплатне одержання у процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду, земельного фонду. В даному випадку їх використовують з метою незаконної приватизації державного та комунального майна.

На завершення слід зазначити, що правильне відмежування фальшивомонетництва від суміжних складів злочинів забезпечує правильну кваліфікацію злочинів і, відповідно, законність і обґрунтованість при застосуванні норм КК України у слідчій і судовій практиці.

Висновки до четвертого розділу

У зв'язку із необхідністю виробити єдине правило кваліфікації повторності однорідних злочинів, які посягають на порядок обігу грошей, цінних паперів та інших документів, пропонуємо доповнити примітку ст. 199 КК України пунктом 2, виклавши його у такій редакції: «У статтях 199, 200, 223 та 224 повторним визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених цими статтями».

Вважаємо за необхідне пропонувати Пленуму ВСУ у разі розробки нової постанови, яка б стосувалася розгляду кримінальних справ судами України про незаконне виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї, врахувати ч. 2 ст. 28 КК України та сформулювати відповідне положення у такій редакції: «Незаконне виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї належить кваліфікувати як вчинені за попередньою змовою групою осіб тоді, коли у злочині брали участь дві і більше особи, які попередньо про це домовились, у тому числі й у разі розподілу між ними ролей».

У зв'язку із недопустимістю співставляти предмет аналізованого злочину з грошима, державними цінними паперами та білетами державної лотереї які на законних підставах знаходяться в обігу, пропонуємо викласти п. 1 примітки до ст. 199 КК України у такій редакції: «Дії, передбачені цією статтею, вважаються вчиненими у великому розмірі, якщо загальна номінальна вартість підробки у двісті і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян; в особливо великому розмірі – якщо загальна номінальна вартість підробки у чотириста і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян». Виділено чіткі критерії розмежування наведених вище посягань.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє сформулювати такі основні висновки:

1. Незважаючи на значну кількість наукових праць, а також на наявність роз'яснень Пленуму ВСУ, присвячених проблемі відповідальності за злочин передбачений ст. 199 КК, в теорії та правозастосовній практиці є розходження у вирішенні цілої низки питань. Так, зокрема, науковцями по-різному визначаються об'єкти злочину, передбаченого ст. 199 КК України, та родовий об'єкт злочинів у сфері господарської діяльності. Серед практиків та теоретиків немає єдиної думки щодо змісту деяких ознак об'єктивної сторони даного посягання, його предмета, кваліфікуючих ознак, форми та виду вини, характерних для цього злочину, його мотивів та змісту мети збуту тощо. Постанова Пленуму ВСУ від 12 квітня 1996 р. № 6 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів» теж потребує удосконалення.

2. Для досягнення мети дисертації та вирішення поставлених в ній завдань досліджено кримінально-правову характеристику складу злочину передбачену у ст. 199 КК. В роботі використано комплекс загально-наукових та спеціально-наукових методів, застосування яких дало можливість отримати низку теоретичних та практичних результатів, які спрямовані на розвиток теорії кримінального права, відкривають шляхи для подальших досліджень, мають практично-прикладне значення для юридичної освіти та подальшого вдосконалення законодавства. Достовірність отриманих результатів обґрунтовується постановкою проблем, різнобічними, традиційними, для науки кримінального права підходами до їх вирішення, використанням чинних нормативних актів, широтою використання наукових джерел, використанням емпіричного матеріалу, використанням традиційних методів наукового пошуку.

3. Для розвитку теорії кримінального права, подальших наукових досліджень та для юридичної освіти, зокрема при вивченні кримінального права України мають практично-прикладне значення такі, отримані в дисертації результати:

3.1. В роботі доведено, що держава у будь-який історичний період свого розвитку прагнула надати гарантії економічної безпеки у сфері грошового обігу, а відтак відповідальність за фальшивомонетництво сягає корінням в часи до н.е. Разом із розвитком економічних відносин змінювалося й законодавство. З часом відбувається диференціація відповідальності залежно від мети виготовлення чи інших незаконних дій з грошима. Згодом при кримінально-правовій оцінці фальшивомонетництва брався до уваги спосіб підроблення. А вже в 1845 р. кримінальне законодавство закріпило основні ознаки й елементи фальшивомонетництва, а також положення співучасті й покарання за даний вид діяння, які стали фундаментом утворення й розвитку сучасного інституту кримінальної відповідальності за фальшивомонетництво.

3.2. Суспільна небезпека злочину, передбаченого ст. 199 КК України характеризується тим, що при вчиненні такого злочину має місце: збільшення в обігу грошової маси, що викликає інфляційні процеси і пов'язані з ними падіння курсу національної грошової одиниці; порушення прерогативи держави на випуск грошових знаків і державних цінних паперів; дискредитація владних структур; зниження рівня довіри до офіційних грошових знаків на зовнішньому ринку держави; завдання шкоди інтересам громадян, підприємств, установ і організацій, пов'язаних із здійсненням права власності; дестабілізують фінансові відносини між державами.

3.3. Родовим об'єктом злочинів у сфері господарської діяльності слід розглядати господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання.

3.4. Як видовий об'єкт аналізованого складу злочину пропонується розглядати суспільні відносини у сфері обігу грошей, цінних паперів, інших документів. На такі суспільні відносини, крім досліджуваного злочину, посягають також виготовлення, збут та використання підроблених недержавних цінних паперів (ст. 224 КК); порушення порядку випуску (емісії) та обігу цінних паперів (ст. 223 КК); незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та

іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення (ст. 200 КК); підроблення знаків поштової оплати і проїзних квитків (ст. 215 КК).

3.5. Основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 199 КК України, є суспільні відносини у сфері обігу грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї, забезпечення монополії держави на їх випуск, авторитет держави в цілому, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Додатковим безпосереднім об'єктом цього ж злочину є суспільні відносинам у сфері власності.

3.6. Предмети фальшивомонетництва визначені у диспозиції ст. 199 КК України і є обов'язковою ознакою цього складу злочину. Перелік зазначених предметів є вичерпним та розширеному тлумаченню не підлягає. До підроблених грошей належить національна валюта у вигляді банкнот та монет, а також іноземна валюта. Не є предметами злочину, передбаченого ст. 199 КК України, грошові знаки, що були вилучені з обігу і мають лише колекційну цінність. Іноземна валюта як предмет злочину, передбаченого ст. 199 КК України, – це підроблені іноземні грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу. Предметом злочину, передбаченого ст. 199 КК України, є не тільки підроблена конвертована, а й підроблена неконвертована іноземна валюта.

3.7. Державний цінний папір як предмет злочину, передбаченого ст. 199 КК України, пропонується розуміти, як підроблений документ встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право і визначає взаємовідносини між державою в особі її уповноважених органів, яка бере на себе обов'язки емітента, і власником та передбачає виконання зобов'язань згідно з умовами його випуску, а також можливість передачі прав, що впливають з цього документа, іншим особам.

3.8. До державних цінних паперів в Україні пропонується відносити облігації внутрішніх державних позик, облігації зовнішніх державних позик, казначейські зобов'язання, приватизаційні папери, векселі Державного казначейства.

3.9. Державною є лотерея, яка передбачає наявність призового фонду у розмірі не менше, ніж 50 відсотків суми отриманих доходів, а також відрахувань до Державного бюджету України в розмірі не менше, ніж ставка податку у розмірі 25 відсотків, яка застосовується до доходів, що залишаються у розпорядженні після відрахувань до призового фонду і зареєстрована відповідним чином у Міністерстві фінансів України.

3.10. Склад злочину, передбачений ст. 199 КК України, є формальним. Він вважається закінченим з моменту вчинення одного із зазначених діянь: виготовлення підробленої національної валюти України у вигляді банкнот чи металевих монет, іноземної валюти, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї; їх зберігання; придбання; перевезення; пересилання; ввезення в Україну чи збуту вищезазначених підроблених предметів. Всі зазначені діяння вчиняються лише в активній формі. Фальшивомонетництво не може бути вчиненням шляхом бездіяльності.

3.11. Суб'єкт злочину, передбаченого ст. 199 КК України, є загальним – це фізична, осудна особа, якій на момент вчинення злочину виповнилось 16 років. Разом з тим, акцентується увага, що громадяни України підлягають кримінальній відповідальності за ст. 199 КК України незалежно від того, де вони вчинили передбачені цією статтею суспільно небезпечні діяння: на території України чи поза її межами; іноземні громадяни та особи без громадянства, незалежно від того, чи проживають вони постійно в Україні, якщо вони вчинили виготовлення, зберігання, пересилання, перевезення, з метою збуту або збут підроблених грошей, цінних паперів чи білетів державної лотереї на території України, а також їх ввезення в Україну; іноземні громадяни та особи без громадянства, що постійно в Україні не проживають, які вчинили виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання з метою збуту або збут грошей за кордоном і

знаходяться на території України, підлягають кримінальній відповідальності в Україні за ст. 199 КК України.

3.12. Знайшла підтвердження позиція, що злочин, передбачений ст. 199 КК України, може бути вчиненим лише із прямим умислом. Прямий умисел фальшивомонетництва полягає в: усвідомленні особою факту вчинення діяння, передбаченого ст. 199 КК України, та його суспільної небезпеки; бажанні його вчинити. Зміст прямого умислу при вчиненні злочину, передбаченого ст. 199 КК України, полягає в усвідомленні особою предмета злочину, тобто того, що вона вчиняє незаконні дії з підробленими грошима, державними цінними паперами та білетами державної лотереї і в усвідомленні всіх ознак об'єктивної сторони цього злочину, тобто в усвідомленні своїх дій (виготовленні, зберіганні, придбанні, перевезенні, пересиланні, ввезенні в Україну, збуті), а також у бажанні вчинити такі дії.

3.13. Мета збуту є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну зазначених предметів. Відсутність мети збуту при вищезазначених діяннях свідчить про відсутність складу злочину, передбаченого ст. 199 КК України.

3.14. Хоча це чітко не зазначало у ст. 199 КК, на нашу думку, наявність корисливого мотиву є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу злочину передбаченого в ній. Як аргумент наводиться положення, що за вчинення цього злочину може бути застосоване покарання у виді конфіскації майна. А відповідно до ч. 2 ст. 59 КК такий вид покарання встановлюється лише за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини. .

4. В процесі дослідження одержано також результати, спрямовані на подальше вдосконалення законодавства. В роботі обґрунтовано доцільність:

4.1. викладу назви та ч. 1 ст. 199 КК України в такій редакції:

Стаття 199. Виготовлення, зберігання, придбання, переміщення з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї

1. Виготовлення, зберігання, придбання, переміщування з метою збуту, а також збут підробленої національної валюти України у виді банкнот чи металевої монети, іноземної валюти, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї, –

караються...

4.2. викладу ч. 1 примітки до ст. 199 у такій редакції:

П р и м і т к а 1. Дії, передбачені цією статтею, вважаються вчиненими у великому розмірі, якщо загальна номінальна вартість підробки у двісті і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян; в особливо великому розмірі – якщо загальна номінальна вартість підробки у чотириста і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

4.3. доповнення примітки до ст. 199 КК ч. 4 такого змісту:

«2. У ст.ст. 199, 200, 223 та 224 повторним визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених цими статтями».

5. За результатами дослідження обґрунтовується необхідність приведення у відповідність до положень чинного КК України постанови Пленуму ВСУ від 12 квітня 1996 р. № 6 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів» або прийняття нової постанови з урахуванням таких положень:

- ця постанова могла б мати назву: «Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення чи інші незаконні дії з підробленими грошима, цінними паперами чи білетами державної лотереї»;

- у п. 2 зазначеної постанови вилучити слова «державні казначейські білети», оскільки монополією на випуск національної валюти володіє виключно НБУ. Державне казначейство не має повноважень випускати казначейські білети. Аналогічні зміни необхідно внести до ст. 1 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 19 лютого 1993 р.;

- у п. 2 цієї ж постанови ввести повний перелік державних цінних паперів, якими є облігації внутрішніх державних позик, облігації зовнішніх державних позик, казначейські зобов'язання республіки (згідно з ч. 2 ст. 163 ГК України –

казначейські зобов'язання), приватизаційні папери, векселі Державного казначейства. Тут же закріпити положення про те, що облігації місцевих позик, державних підприємств, цінні папери НБУ не є державними цінними паперами, а отже, предметом злочину, передбаченого ст. 199 КК України, і у випадку їх виготовлення, збуту або використання дії винних, за наявності інших ознак складу злочину, необхідно кваліфікувати за ст. 224 КК України;

- виключити ч. 2 п. 3 зазначеної постанови, яка не визнає предметом досліджуваного злочину білети будь-яких лотерей. У п. 2 постанови зазначити, що предметом злочину, передбаченого ст. 199 КК України, є підроблені білети державних лотерей.

- п. 4 постанови доповнити ч. 2 такого змісту: «У випадку, коли особі не вдалося домогтися значної зовнішньої подібності підробки зі справжнім грошовим знаком, що давало б можливість легко, не застосовуючи обманні засоби, її збути, хоча вона мала такий намір, то її дії необхідно розглядати як замах на злочин і кваліфікувати за відповідною частиною ст. 15 і ст. 199 КК України. Однак, коли особа надалі під виглядом справжньої збуде цю підроблену купюру, то вчинене додатково слід кваліфікувати ще й за ст. 190 КК України».

- п. 8 викласти у такій редакції: «Як злочин, передбачений ст. 190 КК України, слід кваліфікувати не тільки збут іноземної валюти, в якій підроблено лише цифровий номінал купюри, а й збут будь-яких підроблених грошових знаків, що є предметом злочину, передбаченого ст. 199 КК України, в яких внаслідок підробки виникає неузгодженість між цифровим номіналом, буквеним номіналами та зображенням»

6) В роботі аргументується доцільність розробки та прийняття спеціального Закону України «Про лотерейну діяльність».

ДОДАТКИ

Додаток А

**Результати вивчення матеріалів кримінальних справи про
фальшивомонетництво**

1. Підстави для порушення кримінальної справи:

Повідомлення установ Національного банку України	Повідомлення працівників торгових точок	Заява громадян	Безпосереднє виявлення ознак злочину правоохоронними органами	Інше
	22 справи	21 справа	24 справи	
	33%	31%	36%	

Загальна кількість проаналізованих справ – 67

2. За якою частиною ст. 199 КК України був засуджений винний:

Ст. 199 ч. 1 КК України	Ст. 199 ч. 2 КК України	Ст. 199 ч. 3 КК України
28 осіб	51 особа	48 осіб
22%	40%	38%

Загальна кількість засуджених осіб за проаналізованими справами – 127

3. Злочин одиничний чи багатоепізодний:

Злочин одиничний	Злочин багатоепізодний – 63%				
25 злочинів	Тривалість діяння злочинця (ців)				
	До 2 міс.	До 6 міс.	До 1 р.	До 3 років	Інше
	27 злочинів	9 злочинів	6 злочинів		
37%	40%	14%	9%		

Загальна кількість проаналізованих злочинів – 67

4. Злочин, вчинений однією особою чи групою осіб:

Вчинений однією особою	Групою осіб у складі		
31 злочин	2 особи	3–5 осіб	Інше
	15 злочинів	21 злочин	
46%	22%	32%	

Загальна кількість проаналізованих злочинів – 67

5. Співучасть у злочині:

Група осіб без попередньої змови	Група осіб за попередньою змовою	Організована група
6 груп	19 груп	11 груп
17%	53%	30%

Загальна кількість груп у проаналізованих справах – 36

6. Характеристика злочинної групи залежно від віку:

Доросла	Неповнолітня	Змішана
34 групи		2 групи
94%		6%

Загальна кількість груп у проаналізованих справах – 36

7. Організатором злочину є:

Обвинувачуваний, який проходить по справі	Організатор не встановлений	Чітко вираженого організатора немає	Інше
11 осіб	6 осіб	19 осіб	
31%	16%	53%	

Загальна кількість груп у проаналізованих справах – 36

8. Час, протягом якого збувались фальшиві грошові знаки:

Протягом 1 дня	Протягом 1 міс.	Від 1 місяця до 1 р.	Понад 1 рік
27 справ	21 справа	16 справ	3 справи
40%	32%	24%	4%

Загальна кількість проаналізованих справ – 67

9. На яку суму фальшивок випущено в обіг:

До 20 грн.	Від 20 до 100 грн.	Від 100 до 1000 грн.	Від 1000 до 10000 грн.	Понад 10000 грн.
3 справи	9 справ	27 справ	7 справ	21 справа
4%	14%	40%	10%	32%

Загальна кількість проаналізованих справ – 67

10. На яку суму вилучено купюр наприкінці розслідування:

До 20 грн.	Від 20 до 100 грн.	Від 100 до 1000 грн.	Від 1000 до 10000 грн.	Понад 10000 грн.
3 справи	12 справ	31 справа	3 справи	18 справ
4%	18%	46%	4%	28%

Загальна кількість проаналізованих справ – 67

11. Вік особи на момент вчинення злочину:

16–17 років	18–24 років	25–28 років	29–59 років	понад 60 років
6 осіб	33 особи	10 осіб	75 осіб	3 особи
5%	26%	9%	58%	2%

Загальна кількість засуджених осіб за проаналізованими справами – 127

12. Стать особи, що вчинила злочин:

Чоловіки	Жінки
121 особа	6 осіб
95%	5%

Загальна кількість засуджених осіб за проаналізованими справами – 127

13. Чи притягувався раніше до кримінальної відповідальності:

Раніше несудимі	Судимі	
	Притягувалися за фальшивомонетництво	Притягувалися за інші злочини
101 осіб	2 особи	22 особи
80%	2%	18%

Загальна кількість засуджених осіб за проаналізованими справами - 127

14. Мета і мотиви злочину:

Користь	Прагнення утвердити свій авторитет	Інше
127 осіб		
100%		

Загальна кількість засуджених осіб за проаналізованими справами – 127

15. Яка валюта підроблялася:

Гривня	Долар США	Євро	Інша валюта
34 справи	30 справ	3 справи	
51%	45%	4%	

Загальна кількість проаналізованих справ – 67

16. Місце збуту фальшивок:

Ринок	Торговельна точка	Транспортна точка	Банківська установа	Інше
17	34	6	2	16
23%	45%	8%	3%	21%

Загальна кількість проаналізованих справ – 67

17. Термін позбавлення волі:

До 1 року	Від 1 до 4 років	Від 4 до 7 років	Від 7 до 9 років	Понад 9 років
	47 осіб	48 осіб	31 особа	1 особа
	37%	38%	24%	1%

Загальна кількість засуджених осіб за проаналізованими справами - 127

18. Застосовування додаткової міри покарання – конфіскація майна:

Застосована	Не застосована
33 особи	94 особи
26%	74%

Загальна кількість засуджених осіб за проаналізованими справами – 127

19. Застосування ст. 75 та ст. 76 КК України:

Застосована	Не застосована
43 особи	84 особи
34%	66%

Загальна кількість засуджених осіб за проаналізованими справами – 127.

**Результати опитування працівників міліції
з приводу проблем кримінальної відповідальності за фальшивомонетництво**

1. Вкажіть підрозділ, в якому Ви працюєте:

ДСБЕЗ	БОЗ	ВКР	МГБ	слідчий підрозділ	експертна служба	дізнання
43 (26,9%)	33 (20,6%)	8 (5,0%)	5 (3,1%)	48 (30,0%)	15 (9,4%)	8 (5,0%)

Усього опитано 160 працівників міліції.

2. Стаж роботи у практичних підрозділах:

до 2-х років	від 2 до 5 років	від 5 до 10 років	понад 10 років
25 (15,6%)	30 (18,7%)	93 (58,2%)	12 (7,5%)

3. Чи траплялись у Вашій практичній діяльності випадки виявлення злочинів, пов'язаних з підробленням грошей, державних цінних паперів та білетів державної лотереї?

траплялись особисто	траплялись у діяльності колег	не траплялись
109 (68,1%)	36 (22,5%)	15 (9,4%)

4. Чи є сьогодні тенденція збільшення фактів виготовлення та збуту підроблених грошей?

так	важко відповісти	ні
135 (84,4%)	23 (14,4%)	2 (1,2%)

5. На Вашу думку, чи доцільно об'єднання в одній нормі відповідальності за підроблення грошей, державних цінних паперів та білетів державної лотереї?

так	важко відповісти	ні
53 (33,1%)	82 (51,3%)	25 (15,6%)

6. *На Вашу думку, чи може підроблення грошей призвести до збільшення інфляції?*

так	важко відповісти	ні
145 (90,6%)	9 (5,6%)	6 (3,8%)

7. *Чи є потреба віднести фальшивомонетництво до злочинів проти основ національної безпеки України?*

так	важко відповісти	ні
60 (37,5%)	15 (9,4%)	85 (53,1%)

8. *Чи доцільним буде передання підслідності за даний злочин СБУ?*

так	важко відповісти	ні
13 (8,1%)	12 (7,5%)	135 (84,4%)

9. *Чи впливає поширення випадків фальшивомонетництва на суспільну небезпеку діяння?*

так	важко відповісти	ні
28 (17,5%)	105 (65,6%)	27 (16,9%)

10. *Чи є необхідність доповнити КК України статтею, яка б передбачала відповідальність за незаконне зберігання чи використання без дозволу матеріалів і інструментів, спеціально призначених для виготовлення підробок?*

так	важко відповісти	ні
5 (3,1%)	27 (16,9%)	128 (80,0%)

11. На Вашу думку, чи потрібно звільняти від кримінальної відповідальності особу, яка добровільно і своєчасно заявила про факти виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збуту підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї, якщо це дозволило розкрити злочин чи запобігти йому?

так	важко відповісти	ні
139 (86,9%)	13 (8,1%)	8 (5,0%)

12. У повсякденному житті трапляються випадки, коли людина, виявивши, що їй збули підроблені гроші, збуває їх, намагаючись компенсувати завдані їй збитки, хоча повинна була повідомити про даний факт в органи внутрішніх справ. На Вашу думку, чи достатньо було б застосувати до такої особи більш м'яке покарання?

так	важко відповісти	ні
15 (9,4%)	37 (23,1%)	108 (67,5%)

Якщо так, то який із видів покарання ви обрали б?

адмін. відповідальність	штраф	громадські роботи	виправні роботи	обмеження волі
15 (10,8%)	20 (14,4%)	43 (30,9%)	45 (32,4%)	16 (11,5%)

13. Чи траплялись у Вашій діяльності чи у діяльності Ваших колег факти вчинення фальшивомонетництва особами, які не досягли 16-річного віку?

так, траплялись особисто	так, траплялись у діяльності колег	ні, не траплялись
95 (59,4%)	25 (15,6%)	40 (25,0%)

13.1. Якщо так, то, на Вашу думку, чи є необхідність зниження віку, з якого передбачена кримінальна відповідальність за цей злочин до 14 років?

так	важко відповісти	ні
44 (36,7%)	18 (15,0%)	58 (48,3%)

14. Хто найчастіше притягується до кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 199 КК України?

особа, яка виготовила підробки	особа, яка збувала підробки	організатор злочину	посередник	замовник
33 (20,6%)	123 (76,9%)	0 (0,0%)	4 (2,5%)	0 (0,0%)

15. Які із перелічених нижче підробок Вам траплялись?

гроші	державні цінні папери	білети державної лотереї
145 (100%)	0 (0,0%)	0 (0,0%)

16. Яка з перелічених нижче валют підробляється та збувається найчастіше в Україні?

гривня	долар США	євро	інша валюта
95 (65,5%)	30 (20,7%)	20 (13,8%)	0 (0,0%)

17. Які помилки у кваліфікації фальшивомонетництва траплялись у Вашій практичній діяльності?

Кваліфікація за ст. 201 КК України – ввезення в Україну підроблених грошей	Кваліфікація за ст. 199 КК України – підроблення банкнот, що мають історичну цінність	Кваліфікація за ст. 199 КК України – підроблення марок поштової оплати	Кваліфікація за ст. 199 КК України – підроблення банківських карток
38 (26,2%)	57 (39,3%)	18 (12,4%)	32 (22,1%)

Довідка про впровадження



ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: (044) 255-35-03

№ 16/16-521 «20» вересня 2006 р.

АКТ

м. Київ 20 вересня 2006 р.

Комісія у складі:

1. Народного депутата України, голови підкомітету з питань контролю за реформуванням, кадровим та ресурсним забезпеченням органів, які здійснюють боротьбу з організованою злочинністю і корупцією, Комітету Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією А. Ружицького;
2. Головного консультанта Комітету Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією А. Валігури;
3. Головного консультанта Комітету Верховної Ради України з питань правової політики П. Барнацького

склала цей акт про впровадження у законодавчу діяльність пропозицій, що стосуються змін та доповнень до Кримінального кодексу України за результатами дисертаційного дослідження ад'юнкта кафедри кримінального права Київського національного університету внутрішніх справ Марка Сергія Івановича на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Кримінально-правова характеристика виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збуту підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї».

Комісія вважає, що представлені пропозиції, отримані на основі проведеного дослідження, виявили необхідний теоретичний і методологічний рівень та практичну значущість і можуть бути враховані при подальшому удосконаленні чинного законодавства.

Народний депутат України, голова підкомітету

підпис

А. Ружицький

Головний консультант

підпис

А. Валігура

Головний консультант

підпис

П. Бараницький

Довідка про впровадження

**МІНІСТЕРСТВО
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
УКРАЇНИ**

вул. Богомольця, 10, м. Київ, 01024,
тел. 256-0333, факс 256-1633,
E-mail: mail@centrmia.gov.ua

30 жовтня 2006 року № 13/2-547

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника
ГСУ МВС України
полковник міліції

підпис, печатка В.А. Ільїн
30 жовтня 2006 року

А К Т

впровадження у практичну діяльність

Комісія у складі:

Голови комісії – начальника відділу Головного слідчого управління МВС України полковника міліції Ключкіна Ю.І.,
та членів комісії – заступника начальника відділу Головного слідчого управління МВС України кандидата юридичних наук капітана міліції Керевича О.В. і старшого слідчого в особливо важливих справах Головного слідчого управління старшого лейтенанта міліції Самодіна М.В.,

склала цей акт про те, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження ад'юнкта кафедри кримінального права Київського національного університету внутрішніх справ МАРКО Сергія Івановича за темою: «Кримінально-правова характеристика виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збуту підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї» у вигляді рукопису пропозицій, щодо внесення змін і доповнень до нормативно-правових актів системи МВС України, а також удосконалення організаційно-методичного керівництва розслідуванням злочинів, що підслідні органам внутрішніх справ України.

У результаті розгляду комісія дійшла висновку щодо доцільності використання окремих пропозицій, викладених у зазначених вище матеріалах дисертаційного дослідження, у системі службової підготовки та практичній діяльності органів досудового слідства МВС України.

Начальник відділу
ГСУ МВС України

полковник міліції підпис Ю.І. Ключкін

Заступник начальника відділу
ГСУ МВС України
кандидат юридичних наук

капітан міліції підпис О.В. Керевич

Старший слідчий в ОВС
ГСУ МВС України

ст. лейтенант міліції підпис М.В. Самодін

Довідка про впровадження**ЗАТВЕРДЖУЮ**

Ректор Київського національного
університету внутрішніх справ України
генерал-майор міліції

Є.М. Моїсєєв

підпис, печатка

14 грудня 2005 року

АКТ

про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження
ад'юнкта кафедри теорії кримінального права
Марка Сергія Івановича
в навчальний процес Київського національного університету внутрішніх справ.

Комісія у складі: начальника навчально-методичного центру Київського національного університету внутрішніх справ підполковника міліції Юрчук О.Ф., начальника кафедри теорії кримінального права Осадчого В.І., начальника центру підготовки науково-педагогічних кадрів полковника міліції Бауліна О.В. склала даний акт про те, що результати дисертаційного дослідження ад'юнкта кафедри теорії кримінального права Марка С.І. за темою «Кримінально-правова характеристика виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збуту підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї» використовуються у навчальному процесі для проведення семінарів і практичних занять зі слухачами та студентами при вивченні дисципліни «Кримінальне право України (Загальна та Особлива частини)» із таких тем: «Злочини у сфері господарської діяльності», «Злочини проти громадського порядку та моральності», «Судимість. Погашення й зняття судимості»,

«Звільнення від кримінальної відповідальності», «Злочини проти громадської безпеки».

Результати наукового дослідження знайшли своє відображення у навчально-методичних розробках, підготовлених для проведення семінарів і практичних занять зі слухачами та студентами при вивченні дисциплін «Кримінальне право України (Загальна частина)» та «Кримінальне право України (Особлива частина)», де як джерела рекомендовано такі публікації:

1. Марко С.І. Боротьба з фальшивомонетництвом як один із напрямків протидії організований злочинності / С.І. Марко // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – К., 2004. – Вип. 10. – С. 238–247.

2. Марко С.І. Кримінальна відповідальність за підроблення білетів державної лотереї / С.І. Марко // Правове забезпечення взаємодії оперативних підрозділів та слідчих апаратів у розкритті та розслідуванні злочинів: тези доповідей міжвузівської курсантської (студентської) науково-теоретичної конференції. – К.: НАВСУ. – 2005. – С. 144–147.

3. Марко С.І. Фальшивомонетництво: історико-правові аспекти / С.І. Марко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України: Науково-теоретичний журнал. – К.: НАВСУ, 2005. – Вип. 1. – С. 311–321.

4. Савченко А.В., Марко С.І. Кримінальне правова протидія фальшивомонетництву в Україні та США: порівняльний аналіз / А.В. Савченко, С.І. Марко // науково-практич. збірник: Актуальні проблеми юридичних наук у дослідженнях учених. – К., 2004. – № 33. – С. 34–39.

Члени комісії:

Начальник

Навчально-методичного центру

підполковник міліції

підпис

О.Ф. Юрчук

Начальник кафедри

кримінального права

полковник міліції

підпис

В.І. Осадчий

Начальник ЦПНПК

полковник міліції

підпис

О.В. Баулін

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бантышев А.Ф. Ответственность за изготовление или сбыт поддельных денег или ценных бумаг / А.Ф. Бантышев // Злочини у сфері кредитно-фінансової та банківської діяльності: Збірник матеріалів міжнар. науково-практич. конф. – Харків: Поиск, 2002. – С. 167–171.
2. Белоконев В.Н. Чему причиняют вред преступления? Спорные вопросы уголовного права / В.Н. Белоконев // Юридическая практика. – 2000. – № 23 (129). – 8 июня. – С. 11.
3. Белоконев В. Чому злочин заподіює шкоду? Спірні питання кримінального права / В. Белоконев // Закон і бізнес. – 1999. – № 32. – 7 серпня. – С. 14.
4. Берзін П.С. Злочини у сфері господарської діяльності: методика обчислення матеріальної шкоди / П.С. Берлін. – К.: Юрисконсульт, 2005. – 149 с.
5. Бессчастный С.А. Изготовление или сбыт поддельных денег или ценных бумаг : Уголовно-правовые и криминологические аспекты: автореф. диск. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. – «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Бессчастный Сергей Алексеевич; науч. рук. В.Т. Гайков. – Ростов-на-Дону, 2004. – 26 с. – Библиогр. : с. 26.
6. Бессчастный Сергей Алексеевич. Изготовление или сбыт поддельных денег или ценных бумаг (Уголовно-правовые и криминологические аспекты) : дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Бессчастный Сергей Алексеевич. – Ростов-на-Дону, 2004. – 207 с.
7. Бірюкова Т.П. Особливості огляду місця події у справах про фальшивомонетництво / Т.П. Бірюкова // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України: Науково-теоретичний журнал. – Луганськ: ЛІВС МВС України, 2000. – Вип. 4. – С. 132–137.

8. Бойко А.М. Проблемні питання визначення об'єкта злочину у сфері господарської діяльності / А.М. Бойко // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – Львів: Львівськ. ін-т внутр. справ при НАВС України, 2000. – Вип. 1 (12). – С. 169–174.

9. Болотский Б.С. Фальшивые деньги (фальшивомонетничество) / Б.С. Болотский и др.; под ред. проф. В.Д. Ларичева. – М.: Экзамен, 2002. – 384 с.

10. Борисов В. Проблеми боротьби із злочинністю у сфері економічної діяльності / В. Борисов, Л. Дорош, Н. Сібілова // Вісник Академії правових наук України. – Харків, 1999. – Вип. 2. – С. 212–220.

11. Брайнин Я.М. Уголовная ответственность и её основание в советском уголовном праве. / Я.М. Брайнин. – М.: Юрид. лит., 1963. – 274 с.

12. Будзинский С. Начала уголовного права / С. Будзинский. – Варшава, 1870. – 362 с.

13. Валерко В. Наступ на фальшивомонетників / В. Валерко // Урядовий кур'єр. – 2001. – 24 квітня. – С. 7.

14. Валерко В.В. Україну ввозять усе. Навіть фальшиві гроші / В.В. Валерко // Юридичний вісник України. – 1997. – № 8. – С. 1.

15. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. Бусел В.Т.]. – Ірпінь: Перун, 2002. – 1440 с.

16. Ватутин А.Н. Подделка денег, ценных бумаг и иных платежных документов: Уголовно-правовые и криминологические аспекты: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / Ватутин Алексей Николаевич; науч. рук. Ю.Е. Пудовочкин. – Ростов-на-Дону, 2006. – 27 с. – Библиогр.

17. Венецкий С. Обман, растянувшийся на века / С. Венецкий // Советская юстиция. – 1990. – № 11–12. – С. 27–30.

18. Вереша Р.В. Поняття вини як елемент змісту кримінального права України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Р.В. Вереша. – Львів, 2004. – 18 с.

19. Вермуш Г. Аферы с фальшивыми деньгами. Из истории подделки денежных знаков / Г. Вермуш [пер. с нем.]. – М.: Междунар.отношения, 1990. – 224 с.
20. Волков Б.С. Мотив и квалификация пре ступлений / Б.С. Волков. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1968. – 166 с.
21. Воробей О.В. Підробка сучасних грошових знаків / О.В. Воробей // Право України. – 2001. – № 6. – С. 106–108.
22. Воробей О.В. Проблеми захисту гривні від підробки (кримінальний аспект) / О.В. Воробей // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – К.: НАВСУ, 2003. – Вип. 2. – С. 167–172.
23. Воробей О.В. Криміналістичне дослідження паперових грошей України: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика» / Воробей Олена Вячеславівна; Нац. акад. внутр. справ України МВС України. – К., 2004. – 17 с. – укр.
24. Воробей О.В. Актуальні питання криміналістичного дослідження сучасних паперових грошей України: тези доповідей науково-практичної конференції / О.В. Воробей [«Використання сучасних досягнень науки і практики у підвищенні ефективності боротьби зі злочинністю»]. – К.: ГСУ МВС України, НАВСУ, 2000. – С. 205–207.
25. Воробей О.В. Криміналістичне дослідження паперових грошей: [посібник]. – К.: НАВСУ, 2003. – 180 с.
26. Воробей О. Виникнення та історичний розвиток паперових грошей України / О. Воробей // Підприємництво, господарство і право. – 2001. – № 1. – С. 6–8.
27. Воробей П.А. Теорія і практика кримінально-правового ставлення в вину / П.А. Воробей. – К.: НАВСУ, 1997. – 183 с.
28. Галиакбаров Р.Р. Совершение преступления группой лиц / Р.Р. Галиакбаров: [учеб. пособие]. – Омск: НИ и РИО Омской ВШМ МВД СССР, 1980. – 101 с.

29. Гаухман Л.Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика / Л.Д. Гаухман. – М.: Центр ЮрИнфоР, 2003. – 448 с.
30. Готин А.Н. Объект преступления в теории уголовного права // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України / А.Н. Готин. – Луганськ: РВВ ЛІВС, 2001. – Вип. 3. – С. 39–63.
31. Грищук В.К. Загальний, родовий та безпосередні основні об'єкти злочинів проти життя і здоров'я людини / В.К. Грищук // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – Львів: Львівськ. ін-т внутр. справ при НАВСУ, 2002. – Вип. 1. – С. 77–88.
32. Грищук В.К., Ортинський В.Л. До питання про поняття об'єкта злочину в сучасній науці кримінального права / В.К. Грищук, В.Л. Ортинський // Наукові записки Харківського економіко-правового університету. Серія право, економіка, гуманістика: Зб. наукових статей. – Харків: ХЕПУ, 2004. – Вип. 1. – С. 30–38.
33. Господарський кодекс України // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 18, № 19–20, № 21–22. – Ст. 144.
34. Гуторова Н.О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України / Н.О. Гуторова: [монографія]. – Харків: Національний ун-т внутр. справ, 2001. – 384 с.
35. Гуторова Н.О. Проблеми кримінально-правової охорони державних фінансів України: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Гуторова Наталія Олександрівна; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2002. – 38 с. – укр.
36. Дагель П.С. Теоретические основы установления вины: [учеб. пособие] / П.С. Дагель Р.И. Михеев – Владивосток: Дальневосточный гос. ун-т, 1975. – 167 с.
37. Дагель П.С. Проблемы вины в советском уголовном праве / П.С. Дагель // Ученые записки Дальневосточного государственного университета. – Владивосток: Дальневосточный гос. ун-т, 1968. – Вып. 21. – Ч. 1. – 186 с.
38. Дагель П.С. Учение о личности преступника в советском уголовном праве / П.С. Дагель. – Владивосток: Дальневосточный гос. ун-т, 1970. – 131 с.

39. Дагель П.С., Котов Д.П. Субъективная сторона преступления и ее установление / П.С. Дагель, Д.П. Котов. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1974. – 244 с.

40. Дворецкий И.Х. Латино-русский словарь. – 2-е изд., перераб. – М.: Русский язык, 1976. – 1096 с.

41. Дії засудженого правильно кваліфіковані судом першої інстанції за ч. 2 ст. 79 КК України, оскільки ступінь підробки 100-доларової банкноти був високим і давав засудженому підстави вважати можливим її перебування в обігу: Ухвала судової колегії в кримінальних справах Верховного Суду України від 25 грудня 1997 р. // Вісник Верховного Суду України. – 1998. – № 1 (7). – С. 27–28.

42. Довідка про стан боротьби з фальшуванням грошей у 1995 році. – К.: ГУ ДСБЕЗ МВС України, 1996. – 2 с.

43. Довідка про стан злочинності на території України за 1999 рік. – К.: УОІ МВС України, 2000. – 54 с.

44. Дудоров О.О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінальна правова характеристика / О.О. Дудоров: [монографія]. – К.: Юридична практика, 2003. – 924 с.

45. Дудоров О.О., Мельник М.І., Хавронюк М.І. Злочини у сфері підприємництва / Дудоров О.О., Мельник М.І., Хавронюк М.І.: [навч. посібник]. – К.: Атіка, 2001. – 608 с.

46. Дурманов Н.Д. Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву / Н.Д. Дурманов. – М.: Госюриздат, 1955. – 210 с.

47. Експрес-інформація про стан злочинності на території України за 12 місяців 1997 р. – К.: УОІ МВС України, 1998. – 57 с.

48. Експрес-інформація про стан злочинності на території України за 12 місяців 1994 р. – К.: ГІБ МВС України, 1995. – 50 с.

49. Експрес-інформація про стан злочинності на території України за 12 місяців 1992 р. – К.: ГІБ МВС України, 1993. – 36 с.

50. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера [за ред. Р. Дяківа]. – К.: Міжнародна економічна фундація, 2000. – 704 с.

51. Загайнов В.В. Уголовно-правовая и криминологическая характеристика изготовления или сбыта поддельных денег или ценных бумаг: По материалам Восточно-Сибирского региона: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук. спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Загайнов Владимир Владимирович; науч. рук. А.Л. Репецкая. – Иркутск, 2008. – 24 с. – Библиогр. : с. 22–24.

52. Загальна теорія держави і права / А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та ін. [за ред. В.В. Копейчикова]. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 318 с.

53. Загородній А.Г. Фінансовий словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, Т.С. Смовженко. – 3-тє вид., випр. та доп. – К.: Знання; КОО, 2000. – 587 с.

54. Про внесення змін і доповнень до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів Української РСР, Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення та Митного кодексу України: Закон України станом на 17 червня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 35. – Ст. 511.

55. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України станом на 22 травня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 36. – Ст. 275.

56. Про Національний банк України: Закон України станом на 20 травня 1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 29. – Ст. 238.

57. Про Основи національної безпеки України: Закон України станом на 19 червня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 348.

58. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні: Закон України станом на 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 29. – Ст. 137.

59. Про цінні папери і фондову біржу: Закон України станом на 3 червня 1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 31. – Ст. 252.

60. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою запровадження державного контролю за здійсненням лотерейної діяльності: Закон України станом на 21 вересня 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 45. – Ст. 377.

61. Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні: Закон України станом на 10 грудня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 15. – Ст. 67.

62. Про обіг векселів в Україні: Закон України станом на 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 24. – Ст. 198.

63. Про оподаткування прибутку підприємств: Закон України станом на 28 грудня 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 4. – Ст. 28.

64. Про приватизаційні папери: Закон України станом на 6 березня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 24. – Ст. 352.

65. Збірник законів та розпоряджень робітничо-селянського уряду України (офіційне видання Народного Комісаріату Юстиції). – Х., 1930. – 478 с.

66. Збут іноземної валюти, в якій підроблено лише цифровий номінал купюри, слід кваліфікувати за ст. 143 КК: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 р. // Вісник Верховного Суду України. – 1997. – № 1. – С. 15.

67. Игнатов А. Спорные вопросы квалификации хулиганства / А. Игнатов // Советская юстиция. – 1967. – № 16. – С. 14–15.

68. История возникновения денег: у денег – «скотская» природа // Бизнес. – 2004. – 10 мая. – № 18-19. – С. 88-91.

69. Інструкція про організацію виготовлення, випуску в обіг і реалізації пам'ятних монет України та сувенірної продукції: Затверджена постановою Правлінням Національного банку України від 14 січня 2005 р. № 8 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 5. – Ст. 282.

70. Інформаційний бюлетень, про стан злочинності на території України за 2003 рік. – К.: ДІТ МВС України, 2004. – 16 с.

71. Історія держави і права України: [в 2-х т.]: [підручник] / за ред. В.Я.Тация, А.Й.Рогожина; кол. авт. В.Д. Гончаренко, А.Й. Рогожин, О.Д. Святоцький та ін. – К.: Ін Юре, 2000. – Т. 1. – 648 с.
72. Кир'яков В. Фальшивомонетники / В. Кир'яков // Вісник прокуратури. – 2001. – № 1(7). – С. 100–101.
73. Кісілюк Е.М. Кримінальне законодавство в період українського державотворення: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08 / Е.М. Кісілюк. – К.: НАВСУ, 2003. – 234 с.
74. Класифікатор іноземних валют: Затверджений постановою Правління НБУ від 4 лютого 1998 р. № 34 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 7. – Ст. 274.
75. Коваленко В.Н. К вопросу о понятии квалифицирующих признаков изготовления или сбыта поддельных денег или ценных бумаг / В.Н. Коваленко // Пути дальнейшего совершенствования деятельности органов внутренних дел: Материалы ежегодной научно-теоретической конференции профессорско-преподавательского состава КВШ МВД СССР. – К.: КВШ МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1977. – С. 77–79.
76. Козаченко И.Я. Преступления с квалифицированными составами и их уголовно-правовая оценка / И.Я. Козаченко, Т.А. Костарева, Л.Л. Кругликов. – Екатеринбург: Уральская гос. юрид. акад., 1994 – 60 с.
77. Конвенція про привілеї та імунітети об'єднаних націй: Прийнята 13 лютого 1946 р., ратифіковано УРСР 20 листопада 1953 р. // www.rada.gov.ua.
78. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
79. Концепція переходу Української РСР до ринкової економіки: Затв. Верховною Радою УРСР від 1 листопада 1990 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1990. – №48. – Ст. 632.
80. Коржанский Н.И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны / Н.И. Коржанский. – М.: Акад. МВД СССР, 1980. – 247 с.

81. Коржанский Н.И. Предмет преступления (понятие, виды и значение для квалификации) / Коржанский Н.И.: [учеб. пособие]. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1976. – 56 с.
82. Коржанський М.Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина Особлива: [курс лекцій] / М.Й. Коржанський. – К.: Атіка, 2001. – 543 с.
83. Коржанський М.Й. Науковий коментар Кримінального кодексу України / М.Й. Коржанський. – К.: Атіка, 2001. – 656 с.
84. Котляр М.Ф. Галицька Русь у другій половині XIV – першій чверті XV ст. / М.Ф. Котляр. – К.: Наукова думка, 1968. – 144 с.
85. Котляр М.Ф. Шукачі й дослідники скарбів / М.Ф. Котляр. – К.: Наукова думка, 1971. – 132 с.
86. Котляр Н.Ф. Кладоискательство и нумизматика / Н.Ф. Котляр. – К.: Наукова думка, 1974. – 126 с.
87. Котюк В.О. Основи держави і права / В.О. Котюк: [навч. посібник]. – К.: Вентурі, 1998. – 319 с.
88. Кривуля О.М. Чи можуть бути суспільні відносини об'єктом злочину? / О.М. Кривуля, В.М. Куц // Вісник Університету внутрішніх справ: Зб. наукових праць. – Харків: Університет внутрішніх справ МВС України, 1997. – Вип. 2. – С. 70–75.
89. Кригер Г.А. Рецензия на книгу Г.И. Бушуева «Ответственность за укрывательство преступлений и недоносительство» // Советская юстиция. – 1966. – № 6. – С. 28–29.
90. Кримінальна справа № 05-3006км05. – Архів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України за 2004 рік.
91. Кримінальна справа № 1–61. – Архів місцевого суду Перемишлянського району Львівської області за 2003 рік.
92. Кримінальна справа № 5-2406км04. – Архів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України за 2004 рік.
93. Кримінальне право України. Загальна частина: [підручник] / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; [за ред. М.І. Бажанова,

В.В. Сташиса, В.Я. Тація]. – К.: Юрінком Інтер; Харків: Право, 2001. – 416 с.

94. Кримінальне право України. Загальна частина: [підручник] / Ю.В. Александров, В.І. Антипов, М.В. Володько та ін.; [за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка]. – Вид. 3-тє, переробл. – К.: Юридична думка, 2004. – 352 с.

95. Кримінальне право України. Загальна частина: [підручник для вузів] / Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, В.О. Беньківський та ін.; [за ред. П.С. Матишевського, П.П. Андрушка, С.Д. Шапченка]. – К.: Юрінком Інтер, 1997. – 512 с.

96. Кримінальне право України. Загальна частина: [підручник для юридич. вузів і фак.] / М.І. Бажанов, Ю.В.Баулін, В.І.Борисов та ін.; [за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація]. – Х.: Право, 1997. – 368 с.

97. Кримінальне право України. Особлива частина: [підручник] / Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.; [за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка]. – К.: Юридична думка, 2004. – 656 с.

98. Кримінальне право України. Особлива частина: [підручник для юридич. вузів і фак.] / М.І. Бажанов, Ю.В.Баулін, В.І.Борисов та ін.; [за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація]. – К.: Юрінком Інтер; Харків: Право, 2002. – 494 с.

99. Кримінальне право. Особлива частина: [підручник] / Ю.В. Александров, В.І. Антипов, М.В. Володько, Є.Л. Стрельцов та ін.; [відп. ред. В.І. Шакун]. – К.: НАВСУ; «Правові джерела», 1998. – 896 с.

100.Кримінальний кодекс УРСР (в редакції 1927 р. зі змінами до 1 червня 1928 р.). – 4-е офіційне видання. – Х.: Юридичне Видавництво Наркомюсту УРСР, 1928. – 112 с.

101.Кримінально-процесуальний кодекс України: [науково-практичний коментар] / за заг. ред. В.Т. Маляренка, В.Г. Гончаренка. – К.: ФОРУМ, 2003. – 938 с.

102.Криміногенна ситуація в Україні. Оцінка, тенденції, проблеми. – К.: Управління оперативної інформації МВС України, 2001. – 117 с.

103.Кругликов Л.Л. Дифференциация ответственности в уголовном праве / Л.Л. Кругликов, А.В. Васильевский. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 300 с.

104.Кругликов Л.Л., Спиридонова О.Е. Юридические конструкции и символы в уголовном праве / Л.Л. Кругликов, О.Е. Спиридонова. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2005. – 336 с.

105.Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев. – М.: Госюриздат, 1960. – 244 с.

106.Кузнецов А.В. Уголовное право и личность / А.В. Кузнецов. – М.: Юрид. лит., 1977. – 168 с.

107.Куринов Б.А. Научные основы квалификации преступлений / Б.А. Куринов. – М.: Изд-во МГУ, 1976. – 182 с.

108.Курс советского уголовного права. Часть Общая: [в 2 т.] / М.Д. Шаргородский, И.И. Солодкин, С.А. Домахин и др.; [отв. ред. Н.А. Беляев и М.Д. Шаргородский]. – Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1968. – Т. 1. – 646 с.

109.Курс уголовного права. Часть Общая: [учебник для вузов: В 2 т.] / Г.Н. Борзенков, В.С. Комиссаров, Н.Е. Крылова, Н.Ф. Кузнецова и др.; [под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой]. – М.: Зерцало, 1999. – Т. 1: Учение о преступлении. – 557 с.

110.Лагутін В.Д. Гроші та грошовий обіг: [навч. посібник] / В.Д. Лагутін. – 5-те вид. стер. – К.: Т-во «Знання»; КОО, 2003. – 199 с.

111.Лашук Є.В. До питання про «безпредметні злочини» / Є.В. Лашук // Держава і право / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – 2000. – № 8. – С. 372–379.

112.Лихова С.Я. До питання про визначення предмета злочину, передбаченого ст. 79 КК України: [зб. наукових праць] / С.Я. Лихова // Удосконалення кримінального законодавства України. – К.: Українська академія внутрішніх справ, 1996. – С. 63–69.

113.Лохвицкий А. Курсъ русского уголовного права / А. Лохвицкий. – 2-е изд. – СПб., 1871. – 710 с.

114.Максимова И.Е. Изготовление или сбыт поддельных денег или ценных бумаг (фальшивомонетничество): Криминологический и уголовно-правовой аспект: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук. спец.: 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Максимова Ирина Евгеньевна; науч. рук. Л.И. Романова. – Владивосток, 2005. – 26 с. – Библиогр. : с. 25

115.Максимова Ирина Евгеньевна. Изготовление или сбыт поддельных денег или ценных бумаг (фальшивомонетничество): криминологический и уголовно-правовой аспекты: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08: «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Максимова Ирина Евгеньевна. – Владивосток, 2005. – 239 с.

116.Малеина М.Н. Правовое регулирование организации и проведения лотерей / М.Н. Малеина // Государство и право. – 2003. – № 6. – С. 29–37.

117.Малков В.П. Множественность преступлений и её формы по советскому уголовному праву / В.П. Малков. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1982. – 176 с.

118.Марітчак Т.М. Помилки у кваліфікації злочинів / Т.М. Марітчак. – К.: Атіка, 2004. – 188 с.

119.Марко С.І. Боротьба з фальшивомонетництвом як один із напрямів протидії організований злочинності / С.І. Марко // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): [науково-практич. журн.]. – К., 2004. – № 10. – С. 238–247.

120.Марко С.І. Кримінальна відповідальність за підроблення білетів державної лотереї / С.І. Марко // Правове забезпечення взаємодії оперативних підрозділів та слідчих апаратів у розкритті та розслідуванні злочинів: [тези доповідей міжвузівськ. курсантськ. (студентськ.) науково-теоретичн. конф.]. – К.: НАВСУ, 2005. – Ч. 2.– С. 144–146.

121.Марко С.І. Кримінальна відповідальність за підроблення державних цінних паперів / С.І. Марко // Україна 2005: поступальна хода до верховенства права: [збірник матеріалів науково-теоретичної конференції, присвяченої п'ятій річниці Навчально-наукового інституту управління НАВСУ]. – К.: НАВСУ, 2005. – С. 52–55.

122.Марко С.І. Міжнародна співпраця в боротьбі з фальшивомонетництвом // Теоретико-прикладні проблеми протидії організованим злочинності та злочинам терористичної спрямованості / С.І. Марко: [матер. між нар. наук.-практ. конф., 8–9 квітня 2005 р.]. – Львів: ЛЮІ МВС України, 2005. – Ч. 2.– С. 273–277.

123.Марко С.І. Предмет злочину, передбаченого ст. 199 КК України / С.І. Марко // Науковий вісник Львівського юридичного інституту. Серія юридична: Збірник наукових праць. – Львів: ЛЮІ МВС України, 2005. – Вип. 1. – С. 70–83.

124.Марко С.І. Фальшивомонетництво: історико-правові аспекти / С.І. Марко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України: Науково-теоретичний журнал. – К.: НАВСУ, 2005. – № 1. – С. 311–320.

125.Мацишин В.С. Систематизація обставин, які необхідно встановлювати у кримінальних справах про фальшивомонетництво / В.С. Мацишин // Право України. – 2001. – № 6. – С. 65–68.

126.Мацишин В.С. Особливості розслідування фальшивомонетництва: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та кримінологія» / Мацишин В'ячеслав Станіславович; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2002. – 19 с. – укр.

127.Мацишин В.С. Взаємодія слідчих, експертів та органів дізнання при розслідуванні фальшивомонетництва / В.С. Мацишин, С.І. Марко // Проблеми вдосконалення підготовки слідчих та експертів в умовах реформування правоохоронної системи в Україні: (матер. між нар. наук.-практич. конф., 10 червня 2005 р.). – Львів: ЛЮІ МВС України, 2005. – С. 190–194.

128.Медведенко О.П. Відмежування незаконних дій з платіжними інструментами (ст. 200 КК України) від інших злочинів // Україна 2005: поступальна хода до верховенства права: (зб. матер. наук.-теорет. конф., присвяченої п'ятій річниці Навчально-наукового інституту управління НАВСУ). – К.: НАВСУ, 2005. – С. 85–88.

129.Международная конвенция по борьбе с подделкой денежных знаков (Женева, 20 апреля 1929 года) // Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных СССР с иностранными государствами. – М., 1933. – Вып. VIII. – С. 40–53.

130.Миколаєнко С. Об'єкт злочину повинен бути чітко окресленим / С. Миколаєнко // Закон і бізнес. – 1999. – № 32. – 7 серпня. – С. 14.

131.Митний кодекс України: Прийнятий 11 липня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 38–39. – Ст. 288.

132.Михеев Р.И. Проблемы вменяемости и невменяемости в советском уголовном праве / Р.И. Михеев. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1983. – 300 с.

133.Навроцький В.О. Кримінальне право України. Особлива частина / В.О. Навроцький: [курс лекцій]. – К.: Т-во «Знання»; КОО, 2000. – 771 с.

134.Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 4-те вид., переробл. та доп. / відп. ред. С.С. Яценко. – К.: А.С.К., 2005. – 848 с.

135.Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р. [за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка]. – К.: Канон, А.С.К., 2001. – 1104 с.

136.Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 2-ге вид., переробл. та доповн. [за ред. С.С. Яценко]. – К.: А.С.К., 2002. – 936 с.

137.Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 3-тє вид., переробл. та доп. [за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка]. – К.: Атіка, 2004. – 1056 с.

138.Наумов А.В. Российское уголовное право. Общая часть: [курс лекций]. – М.: БЕК, 1996. – 560 с.

139.Наумов А.В. Российское уголовное право. Общая часть / А.В. Наумов: [курс лекций]. – 2-е изд. – М.: БЕК, 1999. – 572 с.

140.Нежурбіда С.І. Проблеми вдосконалення законодавчого визначення необережності / С.І. Нежурбіда // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія правознавство: [зб. наукових праць]. – Чернівці: Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2001. – Вип. 105. – С. 96–98.

141.Немировский Э.Я. Советское уголовное право. Часть Общая и Особенная / Э.Я. Немировский. – 2-изд. изменен. и доп. – Одесса, 1926. – 368 с.

142.Нерсисян В.А. Неосторожная вина: проблемы и решения // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке / В.А. Нерсисян: (Материалы международной научно-практич. конференции в Московской госуд. юридич. акад., 29 – 30 января 2004 года). – М.: МГЮА, 2004. – С. 162-169.

143.Никифоров Б.С. Объект преступления по советскому уголовному праву / Б.С. Никифоров. – М.: Юрид. лит., 1960. – 228 с.

144.Новий словник української мови: [В 3 т.] [Уклад.: В. Яремко, О. Сліпушко]. – К.: Аконіт, 2003. – Т.3. – 928 с.

145.Обертинський О. Зайві гроші / О. Обертинський // Іменем Закону. – 2002. – № 50. – С. 3.

146.Образцова Н.В. Уголовная ответственность за изготовление или сбыт поддельных денег или ценных бумаг: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Образцова Наталья Владимировна. – М., 2005. – 201 с.

147.Панченко А. Лучшая защита от купюры – это обнаженная натура / А. Панченко // Сегодня. – 2003. – 11 ноября. – С. 11.

148.Панченко А. Попалась фальшивая купюра – лучше сразу выбросьте! / А. Панченко // Сегодня. – 2004. – № 226. – 7 октября. – С. 6.

149.Петрянин, А.В. Ответственность за изготовление или сбыт поддельных денег или ценных бумаг: автореф. диск. на соискание ученой степени кандидата юридических наук: спец. 12.00.08 – «Уголовное право и криминология; Уголовно-исполнительное право» / А.В. Петрянин. – Нижний Новгород, 2003. – 26 с. – Библиогр.

150.Петрянин А.В. Ответственность за изготовление или сбыт поддельных денег или ценных бумаг: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / А.В. Петрянин. – Нижний Новгород, 2003. – 221 с.

151.Пинаев А.А. Уголовно-правовая борьба с хищениями / А.А. Пинаев. – Харьков: Вища школа. Изд-во при Харьк. ун-те, 1975. – 189 с.

152.Пионтковский А., Меньшагин В. Курс советского уголовного права. Часть Особенная / А. Пионтковский, В. Меньшагин. – М.: Госюриздат, 1955. – Т. 1. – 799 с.

153.Питання Міжвідомчої комісії з питань фінансової безпеки при Раді національної безпеки і оборони України: Указ Президента України від 7 травня 2001 р. № 294 /2001 // Офіційний вісник України.- 2001.- № 20.- Ст. 833.

154.Полетаев Н. Фальшивая монета / Н. Полетаев // Журнал Министерства юстиции. – 1864. – Т. XIX. – февраль. – С. 249-298.

155.Положення про вимоги до стандартної (типової) форми виготовлення вексельних бланків: Затверджене рішенням ДКЦПФР від 22 листопада 2001 р. № 338 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 16. – Ст. 882.

156.Положення про депозитарну діяльність Національного банку України: Затверджене постановою Правління Національного банку України від 19 березня 2003 р. № 114 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 16. – Ст. 711.

157.Положення про порядок випуску та обігу облігацій місцевих позик: Затверджене рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 13 жовтня 1997 р. № 48 // www.rada.gov.ua.

158. Положення про порядок здійснення Національним банком України з банками операцій репо: Затверджене постановою Правління Національного банку України від 29 травня 2001 р. № 204 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 25. – Ст. 1118.

159. Положення про порядок реєстрації випуску та проведення державних грошових лотерей в Україні: Затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 27 квітня 1998 р. № 574 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 17. – Ст. 634.

160. Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків України шляхом рефінансування, депозитних та інших операцій: Затверджене постановою Національного банку від 24 грудня 2003 р. № 584 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 4. – Ст. 177.

161. Польской Г.Н. Рыцари фальшивых банкнот / Г.Н. Польской. – М.: Юрид. лит., 1982. – 176 с.

162. Польской Г.Н. Тайны «монетного двора». (Очерки истории фальшивомонетничества с древнейших времен и до наших дней) / Г.Н. Польской. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 256 с.

163. Пономарев Н.С. Уголовно правовые средства борьбы с изготовлением и сбытом поддельных денег и ценных бумаг / Н.С. Пономарев: [учеб. пособие] / под ред. доц. Л.К. Малахова. – Горький: Горьковская высшая школа МВД СССР, 1988. – 96 с.

164. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 квітня 2003 р. № 3 «Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: навч. посібник. – Львів: ПАІС, 2005 – С. 199–207.

165. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 квітня 2005 р. № 5 «Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним

шляхом» // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: навч. посібник. – Львів: ПАІС, 2005 – С. 208–214.

166.Постанова Пленуму Верховного Суду України від 3 червня 2005 р. № 8 «Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил» // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: навч. посібник. – Львів: ПАІС, 2005 – С. 176–182.

167.Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 р. / упоряд. К.А. Вислобоков; за ред. Ю.С. Шемшученко та ін. – К.: НАН України, 1997. – 547 с.

168.Правила визначення платіжності банкнот і монет Національного банку України: Затверджені постановою Правління Національного банку України від 31 березня 1999 р. № 152 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 16. – Ст. 664.

169.Правила використання готівкової іноземної валюти на території України: Затверджені постановою Правління Національного банку України від 26 березня 1998 р. № 119 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 15. – Ст. 574.

170.Правила розповсюдження державних лотерей: Затверджені наказом Державного комітету України з фізичної культури і спорту від 28 жовтня 1998 р. № 2120 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 1. – Ст. 38.

171.Правопорушення в сфері функціонування ринку цінних паперів в Україні (наукове видання): методичні рекомендації. – К.: Фенікс, 2000. – 264 с.

172.Пригов С.О. Злочини і кара в робітниче-селянській державі. – Х.: Юридичне Видавництво Наркомюсту УСРР, 1925. – 51 с.

173.Про введення в обіг на території республіки купонів багаторазового використання: Постанова Верховної Ради України від 9 вересня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – №46. – Ст. 627.

174.Про випуск казначейських зобов'язань: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 січня 2002 р. // Офіційний вісник України. – 2002. – № 2. – Ст. 64.

175.Про випуски облігацій внутрішніх державних позик: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 січня 2001 р. №80 // Офіційний вісник України. – 2001. – №5. – Ст. 185.

176.Про відповідальність за виготовлення з метою збуту та збут підроблених купонів багаторазового використання: Указ Президії Верховної Ради України від 21 січня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 18. – Ст. 246.

177.Про внесення змін і доповнень до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів Української РСР: Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 27 червня 1961 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – № 28. – Ст. 342.

178.Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з випуску та проведення лотерей і Порядку контролю за додержанням Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з випуску та проведення лотерей: Наказ Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва, Міністерства фінансів України від 12 грудня 2002 р. // Офіційний вісник України. – 2002. – № 52. – Ст. 2427.

179.Про затвердження нормативно-правових актів до Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг»: Наказ Державної податкової адміністрації від 1 грудня 2000 р. № 614 // www.rada.gov.ua.

180.Про індекс споживчих цін (індекс інфляції) за 2001–2003 роки: Лист Держкомстату України від 8 січня 2004 р. № 13-2-8/351 // www.rada.gov.ua.

181.Про Концепцію функціонування і розвитку фондового ринку України: Постанова Верховної Ради України від 22 вересня 1995 р. // Відомості Верховної Ради України. –1995. – № 33. – Ст. 257.

182.Про практику призначення судами кримінального покарання: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7 // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. – Львів: ПАІС, 2005. – С. 61–74.

183.Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 квітня 1996 р. № 6 // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. – Львів: ПАІС, 2005 – С. 172–176.

184.Про систему валютного регулювання і валютного контролю: Декрет Кабінету Міністрів України від 19 лютого 1993 р. // Відомості Верховної Ради. – 1993. – № 17. – Ст. 184.

185.Про судову практику в справах про злочини в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 4 // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. – Львів: ПАІС, 2005 – С. 261–273.

186.Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави / П.М. Рабінович: [навч. посібник]. – 5-те вид. зі змінами. – К.: Атіка, 2001. – 174 с.

187.Ралемська І. Сьогодні у світі «блукає» близько \$ 500 мільйонів фальшивок / І. Ралемська // Іменем Закону. – 2000. – № 49. – С. 5.

188.Рарог А.И. Вина и квалификация преступлений / А.И. Рарог. – М.: ВЮЗИ, 1982. – 63 с.

189.Рарог А.И. Субъективная сторона и квалификация преступлений / А.И. Рарог. – М.: Профобразование, 2001. – 133 с.

190.Ривлин А.Л. Об уголовно-правовых и уголовно-процессуальных отношениях / А.Л. Ривлин // Изв. вузов. Правоведение. – 1959. – № 2. – С. 105–112.

191.Ронський І. Державна готівка «розбавлена» фальшивою національною валютою на 0,01 відсотка // Юридичний вісник України. – 2000. – 13–19 квітня. – С. 6.

192. Российское законодательство X–XX веков: [в 9 т]. – М.: Юрид. лит., 1985. – Т. 3: Акты земских соборов. – 512 с.
193. Российское законодательство X–XX веков: [в 9 т]. – М.: Юрид. лит., 1986. – Т. 4: Законодательство периода становления абсолютизма. – 512 с.
194. Российское уголовное право. Общая часть: [учебник] / С.В. Бородин, В.Н. Кудрявцев, Н.Ф. Кузнецова и др.; под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. – М.: Спарк, 1997. – 453 с.
195. Рябченко П. Фальшивые деньги / П. Рябченко // Мир денег. – 2004. – май-июнь. – С. 60–63.
196. Савченко А.В. Мотив і мотивація злочину / А.В. Савченко: [монографія]. – К.: Атіка, 2002. – 144 с.
197. Савченко А.В. Кримінально-правова протидія фальшивомонетництву в Україні та США: порівняльний аналіз / А.В. Савченко, С.І. Марко // Актуальні проблеми юридичних наук у дослідженнях учених: [науково-практич. збірник]. – К., 2004. – № 33. – С. 34–39.
198. Сахарова О.Б. Попередження органами внутрішніх справ злочинів, що вчиняються на ринку цінних паперів: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Сахарова Олена Борисівна; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2003. – 18 с. – укр.
199. Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917–1952 годов [под ред И.Т. Голякова]. – М.: Госюриздат, 1953. – 464 с.
200. Селіванов М.П. Антинаркотичне законодавство України: теорія, історія, коментар / М.П. Селіванов, М.С. Хруппа. – К.: Юрінком, 1997. – 352 с.
201. Сергеев, В.А. Изготовление и сбыт поддельных денег, ценных бумаг, пластиковых карт и иных платежных документов: Уголовно-правовые и криминологические аспекты: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук / Сергеев Владимир Александрович; науч. рук. В.А. Витвицкий. – Ростов-на-Дону, 2004. – 30 с. – Библиогр.

202.Сергеев Владимир Александрович. Изготовление и сбыт поддельных денег, ценных бумаг, пластиковых карт и иных платежных документов (Уголовно-правовые и криминологические аспекты): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / Сергеев Владимир Александрович. – Ростов-на-Дону, 2004. – 218 с.

203.Сергеева Т.Л. К вопросу об определении преступной небрежности / Т.Л. Сергеева // Советское государство и право. – 1947. – № 4. – С. 18–27.

204.Сингаївська І.В. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика фальшивомонетництва: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08: «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Сингаївська Інна Володимирівна; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. – Д., 2008. – 20 с. – укр.

205.Сокольский В.В. О нарушении уставов монетных. Историко-юридическое исследование / В.В. Сокольский. – К.: Киевский университет, 1873. – 210 с.

206.Солопанов Ю.В. Ответственность за фальшивомонетничество / Ю.В. Солопанов. – М.: ВШ МООП РСФСР, 1963. – 92 с.

207.Сташис В.В. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / В.В. Сташис, В.Я. Тацій. – К., 2003. – 1196 с.

208.Стрельцов Є.Л. Економічна злочинність в Україні: [курс лекцій] / Є.Л. Стрельцов. – Одеса: АО БАХВА, 1997. – 572 с.

209.Сучасне кримінальне право України: курс лекцій / А.В. Савченко, В.В. Кузнецов, О.Ф. Штанько. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2005. – 640 с.

210.Сыроед Т.Л. Банкноты. Описание внешнего вида и признаки подделки (гривни, рубли, доллары, ЕВРО): [практич. пособие] / Т.Л. Сыроед. – Х.: Изд-во Бурун Книга, 2003. – 140 с.

211.Таганцев Н.С. Уголовное уложение 22 марта 1903 года / Н.С. Таганцев. – СПб., 1904. – 1125 с.

212. Таганцев Н.С. Курс русского уголовного права. Часть Общая / Н.С. Таганцев. – СПб., 1874. – Кн. 1: Учение о преступлении. – 292 с.

213. Таганцев Н.С. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 года / Н.С. Таганцев. – СПб., 1912. – 1218 с.

214. Таций В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве / В.Я. Таций. – Харьков: Вища школа, 1988. – 198 с.

215. Тацій В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: [навч. посібник] / В.Я. Тацій. – Харків: УкрЮА, 1994. – 76 с.

216. Трайнин А.Н. Общее учение о составе преступления / А.Н. Трайнин. – М.: Госюриздат, 1957. – 364 с.

217. Трайнин А.Н. Состав преступления по советскому уголовному праву / А.Н. Трайнин. – М.: Госюридат, 1951. – 387 с.

218. Уголовное право Украины. Общая часть: [учебник] / М.И. Бажанов, Ю.В. Баулин, В.И. Борисов, С.В. Гавриш и др.; под. ред. проф. М.И. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тация. – Харьков: Право, 1999. – 397 с.

219. Уголовное право. Часть Общая: [учебник] / Н.И. Загородников, С.В. Бородин, М.И. Якубович и др.; [под ред.: Л.А. Евстигнеевой, Г.К. Большаковой]. – М.: Юрид. лит., 1966. – 511 с.

220. Уголовный кодекс Дании / Научное ред. и предисл. С. С. Беляева, канд. юрид. наук (МГУ им. М.В. Ломоносова); [пер. с датского и английского канд. юрид. наук С.С. Беляева, А.Н. Рычевой]. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 230 с.

221. Уголовный кодекс Республики Болгария / Науч. ред. канд. юрид. наук, проф. А. И. Лукашова; [пер. с болгарского Д. В. Милушева, А.И. Лукашова]; [вступ. статья И. И. Айдарова]. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 298 с.

222. Уголовный кодекс Республики Узбекистан / научн. ред. и предисл. М.Х. Рустамбаева, А.С. Якубова, З.Х. Гулямова. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 338 с.

223. Уголовный кодекс УССР (с изм. и доп. на 1 ноября 1924 г.). – 7-е офиц. изд. – Х.: Юридическое Издательство Наркомюста УССР, 1925. – 104 с.

224. Уголовный кодекс УССР: Утв. ВУЦИК 23 августа 1922 г.: Офиц. изд. – Х.: Издательство Наркомюста УССР, 1922. – 50 с.

225. Уголовный кодекс Франции / науч. ред. канд. юрид. наук, доц. Л.В. Головки, канд. юрид. наук, доц. Н.Е. Крыловой; Перевод с французского и предисловие канд. юрид. наук, доц. Н.Е. Крыловой. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 650 с.

226. Утевский Б.С. Вина в советском уголовном праве / Б.С. Утевский. – М.: Госюриздат, 1950. – 315 с.

227. Ухвала Колегії суддів Судової палати Верховного Суду України від 26 лютого 2004 р. у справі № 5-255км04. – Архів Верховного Суду України.

228. Ухвала Колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України у справі 05-3316км02. – Архів Верховного Суду України.

229. Ухвала Колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 28 липня 2005 р. у справі № 05-3825км05. – Архів Верховного Суду України.

230. Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 12 травня 2005 р. у справі № 5-2551м05. – Архів Верховного Суду України.

231. Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 8 серпня 2002 р. у справі № 05-2528 км 02. – Архів Верховного Суду України.

232. Фесенко Є. Цінності – як об'єкт злочину / Є. Фесенко // Право України. – 1999. – № 6. – С. 75–78.

233. Фесенко Є.В. Об'єкт злочину з погляду реалій / Є.В. Фесенко // Юридичний вісник України. – 1997. – 14–20 серпня. – С. 7.

234.Фінанси. Грошовий обіг. Кредит: [навч. посібник] / під ред. В.А. Предборського. – К.: Фенікс, 2000. – 496 с.

235.Фролов Е.А. Спорные вопросы общего учения об объекте преступления / Е.А. Фролов // Сборник учёных трудов Свердловского юридического института. – Свердловск: Свердлов. юрид. ин-т, 1969. – Вып. 10. – С. 184–225.

236.Хавронюк М.І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України / М.І. Хавронюк. – К.: Істина, 2004. – 504 с.

237.Хар І.О. Кримінальна відповідальність за виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї / І.О. Хар // Актуальні проблеми економіки. – 2002. – № 11. – С. 73–83.

238.Церетели Т.В. Причинная связь в уголовном праве / Т.В. Церетели. – М.: Госюриздат, 1963. – 384 с.

239.Цивільний кодекс України: Коментар / за заг. ред. Є.О. Харитонova, О.М. Калітенко. – Одеса: Юрид. літ., 2004. – 1112 с.

240.Чугунников І.І. Об'єкт злочину і виникнення правовідносин кримінальної відповідальності // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ: Зб. наукових праць. – Одеса: Одеський інститут внутрішніх справ МВС України, 2000. – № 2. – С. 36–39.